

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI**

**ZEKÂTIN HİKMET-İ TEŞRÎİYYESİ BAKIMINDAN
MÜELLEFE-İ KULÛB**

**Hazırlayan
Sevda HANİLÇİ TOPRAK**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Osman BAYDER**

Yüksek Lisans Tezi

**Haziran 2019
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI**

**ZEKÂTIN HİKMET-İ TEŞRÎİYYESİ BAKIMINDAN
MÜELLEFE-İ KULÛB
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Sevda HANİLÇİ TOPRAK**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Osman BAYDER**

**Haziran 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Sevda HANILÇI TOPRAK

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Zekâtın Hikmet-i Teşrûiyyesi Bakımından Müellefe-i Kulûb” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Danışman

Sevda HANİLÇİ TOPRAK

Dr. Öğr. Üyesi Osman BAYDER

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

KABUL ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Osman BAYDER danışmanlığında **Sevda HANİLÇİ TOPRAK** tarafından hazırlanan “**Zekatın Hikmet-i Teşriyyesi Bakımından Müllefe-i Kulub**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri/İslam Hukuku** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

13/06/2019
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Osman BAYDER
Üye : Doç. Dr. Davut İLTAŞ
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa HAYTA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 08/07/2018 tarih ve 28 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

08/07/2018
Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Allah’a hamd, Rasulü Hz. Muhammed’e (s.a.v) salâtu selâm olsun.

Allah (c.c) insanı en üstün varlık olarak en güzel şekilde yaratmış, onu toplumda şerefli bir konuma yükseltmiş, rahat ve huzurlu bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi için yerde ve gökte olanları onun emrine vermiştir. Allah (c.c.) ihsan ettiği mal, can, sağlık gibi nimetler üzerinde kullarını emanetçi kılmış ve insanoğluna verdiği bu nimetlere karşılık şükür sebebi olarak, Hakk ve halk için harcaması gerektiği hususunda imtihanda olduklarını hatırlatmıştır.

İslâm âlimleri konuyu veren ve alan İlişkisi açısından çok yönlü ele alarak zekât ibadetinin fikhî yönüyle beraber bireysel, sosyal, ekonomik ve toplumsal açılardan hikmet-i teşriyyesini anlamaya çalışmışlardır.

Zekât ibadeti İslâm dininde namazdan sonra zikredilen bir ibadet olup, sarf yerleri Kur’an’da sekiz sınıf olarak belirtilmiştir. Hangi mallardan kimlere ne kadar verileceği gibi zekât hükümleri hususu da Sünnet ile detaylandırılmıştır. Tevbe Suresinin 60. ayeti ile belirlenen bu sınıflardan birisi de çalışmamızın ana konusunu teşkil eden -kalpleri İslâm’a ısındırılmak maksadıyla zekâtan pay verilen- *müellefe-i kulûb* sınıfı olmuştur. Ayetle sabit olan bu sınıfın kimler olduğu, bir kimsenin bu sınıftan sayılıp sayılamayacağı, müellefe-i kulûb fonundan pay verilecek kişilerde fakîrlik şartının aranıp aranmayacağı, kadınların müellefe-i kulûb sınıfına dâhil edilip edilmeyeceği ve müellefe-i kulûb sınıfının varlığının sonraki dönemlerde devam edip etmediği gibi konular fukahâ tarafından gerekçeleri ile beraber tartışılmıştır. Biz de tartışılan bu konuları esas alarak, oluşan ihtilafların sebep ve gerekçelerini tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamız giriş ve sonuç kısımları dışında iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi ve bu çalışmanın hazırlanmasındaki yöntem ve kaynaklar hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde ise zekât ibadetinin tanımı, mahiyeti ve sarf yerleri hakkında genel bilgiler yer almıştır.

İkinci bölüm çalışmamızın asıl önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde kendi içerisinde üç ana başlık altında toplanmış olup, ilk kısımda *müellefe-i kulûb* kavramının tanımı, kapsamı ve bu sınıfta kimlerin sayılacağına dair fukahânın görüşlerine yer verdik. Ayrıca müellefe-i kulûb sınıfında fakîrlik şartının olup olmadığı ve müellefe-i kulûb sınıfına kadınların dâhil edilip edilmediği konularını da bu bölümde fukahânın görüşleriyle tahlil etmeye çalıştık. İkinci kısımda Hz. Peygamber dönemi, sahabe dönemi ve sonraki dönem müellefe-i kulûb uygulamalarını ele aldık. Son kısımda ise ağırlıklı olarak klasik dönem fukahâsının müellefe-i kulûba bakışı, bu sınıfın devam edip etmediği konusundaki görüşleri ve bu farklı görüşlerin dayandığı gerekçeleri ve bunlara oluşan itirazlarla birlikte vermeye çalıştık.

Oluşan farklı görüşleri hükmün düştüğü görüşünde olanlar ve hükmün her dönemde baki olduğu görüşünde olanlar şeklinde iki ana başlık altında topladık. Ayrıca düştüğü görüşünde olanları; hükmün neshedildiği, hükmün tamamen düştüğü ve hükmün ihtiyaç halinde devam edeceği görüşleri çerçevesinde ele aldık.

Hükmün neshedildiği görüşlerini, Hz. Peygamberin hayatta iken hükmü neshettiğini savunanlar ve hükmün icmâ ile nesh edildiği görüşünde olanlar şeklinde iki kısımda değerlendirdik. Hükmün devam etmediği yönündeki görüşleri ise, hükmün illetinin sona ermesi, hükmün i'zaz (İslâm'ın izzeti) sebebiyle (zekâtta pay vermeme yönünde) tamamen değişmesi yaklaşımlarını açıklamaya çalıştık. Hükmün düştüğü ancak ihtiyaç halinde devam edebileceği yönündeki görüşleri de, hükmün ihtiyaç halinde geri geleceği, zekât ibadetinin ihtiyaç halinde devlet eliyle verilmesi şartıyla devam edeceği ya da devlet başkanının ihtiyaç halinde ictihadı ile müellefeye pay vermeyi uygun görmesi halinde devam edeceği başlıkları altında inceledik. Son olarak müellefe-i kulûbun hükmünün her dönemde bakî olduğuna dair görüşleri ele aldık.

Çalışmamızın son bölümde ise, son dönem İslâm âlimlerinin konuya dair Hz. Ömer'in uygulamaları bağlamındaki değerlendirmelerine yer verdik. Son olarak bu sınıfın günümüzde uygulanabilirliğini ve bazı ülkelerin zekât uygulamalarını incelemeye çalıştık.

Sonuç bölümünde de çalışmamızın kısa bir değerlendirmesine yer verdik.

Çalışmamızın hazırlanmasında rehberliği ve değerlendirmeleriyle katkıda bulunan danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Osman Bayder'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamızın her aşamasında kıymetli görüşlerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Abdullah Çolak'a, Doç. Dr. Davut İltaş'a, Dr. Öğretim Üyesi Necmeddin Güney'e ve burada ismini sayamadığım emeği üzerimde olan tüm hocalarıma teşekkür ederim. Son olarak ilim talebeliğim süresince rehberliğini ve dualarını benden eksik etmeyen kıymetli hocam, babam Halis Hanılçı'ye, değerli eşim Hasan Hüseyin Toprak'a ve manevi destekleriyle her daim yanımda olan aileme katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Sevda HANİLÇİ TOPRAK

Kayseri, Haziran 2019

ZEKÂTIN HİKMETİ TEŞRİİYYESİ BAKIMINDAN MÜELLEFE-İ KULÛB

Sevda HANİLÇİ TOPRAK

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Osman BAYDER

ÖZET

Tevbe suresinin 60. ayeti ile belirlenen zekâtın sarf yerlerinden birisi de “*müellefe-i kulûb*”dur. İlk dönem fukahâdan itibaren bu sınıfın tanımı ve bu sınıfın kimleri ifade ettiği fukahâ arasında ihtilaf oluşturmuştur. Bu konudaki başka bir ihtilaf ise bu sınıfın sadece Hz. Peygamber dönemine özgü bir sınıf mı olduğu, yoksa müellefe-i kulûb sınıfından sayılabilecek kimselerin günümüzde de bulunması halinde bunlar hakkındaki hükmün devam edip etmediği konusudur. Hükmün devam edip etmediği yönündeki ihtilafların dayanağını, Hz. Ömer’in Hz. Ebûbekir döneminde bu sınıftan sayılan bazı kişilere zekâtın müellefe-i kulûb fonundan pay vermemesi oluşturmaktadır. Hz. Ömer’in bu uygulaması referans alınarak fukahânın kimileri tarafından hükmün devam etmediği, kimileri tarafından ise hükmün her dönemde bakî olduğu anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu yorumlar çerçevesinde Hz. Ömer’in uygulamasını nasslara müdahale ve yürürlükten kaldırma olarak anlayanlar konuyu; hükmün nesh edildiği, hükmün uygulamasının tamamen düştüğü ve hükmün düştüğü ancak ihtiyaç halinde devam edeceği şeklinde yorumlamışlardır. Fıkhî hükümlerin değişmezliğinin nasslarla sabit olduğunu savunanlar ise konuya hükmün her dönemde bakî olduğu görüşü nisbetinde yaklaşmışlardır. Her iki anlayış tarzı da bu görüşlerini, nesh, sükûtf icma, illet, maslahat, ictihat, kamu otoritesi ekseninde delillendirmeye çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Müellefe-i kulûb, Fukahâ, Hz. Ömer, Nesh, Sükûtf icma, İlet.

MUALLAF AL-QULUB WITH REGARDS TO WISDOM BEHIND DISTRIBUTION OF ZAKAH

Sevda HANİLÇİ TOPRAK

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master of Arts Thesis, June 2019

Supervisor: Assistant Professor Osman BAYDER

ABSTRACT

One of the groups for whom spending of zakah enjoined in verse 60 of Surah Tawba is the “muallaf al-qulub”. Since the time of early fiqh scholars, there has been disagreement among the scholars on the definition of this group and those included. Another disagreement is on whether this group was only limited to the time of the Prophet Mohammed (pbuh) or whether the same ruling applies today if such a group can be described at this age. The argument for and against the abolishment or continuance of this ruling is based on the fact that under the rule of Caliphs Abu Bakr and Umar bin al-Kahattab (r.a.) individuals belonging to such a group were not given shares from the muallaf al-qulub division of the zakah. Some of the fiqh scholars argued based on the practice of Caliph Umar bin al-Kahattab (r.a.) that the ruling discontinued while others argued that the ruling would be effective at all times. Those who understood the practice of Caliph Umar bin al-Kahattab (r.a.) as intervention and abrogation of the religious commandment interpreted the matter as abrogation of the ruling, and full abolishment of the application of the ruling, and abolishment of the ruling except when necessary. The other group who pointed out the unchanging nature of the fiqh rulings based on the commandments opined that the ruling remained effective at all times. The members of the both thoughts have sought to establish their cases in reference to terms such as abrogation, tacit consensus, cause, maslahat, opinion and public authority.

Keywords: Zakah, Muallaf al-Qulub, Fiqh Scholars, Umar bin al-Kahattab, Nesh, Ijma, Cause.

İÇİNDEKİLER

ZEKÂTIN HİKMET-İ TEŞRÎİYESİ BAKIMINDAN MÜELLEFE-İ KULÛB

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....i

YÖNERGEYE UYGUNLUK.....ii

ÖNSÖZ.....iv

ÖZET.....vii

ABSTRACT viii

İÇİNDEKİLER ix

KISALTMALAR xii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM.....5

ZEKÂT İBADETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 5

I. Zekâtın Sözlük ve İstilah Anlamı 5

II. Zekâtın Mahiyeti 7

A. Zekâtın Sarf Yerleri 12

1) Fakîrler.....13

2) Miskinler.....17

3) Âmilîn (Zekât Memurları) 21

4) Müellefe-i Kulûb (Kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlar).....25

5) Rikâb (Köleler) 25

6) Ğarimîn (Borçlular) 29

7) Fî Sebîlillâh (Allah yolunda olanlar) 33

8) İbnu’s-Sebîl (Yolda Kalanlar) 37

İKİNCİ BÖLÜM.....41

ZEKÂTIN SARF YERLERİNDEN BİRİ OLARAK “MÜELLEFE-İ KULÛB” 41

I. Müellefe-i Kulûb’un Tanımı ve Kapsamı 41

A. Müellefe-i Kulûb’un Tanımı 41

B. Müellefe-i Kulûb’ un Kapsamı.....42

1) Müellefe-i Kulûb’un Kimler Olduğu Hakkında Genel Görüşler 42

a. Hanefî Fakihlere göre “Müellefe-i Kulûb” 44

b. Malikî Fakihlere göre “Müellefe-i Kulûb” 47

c. Şafîî Fakihlere göre “Müellefe-i Kulûb” 50

d. Hanbelî Fakihlere göre “Müellefe-i Kulûb” 53

e. Zahirî, Şia ve Haricîler'e göre "Müellefe-i Kulûb"	56
2) Müellefe-i Kûlubta Fâkirlik Şart mı?	58
3) "Müellefe-i Kûlub" Sınıfına Kadınlar Girer mi?	61
4) Müellefe-i Kulûb'a Zekât Dışındaki Fonlardan Pay Verilir mi?	63
II. Hz. Peygamber ve Sahabe döneminde Müellefe-i Kulûb Uygulamaları	67
A. Hz. Peygamber döneminde Müellefe-i Kulûb Uygulaması	67
B. Hz. Peygamber Döneminden Sonra Müellefe-i Kulûb.....	77
1) Hz. Ebû Bekir Dönemi Uygulaması	77
2) Hz. Ömer Dönemi ve Sonraki Dönem Uygulamaları	80
III. Fukahânın Müellefe-i Kulub'a Bakışı	81
A. Müellefe-i Kulûb'a Zekâtın Devam Edip Etmediği Tartışmaları	81
1) Müellefe-i Kulûba Verilen Payın Düştüğü Görüşünde Olanlar	81
<i>a. Nesh Edildiği Görüşünde Olanlar</i>	82
i. Hz. Peygamber'in nesh ettiği görüşünü benimseyenler.....	82
ii. İcmâ ile nesh edildiğini görüşünü benimseyenler.....	83
<i>b. Hükmün Uygulanmasının Tamamen Düştüğü Görüşünü Benimseyenler</i>	86
i. İ'zaz (İslâm'ın izzeti) veya illet sebebiyle hükmün düştüğü görüşünü benimseyenler	87
<i>c. Hükmün Düştüğü Ancak İhtiyaç Halinde Tekrar Devam Edebileceği Görüşünde Olanlar</i>	95
i. Hükmün ihtiyaç halinde geri geleceği görüşünü benimseyenler	96
ii. Zekât ibadetinin, ihtiyaç halinde devlet eliyle verilmesi şartıyla devam edeceği görüşünü benimseyenler	101
iii. Devlet başkanının ihtiyaç halinde müellefe-i kulûbun payını vermeyi ictihadı ile uygun görmesi halinde hükmün devam edeceği görüşünü benimseyenler	102
2) Müellefe-i Kulûb'un Hükmünün Her Dönemde Bâkî Olduğu Görüşünde Olanlar	104
B. Günümüzde Müellefe-i Kulûb Tartışmaları ve Uygulamaları.....	107
1) Son Dönem İslâm Âlimleri Tarafından Hz. Ömer'in Müellefe-i Kulûb Uygulaması Çerçevesinde Cereyan Eden Tartışmalar.....	107
2) Günümüzde Müellefe-i Kulûb Uygulamaları.....	116

SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	128
EKLER	142
ÖZ GEÇMİŞ.....	150

KISALTMALAR

<u>Sembol</u>	<u>Anlamı</u>
b.	Bin / İbn
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
by.	Basım yeri yok
c.c.	Celle Celâluhû
Çev.	Çeviren(ler)
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Enst.	Enstitü
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
İSAV	İslâmi İlimler Araştırma Vakfı
ktp.	Kütüphanesi
mad.	Maddesi
m.	Milâdî
nr.	Numara
nşr.	Neşriyat
ö.	Ölüm tarihi
r.a	Radiyallahu anh
s.a.v.	Sallallahü Aleyhi Vesellem
Sy.	Sayı
s.	Sayfa numarası
thk.	Tahkik eden
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	Tercüme eden(ler)
ts.	Tarihsiz
Üniv.	Üniversitesi
yay.	Yayınları

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve AMACI

Çalışmamızın konusu Tevbe suresinin 60. ayetiyle belirlendiği zekâtın sarf yerlerinden biri olan “*müellefe-i kulûb*” dur. Bu sınıfın günümüzde varlığının devam edip etmediği fukahâ açısından ihtilaflıdır. Oysaki müslüman olmayan toplumların İslâm dinini öğrenip müslüman olması ya da İslâm dininin yayılması açısından yapılacak olan her türlü faaliyet bu sınıfı önemli kılmaktadır. Bu sebeple müellefe-i kulûb sınıfının kimler olduğu ve bu sınıfın varlığının devam edip etmediği konularını, klâsik dönem anlayışı çerçevesinde gerekçeleriyle beraber anlamaya çalışmak ve günümüz bağlamında değerlendirmek çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır.

“*Müellefe-i kulûb*” sınıfının fukahâyâ göre kimler olduğu, Hz. Peygamber dönemi, sahabe dönemi ve sonraki dönem müellefe-i kulûb uygulamaları, bu sınıfın varlığının devam edip etmediği, devam etmiyor ise hangi gerekçelerle etmediği başlıkları çalışmamızın temel konusunu oluşturmuştur.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmamızda kaynak taramasına öncelikle İslâm Ansiklopedisinin “*müellefe-i kulûb*” maddesini okuyarak, oradan ulaşabildiğimiz özellikle klasik dönem fıkıh eserlerini, sonraki dönem çalışmaları ve son olarak konuyu ele alan çağdaş yaklaşımları tesbit ederek başladık. Günümüzde yapılan çalışmalara baktığımızda konuyla ilgili kaynaklardaki mevcut görüşlerin daha çok bu sınıfın Hz. Ömer (r.a) dönemi uygulamaları bağlamında değerlendirilmiş olup tartışma düzeyinde kaldığını gördük. Ancak konunun temelinde yer alan tartışmaların ilk dönem fukahâ tarafından yapılmış olması sebebiyle çalışmamızda özellikle klasik fıkıh kaynaklarını esas aldık. Bu kaynaklardan istifade ederken mezhepleri ve müellifleri konunun ele alınışına göre

kronolojik olarak vermeye çalıştık. Mezhep görüşlerini yansıtacak şekilde kronolojik olarak klasik fıkıh kaynaklarından ulaşabildiğimiz sayısı elliyi aşan eserleri taradık. Bunun sonucunda da konuyu günümüz bağlamında ele alarak Hz. Ömer dönemi ve sonraki süreci uygulamanın işleyişi açısından değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamızda öncelikli olarak kaynak tarama, konunun farklı yorumlanmasının temellendirilme gerekçelerini mukayese etme ve değerlendirme yapma yöntemlerini esas aldık.

Son olarak tezimizin yazımında müelliflerin vefât tarihi için İSAM ve Diyanet İslam Ansiklopedisi'ni esas aldık. Ciltleri roma rakamıyla gösterdik.

III. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Araştırmalarımız sonrasında çalışmamızın konusunun temelini oluşturan zekât ibadeti hakkında birçok akademik çalışmaya rastladık. Bunların bir kısmı zekâtın anlamı, mahiyeti ve zekât ile ilgili güncel meseler hakkındadır. Ayrıca zekât konusunda günümüz çalışmalarına ait birçok müstakil çalışma bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Yusuf Karadâvî'nin *Fıkhu'z-Zekât*, Yunus Vehbi Yavuz'un *İslâm'da Zekât Müessesesi*, Nihat Dalgın'ın *Zekât Hükümleri* isimli eserleri özellikle tezimizin zekât hakkındaki genel bilgiler kısmında en çok istifade ettiğimiz kaynaklar oldu.

Yapılan çalışmaların bir kısmı da zekât verilecek yerler ile ilgilidir. Bu konuda yapılan akademik çalışmalar ise az sayıdadır. Konuya dair genel bir çalışma olan Sibel Duman Yılmaz'ın *Zekât Verilecek Kimseler* isimli tez çalışması ana hatlarıyla Tevbe Suresi 60. ayet ile belirlenen zekât verilecek sınıfların kimler olduğu hakkındadır. Zekât verilecek olan bu sınıflar hakkında müstakil olarak iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki Halil Akbayrak'a ait *Zekât verilecek Yerler Bağlamında Fî Sebilillâh* isimli yüksek lisans tezidir. İkincisi ise konumuzu teşkil eden müellefe-i kulûb sınıfı hakkında yapılan Nagehan Çakıcı'ya ait "*Hz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*" isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışma isminden de anlaşılacağı üzere müellefe-i kulûb sınıfının İslâm hukuku alanında değil de tabakat kitapları esas alınarak İslâm tarihi alanında Hz. Peygamber dönemi ile sınırlı tutularak yapılmış bir çalışmadır. Ayrıca bu çalışmanın neredeyse tamamı müellefe-i kulûb sınıfından sayılan kişilerin kimler olduğu konusunda detaylı bilgiler vermektedir. Biz de tezimizin Hz. Peygamber dönemi ile

ilgili kısmını yazarken bu çalışmadan yer yer istifade ettik. Araştırdığımız kaynaklarda müellefe-i kulûb konusunda yapılan istifade ettiğimiz en kapsamlı çalışma Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumunda sunulan Doç Dr. İbrahim Yılmaz'a ait *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırma Yetkisi Bağlamında Hz. Ömer'in Müellefe-i Kulûb İle İlgili Uygulaması* isimli çalışma oluşmuştur.

Ayrıca tezimizin son bölümünde *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* sempozyumunda yer alan müellefe-i kulûb'un günümüzde uygulama sahasında olup olmadığı konusunu, ülkelerin -özellikle müslüman ülkeler esas alınarak- zekât uygulamalarını değerlendiren birçok tebliğden de istifade ettik. Son olarak konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalara baktığımızda bunların çoğunun makale düzeyinde olup, bu çalışmaların da klasik fıkıh eserlerinden çok çağdaş kaynakların esas alınarak yorumlandığını ya da konunun daha çok Hz. Ömer'in uygulamaları bağlamında değerlendirildiğini gözlemledik. Bu sebeple çalışmamızda özellikle mezheplerin klasik fıkıh eserlerini incelemeye çalıştık. Klasik kaynaklarda konu hakkında serdedilen görüşlere baktığımızda bu görüşleri birbirinden net bir şekilde ayırmanın mümkün olmadığını gördük. Bu nedenle yapmaya çalıştığımız tasnif haliyle zorlaşmış oldu ve bir başlık altında değindiğimiz bir görüşe başka bir başlık altında tekrar değinmek durumunda kaldık. Dolayısıyla konu hakkındaki yapılacak bu tasnifimiz sınırları belirlenmiş kesin bir tasnif olmayıp, mezheplerin genel görüşlerinin belirli kategorilerde sınıflandırılması şeklinde olmuştur. Çalışmamızın büyük bir kısmında istifade ettiğimiz klasik eserlerden bazıları şunlardır:

Hanefilerden İmam Muhammed'in (ö.189/805) *Kitâbu'l Hucce ala Ehli Medine*, Cessâs'ın (ö.370/981) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı yine Cessâs'ın *Muhtasaru Şerhu Tahâvî*, Serahsî'nin (ö.483/1090-?), *el-Mebsût*, Kâsânî'nin (ö.587/1191) *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, Bâbertî'nin (ö.786/1384) *el-Înâye*, Aynî'nin (ö.855/1451) *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Bernî'nin (ö.?) *Teshilu'l zarûrî li Mesaili'l-Kudurî*, İbnü'l Hümam'ın (ö.861/1457) *Şerhi Fethu'l Kadîr*, Halebî'nin (ö.956/1549) *Mevkufat* (Mültekâ tercümesi), Enderpetî'nin (ö.786/1384) *el-Fetevâ't-Tatarhâniyye*, İbn Hümam'ın *Şerhi Fethu'l Kadir*, Ebüssuûd (ö.1172/1758) *Fethullâhi'l-mu'in alâ Şerhi Molla Miskîn*, Tahtâvî'nin (ö.1231/1816) *Haşiyatu Merakî'l Felah Şerhu Nuri'l İzah*, Cezirî'nin (1882/1941) *Kitabu'l Fıkh Alâ Mezahibi'l-Erbâa*, eserlerinden istifade ettik.

Malikilerden Sahnun'un (ö.240/854) *Müdevvenetü'l Kübra*, İbn Cellâb'ın (ö.378/988) *et- Tefri*, Kadı İyaz'ın (ö.544/1149) *el-İlâm bi Hududi ve Kavaidi'l-İslâm*, İbn Rüşd'ün (ö.595/1198) *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, Karafî'nin (ö.684/1285) *ez-Zahire*, Menûfî'nin (ö.939/1532) *Kifayetü't-Talibi'r-Rabbânî ala Risaleti İbn Zeyd el-Kayrevanî*, Hattab Ruayni'nin (ö.954/1547) *Mevahibu'l Celil li Şerhi Muhtasarı Halil*, Desûkî'nin (ö.1230/1815) *Haşiyatu'd-Desûki ala Şerhi'l-Kebir*, Ruhûnî'nin (1230/1815) *Haşiyatu'r-Ruhûnî alâ Şerhi'z-Zürkânî*, Muhammed İlîş'in (ö.1299/1882) *Minehu'l-celil Şerhu alâ Muhtasari's-Şeyh Halîl*, Ezherî'nin *Cevâhirü'l-İklil Şerhu Muhtasarı Halil* eserlerinden,

Şafîî fukahâsından; İmam Şafîî'nin (ö.204/820) *el-Ümm*, Cüveynî'nin *et-Telhîs Gazzâlî*'nin (ö.505/1111) *el-Veciz Fıkhu İmam eş-Şafîî*, İmrânî'nin (ö.558/1163) *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfîî*, Nevevî'nin (ö.676/1277) *Ravdatu't-Talibin*, el-Hısnî'nin (ö.829/1426) *Kifayetü'l-Ahyâr fî Halli Ğayabeti'l-İhtisâr*, Buceyrimî'nin (ö.h.1221), *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l-Hatip* isimli eserlerden,

Hanbelîlerden İbn Kudâme'nin (ö.620/1223) *el-Kâfî*, İbn Kudame'nin (Ebü'l Ferec) (682/1283), *eş-Şerhu'l Kebir*, Kelvezânî'nin (ö.510/1116) *el-İbadâtu'l-Hams*, Merdâvî'nin (ö.885/1480) *el-İnsaf fî Ma'rifeti'r-racih mine'l Hilaf*, İbn Müflih'in (ö. 884/1479) *el-Mubdi Şerhu'l Mukni ve Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilu'l-Furu*, İbn Kasım'ın *Haşiyetu'r Ravdu'l-Murbi Şerhu'l Zadi'l-Müstenki*, Buhuti'nin (ö. 1051/1641) *Şerhu Muntehel' İradât* eserlerinden faydalandık.

Son olarak Zahirîlerden İbn Hazm'ın (ö. 456/1064), *el-Muhallâ*, Hıllî'nin (ö. 676/1277) *Şerâiul İslâm fî Mesâili'l Helâl ve Haram*, Tûsî'nin (ö. 460/1067), *el-Mebsût fî Fıkhi'l İmamîyye* eserleri çalışmamızın temel kaynaklarını oluşturmuştur.

Klasik fıkıh eserlerinde konumuz ile ilgili kısımlar bu eserlerin daha çok “kitabu'z-zekât” bölümlerinde yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT İBADETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. Zekâtın Sözlük ve İstılah Anlamı

“Zekâ (زكا)” fiilinden türetilen “zekât” kelimesi mastar ve isim kalıplarında kullanılan “bereket, artma, çoğalma, temizlik, arıtma, övgü ve salâh” gibi anlamlara gelen bir kelimedir.¹ Temel anlam manasıyla ele aldığımızda ise “artmak, çoğalmak” ve “temiz, iyi ve düzgün olmak” manalarını ifade etmektedir.

Zekât Allah’ın bereketlendirmesiyle, dünyevî ve uhrevî anlamda artış meydana gelmesini ifade eden manalarda da kullanılmaktadır. Araplarda zirâî mahsüllerinin artışını ifade etmek için (زكا الزرع) kelimesi, insana nisbet edilerek kullanıldığında, bir kimsenin hayırlı, sâlih bir kimse olduğunu ifade etmek için (زكا الرجل) kelimesi kullanılmaktadır. Yine “birşeyin saf temiz olması”, “nefsin temizlenmesi” gibi manalar da (زكا) kökünden türetilen kelimelerle ifade edilmektedir.²

Cahiliye döneminde zekât kavramı daha çok dinî anlamdan uzak, dünyevî, temel anlamıyla “artmak çoğalmak” manalarında kullanılmışken; bu kelime islâm dininde geniş manada kavramsallaştırılarak, uhrevî açıdan ele alınmış ve “manevi yönden temizlenme, malın ve bereketin çoğalması” anlamlarında kullanılmıştır. (زكا) kelimesinin farklı manalarda kullanıldığı ayetlerden bazıları şöyledir:

¹ İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânu’l Arab*, Dâru’s-Sadîr, Beyrut, XIV, 358; Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî (1882-1968), *el-Mu‘cemü’l-müfrehes li-elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, Dâr’ul ilmiyye Turâsi’l Arabî, Beyrut 1364/1945, s.331-332.

² Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l Arab*, XIV, 358; Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfrehes li-elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, s.331-332.

*“Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin? Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve kimseye kıl payı kadar haksızlık edilmez.”*³ ve *“...nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir.”*⁴ ayetlerinde temizlenmek, manevî olarak arınmak manasında kullanılmışken, *“...hangisinin yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin.”*⁵ Ayetinde temiz, helâl rızık manası ifade edilmiştir.

İyiliğin ve hayrın artması manası, *“Allah’ın lutfu ve rahmeti sizinle olmasaydı içinizden hiçbir kimse günahattan asla arınamazdı, fakat Allah dilediğini arındırır.”*⁶ Ayetiyle zikredilmekte iken; *“... o halde kendinizi temize çıkarmayın!”*⁷ ayetiyle de “kendinizi övüp durmayın” şeklinde, medh (övgü) ve takdir etmek manasında ifade edilmiştir.

Fıkhî bir terim olarak zekât, Kur’an’da belirtilen yerlere harcanmak üzere dinen zengin sayılan müslümanların malından alınan belli paydır. Örfte ise verilen bu payın maldan çıkarılmasına denilmektedir.⁸

Zekât kelimesi dinî bir terim olarak fukahâ tarafından farklı manalarda ifade edilmiştir. Bunlardan İslâm maliye hukukunun erken dönem müelliflerinden biri olan Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), zekâtı sadaka ile eş anlamda kullanarak: “Sadakanın Allah’ın belirlediği sekiz sınıfa verilen müslümanın altın, gümüş, deve, sığır, koyun, hububat, mahsul gibi mallarının zekâtı olduğunu belirtmiştir.”⁹ Hanefî fukahâsından Neseî’ye (ö. 710/1310) göre zekât, Hâşimi ve mevalisi olmamak kaydıyla, bir malı herhangi bir menfaat gözetmeksizin her yönüyle fakîr kimselere temlik etmektir.¹⁰ Molla Hüsrev (ö.885/1480) ise Allah’ın (c.c) belirlemiş olduğu malın bir kısmının, malın sahibi tarafından herhangi bir menfaat gözetilmeksizin müslüman bir fakîre temlik edilmesi, şeklinde tarif etmiştir.¹¹ Kısacası Hanefî fukahası genel olarak zekâtı, malın belirli bir kısmını fakîr olan müslüman kimselere temlik etmek şeklinde ifade etmişlerdir.

³ Nisâ, 4/49.

⁴ Şems, 91/9.

⁵ Kehf, 18/19.

⁶ Nisa, 24/21.

⁷ Necm, 53/32.

⁸ Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 197.

⁹ Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 197.

¹⁰ Akan, Yasin, *Hanefî ve Şâfiîlerin Zekâtla ilgili Farklı Görüşleri ve Delilleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Kayseri 2017, s. 9.

¹¹ Akbayrak, Halil, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebilillah”*, (Yüksek Lisan Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Rize 2013, s. 11.

Malikîler ise genel manada zekâtı, “maden ve ziraat olmayan bir malın belirli bir kısmını mülkiyet ve senesini tamamlaması kaydıyla, nisab miktarına ulaşmasıyla, lââyık olan kimselere verilmesidir”, şeklinde tanımlamışlardır.¹²

Şâfiîler genel olarak zekâtı, “hususî bir şekilde, mal ya da bedelden/kıymetten çıkarılan şey” olarak tanımlamışlardır.¹³ Mâverî’ye (ö.450/1058) göre ise, “Zekât ve sadaka aynı manada kullanılmakta olup; zekât hakikaten ve hükmen çoğalma kabiliyeti gösteren, sahibi tarafından helâl yollarla kazanılmış mallardan, yardım maksadı gözetilerek alınan ve lââyık olan kimselere verilen farz ibadettir.” Bu minvâlde toprak ürünlerinden alınan zekâtın nisabını ifade eden öşür (1/10) kelimesi de, ziraî mahsullerden tahsil edilen zekâtın özel adı olmuş ve ikisi eş anlamda kullanılmıştır.¹⁴ Şîrbînî (ö. 977/1570) de zekâtı, “belli şartlarla, belli mallardan belli sınıflara verilmesi vacip olan miktardır” şeklinde tarif etmiştir.¹⁵

Hanbelîler ise zekâtı daha çok malî esas alan bir tarifile; “malda verilmesi farz olan bir hak” şeklinde tanımlanmışlardır.¹⁶

Fukahânın zekât hakkındaki genel yorumlarına baktığımızda birbirine benzer ifadelere rastlıyoruz. Ancak zekâtın özüne sadık kalmakla beraber, gerek örfî gerek nassların farklı yorumlanması açısından zekâtın niteliği konusunda bazı farklar bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Hanefîlerin zekât ibadetini daha çok temlik etmek, vermek fiilleriyle eylemsel bağlamda ele aldıklarını, Şâfiîlerin ve Hanbelîlerin ise eylemden daha çok meful olan “mal” üzerindeki hak önceliğini esas alarak yorumladıklarını görmekteyiz.

II. Zekâtın Mahiyeti

Hicretin ikinci yılında farz kılınan zekât, Kur’an-ı Kerîm’de toplamda otuz iki yerde geçmekte, bunların ikisinde manevî yönden temizlenme, otuz yerde ise sosyal yardımlaşmanın gereği olan malî yardım manasını ifade etmektedir.¹⁷ Bununla birlikte

¹² Akbayrak, Halil, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebilillah”*, s. 11.

¹³ Yılmaz Ali, *Zekâtın Sarf Yerleri*, (Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enst. İzmir 2013, s. 7.

¹⁴ Erkal, Mehmet, “Zekât” mad. *DİA.*, İstanbul 2013, XLIV, 197.

¹⁵ Akan, Yasin, *Hanefî ve Şâfiîlerin Zekâtla ilgili Farklı Görüşleri ve Delilleri*, s. 9.

¹⁶ Yılmaz, Ali, *Zekâtın Sarf Yerleri*, s. 7.

¹⁷ Demir, Şehmus, “Kur’an’da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 28, Erzurum 2007, s.13-14.

yirmi altı yerde namaz ve zekât aynı ayette emredilmekte, sadece bir yerde arka arkaya geçmekte, üç yerde ise namazdan ayrı olarak tek başına geçmektedir.¹⁸

Mekke dönemindeki ayetlerde ibadet olarak zekât; bazen emir, bazen haber formunda genel çerçevede belirlenerek geniş manada kullanılmış ve malî yükümlülük yerine kişilerin inisiyatifine bırakılarak sosyal yardımlaşma unsuru olarak daha serbest bir biçimde uygulanmıştır.¹⁹ Daha çok bu dönemde inen ayetlerde ihtiyaç sahiplerine yardım etmenin önemi vurgulanmış, onların korunup kollanması amaçlanmıştır. Yani Mekke döneminde muhtaç kimselere yardım edilmesi emri varken, bu yardımın şekli, miktarı, sınırları, yükümlülük derecesi, ödeme zamanı gibi konuları belirleyen herhangi bir emir bulunmamaktaydı. Bu durumda zekât verecek olan kimseler bu hususları ferdî olarak belirliyordu.²⁰ Mekkî surelerde zekâtın geçtiği bazı ayetler şöyledir:

*“Asıl erdemli kişi Allah’a, âhiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir.”*²¹

*“Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka (zekât) al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.”*²²

*“ Onlar ki zekâtı verirler.”*²³

*“Öyle ise akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Bu, Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak isteyenler için daha hayırlıdır.”*²⁴

¹⁸ Duman, Soner, “Zekât Ahkâmının Teşri’ Süreci”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar yay., İstanbul, 2017, s.21-23; Şehmus Demir, “Kur’an’da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, s.17.

¹⁹ Duman, Soner, “Zekât Ahkâmının Teşri’ Süreci”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s.23,29; Demir, Şehmus, “Kur’an’da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, s. 19-20.

²⁰ Şehmus Demir, “Kur’an’da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, s.19-20.

²¹ Bakara, 2/177.

²² Tevbe, 9/103.

²³ Mü’minûn, 23/4.

²⁴ Rum, 30/38.

*“O kimseler ki, namazlarını özenle kılar, zekâtı verir ve âhirete kesin olarak inanırlar.”*²⁵

Medine döneminde ise, zekâtın farz kılınmasıyla birlikte, ayet ve hadislerle zekâta ait detaylar belirlenmiş ve kişilerin ferdî olarak yerine getirmeye çalıştığı zekât, malî bir müessese haline getirilerek uygulanmıştır. Yani Mekke döneminde sosyal manada yardımlaşma duygusunun altyapısı hazırlanmış, Medine döneminde ise bu davranış daha etkin ve kalıcı bir yükümlülük haline getirilerek o dönemde Müslümanların devlete ödedikleri her türlü malî yardımı ifade eden bir kurum gibi faaliyet göstermiştir. Bu dönemde zekâtın farziyetinin sınırlarını fikhî bir hüküm olarak bildiren, zekâtın sarf yerlerini belirten ayet (Tevbe, 9/60) olmuştur. Bununla birlikte Medine döneminde indirilen ayetlerde farz olan, malî yardım manasına gelen zekât kelimesi, bazı yerlerde sadaka kelimesi ile beraber kullanılmışken bazı yerlerde ise sadaka ile eş anlamda kullanılmıştır. Yine bu minvâlde; ‘infak’, ‘ihsan’, ‘birr’, ‘ita’, ‘hakk’, ‘kısm’, ‘taam’, ‘karz’ kelimeleri ve türevleriyle beraber genel anlamda da kullanılmıştır.²⁶ Medenî surelerde zekâtın geçtiği bazı ayetler şöyledir:

*“Bir de sana hangi şeyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: “İmkânınız dâhilinde ihtiyacınızdan geri kalanı harcayın.”*²⁷

*“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şu kimseler içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah’ın kesin buyruğu budur.”*²⁸

İslam öncesi semavî dinlerde de yardımlaşmanın unsuru olarak zekât ibadetinin varlığı bilinmekteydi. Bu hususta Hz. İsa’nın namazın ve zekâtın kendisine tebliğ edilen ibadetlerden olduğunu söylemesinin dayanağını Allah (c.c) Kuran-ı Kerim’de şöyle açıklamıştır:²⁹ *“Nerede olursam olayım, Allah beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım*

²⁵ Lokman, 31/4.

²⁶ Duman, Soner, “Zekât Ahkâmının Teşrî Süreci”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 29; Demir, Şehmus, “Kur’an’da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, s.20.

²⁷ Bakara, 2/219.

²⁸ Tevbe, 9/60.

²⁹ Sözen, Hüseyin, *Gayrimenkul Malların Zekâtı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 5.

sürece bana namazı, zekâtı ve anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankâr yapmadı.”³⁰ Başka bir ayette ise: “Bu kitapta İsmâil’i de okuyup an. O gerçekten sözüne sadıktı; elçi-peygamberdi. Halkına namazı ve zekâtı emrederdi ve rabbinin rızâsına ermişti.”³¹ buyurmuştur.

Zekâtın farziyeti Kur’an’la birlikte sünnet ile de teyit edilmiştir. Kur’an’da farz oluşu, sarf yerleri gibi hususların belirlendiği zekât ibadetinin, nelerden ve ne kadar verileceği, ne zaman verileceği gibi detayları da bizzat Hz. Peygamber’in uygulamaları ile belirginleşmiştir. Nitekim Hz. Peygamber zekâtla ilgili bir hadisinde; “İslâm beş esas üzerine bina olunmuştur: Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hac etmek ve ramazan orucunu tutmaktır.”³² buyurmuştur.

Kur’ân ve sünnette zekâtın vücûbiyetini haber veren bu deliller icmânın da dayanağını oluşturmuştur. İslâm âlimlerinin de bu nassları destekleyici görüş ve tavırları ile zekâtın farziyeti konusunda icmâ-i ümmet meydana gelmiştir.

Dinimiz ekonomik dengesizliklerin yol açabileceği olumsuzlukları en aza indirmek için zekâtı, sadakayı, infâk etmeyi hatta ihtiyacı olana borç vermeyi önemli bir vazife saymıştır. Nitekim Allah (c.c.), özellikle lutuf ve kerem, cömertlik ve ihsân gibi sıfatlarının tecellisi olan sadaka ve infâk hasletlerini kullarında görmek ister ve bu konuda teşviklerde bulunur. Öyle ki, maddi çıkar düşüncesi gözetmeksizin sırf kendi rızasını kazanmak ve din kardeşinin sıkıntısını gidermek amacıyla karşılıksız borç vermeyi (karz-ı hasen), ya da verilen her türlü sadaka ve infâkı kendisine verilmiş bir borç olarak kabul eder ve bunun karşılığını ise kat kat ödeyeceğini: “Allâh’a güzel bir borç verecek olan kimdir? Artık Allâh, bunu kendisi için kat kat arttırır. Onun için oldukça üstün ve onurlu (kerim) bir ecir vardır.”³³ ayetiyle müjdelemektedir.

³⁰ Meryem, 19/31. Hz. Meryem’in kavminin, “Gerçekten sen çok çirkin bir şey yaptın” sözlerine karşılık cevap vermeyip onlara çocukla konuşmaları için işaret etmesi üzerine onlar: “Beşikteki bebekle nasıl konuşalım?” diyerek hayretlerini ifade etmişlerdi. Bunun üzerine Hz. İsa dile gelerek onlara âyette geçen bu ifadelerle cevap vermişti.

³¹ Meryem, 19/54-55.

³² Buhârî, İman 1.

³³ Hadîd, 57/11

Sosyologlara göre fakîrlik ekonomik olduğu kadar toplumsal bir problemdir. Toplumların sağlıklı bir şekilde devamlılığını sürdürebilmeleri için önce bireyler arasındaki huzur ve refahın artmasına yönelik tedbirler alınması; sürtüşme ve gerilimlerin önlenmesi, fakîr ve zenginin arasındaki ekonomik farklılıkların uçuruma dönüşmeden; sosyal yardımlaşma ve dayanışmalarla dengenin sağlanabilmesi gerekir.³⁴ Nitekim bireyler arasındaki ekonomik dengesizliğin, uçurumun giderilmeye çalışıldığı toplumlarda kardeşlik ve sevgi bağları daha kuvvetli olmakta, bu bireyler birlikte daha da güçlenerek, toplumsal refahın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Fakîrlik sorununun siyâsi boyutuna gelince; siyâsi bir düzenin en çok çaba sarf ettiği konuların başında fakîrlik probleminin giderilmesi gelir. Bu sebeple fakîr devletler ve hükümetler “fakîrlik, cehâlet ve hastalık” problemlerini, halklarını pençesinden kurtarmaya çalıştıkları düşmanlar olarak görüp halklarını bu düşmanlardan koruyabilmek için gayret gösterirler.³⁵

Hz. Peygamber’in , “İslam’ın dünya ile ahiret arasındaki köprü” benzetmesi gibi fânî olan ile bâkî olanı, fakîr ile zengini, madde ile manayı, Allah ile kulu birleştiren bir köprü olması da zekât ibadetinin; bireysel, sosyal, iktisadî, siyasî ve ahlâkî açıdan çok yönlü bir ibadet olduğunu göstermektedir.³⁶

İslâm toplumu, “*Müslümanlar ancak kardeşler.*”³⁷ ayetinin gereğini yerine getiren, toplumsal birlikteliğin önemini gözeten sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya önem veren bir toplum olmuştur. İnsanı cimrilikten, fakîri kin duygusundan, malı da kirlerinden arındırıp, bereketlendiren ve birçok yönden hikmeti ve faydası bulunan bu ibadetin yerine getirilmesi hususunda da Kur’an ve sünnet ciddi uyarılarda bulunmuştur.³⁸ Nitekim Allah (c.c) zekât vermekten kaçınan kimseleri, ahirette şiddetli biz azabın beklediğini: “...*Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın*

³⁴ Bkz. Karadâvi, Yusuf, “*Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*, Nida yay. 2017, s. 24; Yiğit, Yaşar; Keskin, Mehmet; Karagöz, İsmail, *Zekât İlmihali*, DİB yayınları, Korza yay. Ankara 2011, s. 12.

³⁵ Karadâvi, Yusuf, *Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*, s. 24.

³⁶ Sözen, Hüseyin, *Gayrimenkul Malların Zekâtı*, s. 5.

³⁷ Hucurât, 49/10.

³⁸ Sözen, Hüseyin, *Gayrimenkul Malların Zekâtı*, s. 5.

*şimdi biriktirip sakladıklarınızı!”*³⁹ ayetiyle haber vermiştir. Nasıl ki her hastalık ancak kendi cinsinden bir şeyle tedavi edilir, aynı şekilde maddeden ve maldan gelen hastalıklar da yine madde ve mal ile tedavi edilmelidir. Bu sebeple de kişinin elde ettiği malının bir kısmının ihtiyaç sahibi yoksul kimselere verilmesi ve amme hizmetlerinde harcanması emredilmiştir.⁴⁰

Hz. Peygamber ise: “...zekâtlarını vermekten kaçınanlara, kıyamet gününde bu madenler ateşten levhalar haline getirilerek onlarla, yanları, alınları ve sırtları dağlanacaktır.”⁴¹ hadisiyle ahiret azabına karşı uyarmıştır.

Sonuç olarak; “Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ama kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşıp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki, onlar Allah’ın nimetini inkâr etmiş olmuyorlar mı?”⁴² ayetinin de ifade ettiği gibi Yüce Allah insanlara rızık konusunda eşit bir muamele yapmamış ve bu durumu bir imtihan vesilesi kılarak fazla rızık verdiği kimsenin bu rızık emanet bilip fakîrlerle paylaşması gerektiğini belirtmiştir.

A. Zekâtın Sarf Yerleri

Zekâtın verilebileceği sınıflar Tevbe suresi 60. ayetinde detaylı olarak beyan edilmiştir. Buna göre zekât verilebilecek sınıflar fakîrler, miskinler, zekât memurları, müellefe-i kulub, köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlar olmak üzere sekiz sınıftır.⁴³

Zekâtın sarf yerlerinin hususî olarak belirlenip ayetle sabit olması, sekiz sınıfa verilmesi konusunda fukaha arasında herhangi bir ihtilafın oluşmasına açık kapı bırakmamıştır. Ancak zekâtın bu sekiz sınıfa aynı oranda ve eşit olarak verilip verilemeyeceği, ya da zekâtı bu sınıflardan birine vermenin yeterli olup olmayacağı konusu fukaha arsında ihtilâflara sebep olmuştur. Hanefî ve Mâlikî fakihlerine ve bir görüşünde Ahmed b.

³⁹ Tevbe, 9/34-35.

⁴⁰ Uludağ, Süleyman, *İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV yay. Ankara 2013, s. 91.

⁴¹ Müslim, Zekât 6.

⁴² Nahl, 16/71

⁴³ *إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ* “وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ”

“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah’ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir. Tevbe, 9/60.

Hanbel'e göre, bir kimse zekâtını bu sınıfların hepsine ayrı ayrı verebileceği gibi sadece bir sınıfa da verebilir. Şâfîîler'e göre ise zekât, mal sahibi ya da vekili tarafından dağıtılıyorsa âmilînin dışında kalan yedi sınıftan hangileri bulunuyorsa bu sınıfların her birinden en az üç kişiye eşit olarak verilmelidir. Ahmed b. Hanbel bir görüşünde Şâfîîler'in bu görüşünü desteklemektedir.⁴⁴

İbn Hazm'ın da içinde olduğu bazı kimselere göre, bir kimsenin tüm zekâtını bir sınıfa vermesi caizdir. Böyle düşünenlerin delilleri ise; bütün sınıfları bulmanın zor olması ve Hz. Peygamber'in: "Ben size bir şey emrettiğimde gücünüz yettiği kadar onu yapın." rivayeti olmuştur. İbn Hazm'a göre böyle düşünenlerin görüşleri güçleri yettiği noktada geçersiz olur. Yani güçleri yetmediği takdirde tek bir sınıfa vermek caiz iken güçleri yettiği halde tek sınıfa vermek caiz olmaz, batıl olur. İbn Hazm da bu minvâlde, her sınıftan kimsenin bulunmadığı dönemde hepsine ayrı ayrı verme zorunluluğunun olmadığını hangi sınıf mevcutsa o sınıfa verileceğini belirtmiştir.⁴⁵

1) Fakîrler

"Fakîr" sözlükte bir işe güç yetiremeyen, başkasına muhtaç olan ve maddî bakımdan sıkıntı içinde bulunan kimseye denir.⁴⁶ Kuran-ı kerimde "fakîr" kelimesi on iki yerde geçmekte olup, buralarda da genel olarak "muhtaç olma" manasında kullanılmıştır. Fakîre yardım edilerek ihtiyaçlarının giderilmesi, yedirilip korunması gibi manaların ifade edildiği âyetlerde, bu kelimenin halk dilindeki yaygın kullanımına uygun olarak zengin olmayan, maddî sıkıntı çeken ve ihtiyaç içinde bulunan kimseler kastedilmiştir. Nitekim yurdunu bırakıp günlerce aç susuz dolaşan Hz. Mûsâ'nın kendisini muhtaç (fakîr) olarak ifade etmesi⁴⁷ veya Kur'an'ın Mekke'den Medine'ye hicret eden

⁴⁴ Kasaî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 473; Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV, 204.

⁴⁵ İbn Hazm, *el-Muhalla*, VI,145. Bu minvâlde müellefe-i kulûb ve âmilîn sınıfına verilen payların düştüğü görüşünü savunanların gerekçelerinin bir kısmı da, zekât verilecek sınıfların hepsine birden verilip verilmemesi gerekliliği ya da bir sınıfa verilmediğinde o sınıfın paylarının diğer sınıflara aktarılması tartışmalarına dayanmıştır. O halde bütün sınıflara vermek gerekli değilse bazı dönemlerde müellefe sınıfına veya âmilîn sınıfına pay vermemek de problem olmayacaktır. Bu doğrultuda pay verilmeyen sınıfların paylarının da diğer sınıflara aktarılmasına gerek kalmayacaktır.

⁴⁶ Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 524-525.

⁴⁷ "Bunun üzerine Mûsâ onların koyunlarını suladı. Sonra gölgeye çekilip, "Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım" dedi.", Kasas, 28/24

muhacirlerden -fakîrler- olarak bahsetmesi,⁴⁸ fakîr kelimesinin maddî ihtiyaç manasında kullanıldığını göstermektedir.⁴⁹

Zekâtla beraber, fıtır sadakası, nafaka, vakıf, vasiyet, cizye gibi kişilerin mali durumları göz önünde bulundurularak, belirlenen hak ve sorumluluklar konusunda fakîrin tanımı ve fakîrlik ölçüsünün belirlenmesi de önemli bir unsur olmuştur.⁵⁰ Bazı İslâm âlimleri ve lügatçiler, iman ve islâm kelimelerinde olduğu gibi fakîr ve miskîn kelimeleri ayrı ayrı yerlerde geçtiğinde aynı manayı ifade ettiği, ancak bir arada kullanıldığında farklı manalar içerdiği görüşündedir. Zekâtın verileceği yerleri belirten âyette de, fakîrlerin ve miskinlerin bir arada sayılması bu iki kelimeyle ilgili dil ve anlam karmaşasına yol açmış, bu sebeple bu kelimeler etimolojik tahlilleri ve hukukî sonuçları açısından İslâm âlimleri tarafından farklı manalarda izah edilmiştir.⁵¹ Bu minvâlde “fakîrler” kavramının geldiği manayı ifade eden görüşler şunlardır:

Ebû Hanîfe (ö.150/767), Hanefî fakîhlerden Bernî ve Malikî fakîh Kadı Abdulvehhâb’a (ö. 422/1031) göre fakîr; nisab miktarı kadar mala sahip olmayan kimsedir.⁵² Ebû Yûsuf (ö.182/798) ve İmam Muhammed (ö.189/805) hariç diğer Hanefî fakihleri de genel olarak Ebû Hanîfe’nin görüşüne katılmış ve fakîri; bir kimsenin nisab miktarı mala sahip ise sahip olduğu malın gelir getirici (nâmi) olmaması ya da ev, ev eşyası, elbise, silah, hizmetçi gibi aslî ihtiyaçlarının dışında nisab miktarı malının olmaması şeklinde ifade etmiştir.⁵³ Hanefî mezhebine göre kadının sahip olduğu nisab miktarına ulaşan takılar, kadını yoksulluktan çıkarır bu sebeple de bu kadına zekât verilmez. İmam Şafî’ye göre ise, kadının sahip olduğu takıları ve âlimin ihtiyaç duyduğu kitapları bu kimseleri yoksulluktan çıkarmaz. Kadının takısı dışında, âlimin de kitapları dışında herhangi geliri yoksa bu kimseler fakîr sayılır ve zekâttan pay alabilirler.⁵⁴

⁴⁸ “Bir de göç eden fakirlere aittir ki yurtlarından ve mallarından çıkarılmışlardır.” Haşr, 59/8.

⁴⁹ Eskicioğlu, Osman, “Fakîr”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 129.

⁵⁰ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, (I-II), II, 545.

⁵¹ Kasaî, *Bedâiu’s-Senâi*, II, 465; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, (I-II), II, 545; Eskicioğlu, Osman, “Fakîr”, *DİA*, 1995 İstanbul, XII, 129.

⁵² ; Bernî, Muhammed Aşık İlâhî, *Teshilu’l zarûri li Mesaili’l-Kudurî*, (nşr. Mektebetü’ş-Şeyh-Karataşi, h.1408), I, 130.

⁵³ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam’da Zekât Müessesesi*, Çığır yayın., İstanbul 1977, s. 340; Demirel, Zahit, “Hanefî ve Şafî Fıkında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler” s. 66.

⁵⁴ Demirel, Zahit, “Hanefî ve Şafî Fıkında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler” s. 66.

Hanefî mezhebindeki diğer görüşe göre; kırk yıllık nafakası olsa bile ilim tahsil eden kimse, çalışma imkânı olmayan veya çalışmak için iş bulamayan kimse ya da bedenen sağlam ve çalışır durumda olsa bile ihtiyaç sahibi olan kimse zekâtta pay alabilecek fakîr sınıfından sayılmaktadır. Yani burada bedenen sağlam ve çalışır durumda olmak zekât alıp almama konusunda ölçü sayılmamış, ölçü yoksulluk ve ihtiyaç sahibi olmak kaydıyla belirlenmiştir.⁵⁵

Hanefî fakîhlerden Kasânî fakîr ve miskînden hangisinin daha düşkün olduğu konusunda lügatçilerin ihtilaf ettiğini belirterek, Hasan, Zührî ve Ebû Yusuf'a göre fakîrin dilenmeyen, miskînin ise dilenen kimse olduğu görüşünü benimsediklerini kaydetmiştir. Bu kimselere göre fakîr az da olsa yiyecek bir şeyleri bulunan ama miskîn yerinde kımıldayamayacak kadar güçsüz ve düşkün olan kimsedir. Yani miskîn fakîrdan daha düşkündür. Tabî'n müfessirlerinden Katade b. Diâme (ö. 117/735) buna muhâlif olarak fakîrin miskînden daha düşkün olduğu görüşünü savunmuştur.⁵⁶ Katâde'ye göre fakîr, ihtiyaç sahibi olan ve hasta kimselerdir.⁵⁷ İmam Muhammed ile beraber bazı Hanefî fakîhleri ve Mâlikîler'den İbnü'l-Kâsım'a (ö.191/806) göre ise, fakîr ve miskîn aralarında derece bakımından hiçbir fark bulunmayan yoksul ve ihtiyaç sahibi kimsedir. Yani bu ikisi de aynı sınıftır.⁵⁸

İmam Şafîî (ö.204/819) ise fakîri; malı, mesleği ve sanatı olmayan kimse olarak belirtirken, Malikî mezhebi ve Hanbelîler ise buna yakın bir görüşle; hiçbir malı olmayan veya malı olduğu halde kendisinin ve bakmakla mükellef olduğu kişilerin ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan kimselerdir şeklinde tarif etmişlerdir.⁵⁹ Ayrıca Hanbelî fakîhlerin çoğunluğu Katâde gibi fakîrin miskînden daha ihtiyaçlı ve düşkün olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüşü savunanlara göre konuyla ilgili en önemli delil, zekâtın sarf yerlerini açıklayan âyette sıralama olarak fakîrlerin miskinlerden önce gelmesidir. Yani ayet ihtiyaç açısından en ehemmiyetli olan sınıftan başlar ki, bu sınıf da fakîrlere sınıftır.⁶⁰

⁵⁵ Demirel, Zahit, "Hanefî ve Şafîî Fıkıhında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler" s. 66.

⁵⁶ Kasânî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 465-466.

⁵⁷ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 339.

⁵⁸ Kasânî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 466; Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA.*, XLIV, 204.

⁵⁹ eş-Şafîî, *el-Ümm*, III, 182; Buhutî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 219; Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA.*, XLIV, 204.

⁶⁰ Buhutî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 219.

Câbir b. Zeyd (ö.93/711-12)⁶¹, Mücâhid b. Cebr (ö.103/721)⁶², İkrime (ö.105/723)⁶³, Hasan-ı Basrî (ö.110/728)⁶⁴, İmam Mâlik (ö.179/795), İbn Abbas (ö.306/918)⁶⁵, Taberi (ö.310/923) ve İbn Zeyd'e (ö.386/996)⁶⁶ göre fakîr; “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakîrler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler.”⁶⁷ ayetinde geçtiği gibi ihtiyaç sahibi olduğu halde ihtiyacını gizleyen istemekten çekinen kimselerdir. Başka bir ifadeyle, muhtaç durumdayken bile dilencilik yapmayan kimselerdir.⁶⁸

İbn Abbas'ın rivayetiyle fakîr, Ashab-ı Suffa'dan sayılan kimselerdir.⁶⁹ Bunlar Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunan, ilim öğrenen, evi barkı olmadığı için suffa mescidinde kalan yoksul, muhtaç kimselerdir. İslâm dini de ilim, cihad gibi kamu yararına yönelik çalışmaları sebebiyle kazançları kendilerine yetmeyen kimselerin toplum veya devlet tarafından maddî yönden desteklenmesini teşvik etmiştir.⁷⁰

Hz Ömer, İkrime, Muîn b. Safi'ye göre de fakîr, müslümanlardan yoksul olan kimselerdir. Taberî'nin görüşünün de bu yönde olduğu belirtilmektedir.⁷¹

İslâm dini çalışamaz derecede hasta, yaşlı ve sakat kimseleri, yeterli düzeyde geliri olmayanları veya çalışsa bile ağır geçim yükü altında bulunanları İslâmın sosyal müessesesi olan zekât ile koruma altına almaya çalışmıştır. Hatta İslâm'ın ilk dönemlerden itibaren sosyal adalet anlayışı gereği fakîr durumda olan gayrimüslim

⁶¹ İbâziyye'den olduğu söylenen muhaddis ve fakih Ebû's-Şa'sâ Câbir b. Zeyd el-Ezdî. Bkz. Çakani İsmail Lütüfî, “Câbir b. Zeyd”, *DİA*, İstanbul -1992, VI, 537-538.

⁶² Ebû'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî. Bkz. Kesler, Muhammed Fatih, “Mücâhid b. Cebr” *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 442-443.

⁶³ Tabiîn müfessirlerinden Ebû Abdillâh İkrime b. Abdillâh el-Berberî el-Medenî. Bkz. Altıkulaç, Tayyar, “İkrime el-Berberî”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, (40-42).

⁶⁴ Basralı meşhur tâbiî, âlim ve zâhid olan Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728). Bkz. Uludağ, Süleyman, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, (293-301).

⁶⁵ Şâfiî âlimi Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî (ö. 306/918) . Bkz. Özen, Şükrü, “İbn Süreyc, Ebû'l-Abbâs”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, 363-366.

⁶⁶ Malikî âlimi Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdurrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî. Apaydın, H.Yunus, Bkz. “İbn Ebû Zeyd” İstanbul 1999, XIX, (451-453).

⁶⁷ Bakara, 2/273.

⁶⁸ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 339; Akbayrak, Halil, Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebilillah”, s. 16.

⁶⁹ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 339.

⁷⁰ Bkz. Bakara, 2/273; Buhutî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 219; Eskicioğlu, Osman, “Fakîr”, *DİA*, XXII, 130, İstanbul 1995; Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, XLIV, 204.

⁷¹ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 339.

vatandaşlardan vergi almayarak bu kimselerin ve aile fertlerinin geçimini devlet bütçesinden karşılamış, kim olursa olsun muhtaç durumdaki kimseyi kendi haline bırakmamıştır.⁷²

İslâm âlimleri fakîr kavramının kapsamına kimlerin girebileceği konusunda ihtilaf ettikleri gibi, zekât konusundaki hak ve sorumlulukları belirleyen fakîrliğin ölçüsünün ne olduğu konusunda da farklı görüşler beyan etmişlerdir. Hanefîler, bu konuda diğer mezheplerden farklı olarak hem zekât vermekten muaf olabilmek hem de zekât fonundan pay alabilmek için bir kimsenin mal ve kazancının nisab miktarının altında olması şartını aramaktadır. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre ise bu konuda öncelikli olarak nisab miktarı değil de kişinin gelir gider dengesinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Eğer bir kimsenin malı ve kazancı giderlerini karşılamıyorsa ya da kendisine ve aile fertlerine yetmiyorsa bu kimsenin serveti nisab miktarında olsa da fakîr sınıfından sayılmakta ve zekâtтан pay almayı hak etmektedir. Buna mukabil malı ve kazancı nisab miktarının altında olmasına rağmen ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyorsa bu kimseye de zekât verilemez.⁷³

Kur'an-ı Kerim'de zekât verilecek sınıflardan fakîrliğin ilk sırada zikredilmiş olması fakîrlerin buna daha çok ihtiyacının olduğu ve bunların daha öncelikli olarak gözetilmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber döneminden itibaren İslâm toplumlarında Kur'an'ın ön gördüğü ölçüde fakîrlikle mücadele metotları uygulanmış; ensar ve muhacir arasında kardeşlik yapılması, kölelerin âzat edilmiş ve yine kefâret, zekât, fitır sadakası, infak, nafaka gibi dinî mükellefiyetler ile fakîrler korunup gözetilmiştir. Gerekğinde ise devlet bütçesinden fakîrler ve miskinlere pay ayrılarak ciddi tedbirler alınmış ve fakîrlikle mücadele edilmeye çalışılmıştır.⁷⁴

2) Miskinler

Zekâtın sarf yerlerinden ikincisi “miskinler” dir. Arapça’da sükûnet kökünden türeyen miskîn kelimesi sözlükte zelil, hiç malı olmayan veya kendisine yetecek kadar malı olmayan kimse mânalarına gelmektedir. Fıkhî bir terim olarak miskin; zekât, ganimet, kefâret vb. konularda hak sahibini veya yardımın yapılacağı yoksul kişiyi ifade

⁷² Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, XLIV, 204.

⁷³ Eskicioğlu, Osman, “Fakîr”, *DİA*, XXII, 130.

⁷⁴ Eskicioğlu, Osman, “Fakîr”, *DİA*, XXII, 130.

etmektedir. Bu kavram Kur'an'da tekil olarak (miskîn), çoğul olarak (mesâkîn) formatında birçok ayette geçmektedir. Bu âyetlerde miskinlerin korunup gözetilmesi, haklarının verilmesi, maddî yönden ihtiyaçlarının giderilmesi istenmiştir.⁷⁵ Bazı ayetlerde fakîr ve miskinlere yardım edenler övülerek bu kimselere davranışları sebebiyle mağfîret edilecekleri müjdelenmekte;⁷⁶ buna mukabil onları mahrumiyet içinde bırakanlar nankörler olarak adlandırılmakta ve bunlar cehennem azabı ile⁷⁷ tehdit edilmektedirler.⁷⁸

Yukarıda da ifade edildiği üzere Ebû Yusuf ve İmam Muhammed başta olmak üzere bazı fakihler her ne kadar fakîr ve miskîn kavramlarının aynı manaya delalet ettiğini ileri sürse de İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, bu iki sınıfın zayıflık ve düşkünlük bakımından ortak olsa da yoksulluk derecesi ya da niteliği açısından farklıdır. Bu doğrultuda âlimlerin “miskîn” kavramıyla ilgili ortaya koydukları görüşler şunlardır:

Hasan, Zührî ve Ebû Yusuf'a göre miskîn dilenen kimse iken Ebû Hanife'ye göre miskîn hiçbir şeyi bulunmayan kimsedir. Ebû Hanife, fakîrleri nisab miktarı kadar malı olmayan kimse olarak açıklarken miskîni fakîrden daha düşkün olarak ifade etmiştir.⁷⁹ Nitekim Kasânî'nin kaydettiği Ebu Hureyre'den rivayetle Hz. Peygamber miskîni şöyle tarif etmiştir: “Miskîn kendisini geçindirecek güçte olmayandır.” Hz. Ömer de miskîni, malı olmayan değil, kazancı olmayan şeklinde ifade etmiştir. İslâm âlimlerinin çoğunluğu ise bu ifadeleri şöyle yorumlamıştır: Fakîrin kalacak meskeni varken miskînin kalacak meskeni dahi yoktur.⁸⁰

İbn Abbas, Hasan-ı Basrî, Câbir b. Zeyd, Mücâhid b. Cebr, İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/742) ve Mukâtil b. Süleyman'a (ö.150/767) göre, miskîn ihtiyacı olduğunu gizlemeyen, zillet içerisinde olan ve dilenen muhtaç kimsedir. Bu görüşlerde de miskînlerin fakîrlerden daha zor ve daha düşkün bir hal içerisinde oldukları belirtilmiştir. Mâlikîler'den İbn Şa'bân da (ö.355/966) bu görüşü tercih etmiştir. Ca'fer

⁷⁵ Bkz. Bakara, 2/215; Nisâ, 4/36; İsrâ, 17/26; İnsân, 76/8.

⁷⁶ Rûm, 30/38.

⁷⁷ Hâkka, 69/34; Müddessir, 74/44.

⁷⁸ Kallek, Cengiz, “Miskîn”, *DİA*. 2005 İstanbul, XXX, 183.

⁷⁹ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 339.

⁸⁰ Kasânî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 466.

es-Sâdık (ö.148/765) ise bu görüşlerin aksini ifade ederek fakîr kimsenin dilenen, miskîn kimsenin dilenmeyen yoksul olduğu görüşünü benimsemiştir.⁸¹

İmam Şafîî ise miskîni çalışma kudreti bulunan ama ya nisab miktarından az kazanan kimse ya da kazancı kendisine yetmeyecek durumda olan kimse şeklinde tarif etmiştir.⁸² Ahmed b. Hanbel'e göre miskîn, ister dilensin ister dilenmesin sanatı olduğu halde elli dirhemden az kazanan kimsedir.⁸³ Ayrıca Ahmed b. Hanbel, kendisinden nakledilen bir rivayette İmam Şafîî, İmâmiyye ve Zâhirîler'den İbn Hazm (ö. 456/1064) ile Asmaî (ö. 216/831), Ebû Ca'fer Ahmed b. Ubeyd gibi dilcilere göre fakîr kavramı hiçbir şeyi bulunmayan kimseyi ifade etmektedir. Miskîn ise hem kendisinin hem de ailesinin zarurî ihtiyaçlarını -israfa ve cimriliğe kaçmaksızın- karşılayacak kadar bir malı olmayan veya herhangi bir kazanç elde edemeyen, ya da gelirini giderlerine yetiremeyen kimse olarak tanımlanmaktadır.⁸⁴

Katade b. Diâme'ye göre ise miskîn, sağlıklı olduğu halde ihtiyaç sahibi olan kimsedir.

İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/714) ve müfessirlerden Dahhâk b. Müzâhim'e (ö.105/723) göre, İbn Abbas'tan nakledildiği üzere miskîn, muhacirler dışındaki bütün düşkün kimseleri ifade etmektedir.⁸⁵

Hz Ömer 'in miskîn sınıfından saydığı, yaşlı ve kör bir yahudiye maaş bağlanması için beytûlmâle göndererek görevliye: “Bu adam ehl-i kitabın yoksuludur. Bu adamı ve bunun gibileri gözetin.” tâlimatını verdiği ve “... *Sadakalar (zekât) ancak fakîrler, miskinler içindir...*”⁸⁶ âyetinde geçen fukaranın müslümanların yoksulları; mesâkini ise ehl-i kitabın yoksulları şeklinde rivayet ettiği nakledilmektedir.⁸⁷

Son dönem âlimlerinden Muhammed Hamîdullah, Hz. Ömer'in fakîr ve miskîn kavramlarını din farkına göre tanımlamasının dil yapısına daha uygun olduğu görüşünü delillerle izah etmeye çalışmış, kendisi de bu düşüncüyü savunmuştur. Bazı âyetlerde

⁸¹ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 339.

⁸² eş-Şafîî, *el-Ümm*, III, 182-183.

⁸³ Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*” Erciyes Üniv. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s.41.

⁸⁴ Kallek, Cengiz, “Miskîn”, *DİA*, XXX, 184.

⁸⁵ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 339.

⁸⁶ Tevbe, 9/60.

⁸⁷ Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, XLIV, 204.

ehl-i kitabın miskinlerine sadakadan verilmesinin câiz sayılmasından⁸⁸ yine Hz. Ömer'in ayetteki miskîni "ehl-i kitabın miskinleridir" yorumlamasından hareketle, tâbiîn âlimlerinden İkrime ile Hanefîler'den İmam Züfer b. Hüzeyl, müşriklerin miskinlerine zekât vermeyi caiz görmüşlerdir. Ancak İkrime ve Züfer'in aksine başta Şâfiîler ve Zeydîler olmak üzere fakihler müslüman olmayan miskine infakta bulunulmasının câiz olmadığı sadece müslüman muhtaçlara verilebileceği görüşünü benimsemişlerdir.⁸⁹

Tevbe sûresinin 60.ayetinde zekât gelirleri ile öncelikle fakîr ve miskinlerin korunmasının amaçlandığı açıktır. Yukarıdaki açıklamalardan da ortaya çıktığı üzere fakîr ve miskin kavramlarına belli bir mal varlığının ve gelir seviyesinin altında kalan kimselerin dâhil olmaktadır. Bu minvalde fukaha arasında fakîr ve miskîne zekâtta ne kadar verilmesi gerektiği konusunda da farklı görüşler meydana gelmiştir. Hanefîler, fakîr ve miskin sayılabilme kriteri olarak nisab miktarını esas alırken, fukahânın çoğu yeterli miktarda malı esas almıştır. Bu sebeple Hanefîler fakîr ve miskinlere bir defada en çok nisab miktarınca zekât vermenin câiz olduğu düşüncesini savunmuş, ancak bu kimseler yoksul, borçlu veya aile reisi konumunda değilse nisab miktarınca verilmesinin câiz olmakla birlikte mekruh olduğunu belirtmişlerdir. Yani Hanefîlere göre muhtaçlara verilecek zekât miktarında uygun görülen ölçü, daima nisab miktarının altında olmasıdır. Ayrıca zarurî ihtiyaçların dışında artıcı olsun ya da olmasın bir kimsenin nisab miktarına ulaşan bir varlığı mevcut ise bu kimseye de zekât verilmesi caiz değildir. Çünkü buradaki şer'î zenginlik ölçüsü olarak nisab ele alınmıştır. Bu malın artıcı nitelikte olması durumunda ise, mal sahibine zekât ödeme mükellefiyeti doğmaktadır.⁹⁰

Şâfiîler'e göre, fakîr ve miskîn kimseye muhtaçlığını ortadan kaldıracak kadar veya kendisine bir ömür boyu sürekli yetecek ve bir daha zekât almaya muhtaç olmayacak kadar zekât verilmesi câizdir.⁹¹ İmam Şafî'nin bu görüşünde; Hz. Ömer'in "fakîr ve miskînlere bir defaya mahsus değil, süreklilik arz edecek şekilde verilmesi, hatta bu

⁸⁸ Bkz. Mümtahine, 60/8.

⁸⁹ Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV, 204; Kallek, Cengiz, "Miskîn", *DİA*, XXX, 184.

⁹⁰ Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV, 204; Kallek, Cengiz, "Miskîn", *DİA*, XXX, 184.

⁹¹ Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV, 204; Kallek, Cengiz, "Miskîn", *DİA*, XXX, 184.

kimselere kendileri zekât verecek duruma gelinceye kadar vermeye devam etme” prensibini esas aldığını görmekteyiz.

Mâlikî ve Hanbelîler’e göre ise, fakîr ve miskinlere hem kendilerine hem de aile fertlerine bir sene yetecek kadar zekât verilebilir. Buradaki malın bir sene yetmesi hususu; kişiye, çevreye ve şartlara göre değişmektedir.⁹²

3) Âmilîn (Zekât Memurları)

Zekât verilecek kimseler arasında ayette (Tevbe, 9/60) fakîr ve miskinlerden sonra üçüncü olarak “âmilîn” zikredilmektedir. Sözlükte, “bir iş yapan, işçi, zanaatkâr; mızrağın üst kısmı” gibi mânalara gelen “âmil” kelimesi, Kur’an’da zekât işlerinde çalışan görevli kimseler anlamında “âmilîn” ifadesiyle geçmektedir. Hadislerde ise daha çok; arîf, sâ’î, musaddık âşir, câbî, emîn, hâzin ve hâsib⁹³ kelimeleri ile ifade edilmekte ve idareci, özellikle de vergi tahsildarı mânasında kullanılmaktadır.⁹⁴

Fukahânın çoğunluğu tarafından “âmilîn”; imamın görevlendirdiği, müslümanlara farz kılınan zekâtı toplayan, muhafaza eden ve bunların tesbit ve taksim kabiliyetine sahip ehil kimselerdir.⁹⁵ Günümüz araştırmacılarından Karadâvî ise, âmilîn olarak bilinen görevlileri; zekâtı toplayan, tahsil eden memurlar, zekât deposunun görevlileri, buraları koruyan bekçiler, gelir ve gideri hesaplayıp kayıt tutan muhasebeciler, kâtipler ve zekâtın dağıtım işlerini yürüten görevliler gibi zekât işleri müdürlüğünde çalışan bütün personeli bu sınıftan saymaktadır.⁹⁶

Zekâtın tahsili, sadece fertlere yüklenen bir görev değildir. Devletin görevlerinden biri de sosyal yardımlaşma müessesesinin bir kurum olarak yaşatılabilmesi için zekât, oşur, cizye, haraç, humus vb. gelirlerin tek bir bütçede toplatılıp ilgili yerlere dağıtılmasını sağlamaktır. Nitekim Allah (c.c.): “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır).”⁹⁷ ayetiyle zekâtı bizzat

⁹² Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, XLIV, 204; Kallek, Cengiz, “Miskîn”, *DİA.*, XXX, 184.

⁹³ Bu isimler hakkında geniş bilgi için bkz. Demirhan, Yahya, *Hiz. Peygamber Döneminde Zekâtın Toplanması ve İzlenen Yol*, Uludağ Üniv. Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006, s. 65-69.

⁹⁴ Erkal, Mehmet, “Âmil”, *DİA.*, III, 58.

⁹⁵ İmam Şafîî, *el-Ümm*, III, 183; Kasanî, *Bedâiü’s-Senâi*, II, 467; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili’l Kudurî*, I, 129; Buhutî, *er-Ravdu’l-Murbî’ Şerhu’z-Zâdi’l-Müstenki’ ve Haşîye*, s. 219.

⁹⁶ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, (I-II), II, 579.

⁹⁷ Tevbe, 9/103.

toplama görevini İslâm devletinin reisine vermiştir.⁹⁸ Ayrıca bu konuda idare ve yürütme görevlerini üstlenen görevliler tayin etmek ve bu görevlilere yaptıkları işlerin gereği olan emeklerinin karşılığını vermek de devletin görevleri arasındadır. Saydığımız bu görevlerin ifâsı ise, zekât verilecek sınıflardan biri olan âmiller sınıfı ile yerine getirilmiştir. Bu minvâlde devletin zekât payından bu sınıfa pay ayırma nedeni de bu sınıftan sayılan kimselerin fakîr olmaları sebebiyle değil, yaptıkları zahmetli ve ciddi sorumluluklar getiren görevleri sebebiyle olmuştur. Yani âmilîn sınıfına zengin olmalarına bakılmaksızın hak ettikleri karşılık zekâtтан verilmiştir. Çünkü devlet bu kimselere kendi bütçesinden bir maaş vermek yerine zekât payından vermekle, hem bütçesinin giderlerini azaltmış olacak hem de kendisi için zor ve zahmetli olan bir işi âmiller yardımıyla daha sistematik ve kolay yapmış olacaktır.

Zekâtın farz olmasıyla birlikte ister açık malların (emvâl-i zâhire), ister gizli malların (emvâl-i bâtına) zekâtı olsun bütün zekât gelirleri Hz. Peygamber'in görevlendirdiği görevliler tarafından toplandığı bilinmektedir. Hz. Peygamber hurmaların zekâtıyla ilgili olarak Abdurrahman b. Avf'ı; ganimet gelirlerinden devletin hissesine düşen humus payı ile ilgili olarak Mahmiye b. Cezz'i; altın, gümüş, maden ve paralar için Bilâl-i Habeşî'yi; vergi memuru olarak Yemen'e Muâz b. Cebel'i; genel olarak zekât gelirleri konusunda ise Zübeyr b. Avvâm ve Cehm b. Salt'ı, âmil olarak görevlendirmiştir. Bunların dışında farklı bölgelere de geniş idarî ve malî yetkilerle donatılmış âmillerin tayin edildiği bilinmektedir.⁹⁹

Zekât memurları zekât almaya hak kazanan kimseleri bazı kriterler ölçüsünde belirlemektedir. Bu kriterleri şöyle taksim etmek mümkündür.

- a) Hiçbir geliri olmayan veya çalışma gücüne sahip olmayan kimseler: yaşlılar, dul kadınlar, yetim çocuklar, iş kazası geçirenler, hastalar, bedensel ve zihinsel engellilerdir.
- b) Bunların zekâtтан pay alabilmeleri için de kendilerine veraset yoluyla geçen veya gelir getiren bir mala sahip olmamaları şartı aranmaktadır.

⁹⁸ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s.417.

⁹⁹ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s.417.

- c) Bir gelire sahip olmalarına rağmen gelirlerini geçimlerine yetiremeyen kimseler: az kazanan ve fiyatların yüksekliği sebebiyle temel ihtiyaçlarını karşılamayan veya aile fertlerinin çokluğu sebebiyle kazandığını geçimine yetiremeyenlerdir.
- d) Borçlular: kaza, hastalık veya doğal afet gibi bir felakete uğrayan veya meşru yollarla boçlanıp borcunu ödeyemeyen kimselerdir.
- e) Vatanından kovulan veya zorunlu nedenlerden dolayı ayrılmak zorunda kalan kimseler: Savaş, terör, ilim tahsili, İslâm'a hizmet ya da siyasi baskı gibi sebeplerle vatanından ayrılmak durumunda olanlardır.
- f) İslâm'ı yaymak, davet etmek, İslâm ülkelerini kâfirlerin baskısından kurtarmak için çalışan kimseler veya kuruluşlardır.¹⁰⁰
- g) Sosyal şartlara ve değişikliklere göre muhtaç olduğunu ortaya koyanlardır.¹⁰¹

Bu şartlar her ne kadar zekâtta pay alabilme kriterleri olsa da yaşam şartlarının sürekli değişmesiyle birlikte çok farklı mağduriyetler ortaya çıkmakta sistematik bir düzenle varlığını devam ettiren zekât kurumları, değişen şartlar ve ihtiyaçlar karşısında durum değerlendirmeleri yaparak bu kriterleri tekrar belirleyebilmektedir.

Bir kimseye zekât verilebilmesi için bu kimsenin ihtiyaç sahibi olup olmadığı konusunda titizlikle araştırma yapma görevi, zekât toplayan kurumların görevlerinden biridir. Bu sebeple kurumlarda görevli olan memurların bu vazifeye büyük bir sorumluluk ve ibadet şuuruyla bakması, vazifesini ihlas ve samimiyetle yapması gerekmektedir. Zekât memurunun bazı vasıflara haiz olması gerekir. Zekât memurunun müslüman olması,¹⁰² imamın yakınlarından olmaması,¹⁰³ tam ehliyetli olması, hür olması, erkek olması, güvenilir (emin) olması, zekât hükümlerini iyi bilmesi, işinin ehli olması ve Haşimî soyundan olmaması gibi nitelikler de zekât memurunu seçmede belirleyici olmaktadır.¹⁰⁴

Hanefî mezhebine göre âmiller, Haşimi (Hz. Peygamberin) soyundan olmamak şartıyla zengin olsalar bile sadece çalışmalarının karşılığı olan zekât payını alırlar. Şafîî

¹⁰⁰ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 582-583.

¹⁰¹ Yılmaz Duman, Sibel, "Zekât Verilecek Kimseler", s. 49.

¹⁰² Mehmet Erkal, Müslüman olma şartının yalnız geniş yetkili âmiller için söz konusu olduğunu, diğer amillerin zimmî de olabileceği de söylemektedir. Bkz. Erkal, Mehmet, "Âmil", *DİA*, III, 58-60.

¹⁰³ Buhutî, *er-Ravdu'l-Murbi' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 219.

¹⁰⁴ Buhutî, *er-Ravdu'l-Murbi' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 219; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 586-589; Erkal, Mehmet, "Âmil", *DİA*, III, 58-60; Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*, s. 50-51.

mezhebine göre ise, âmilîn ayette zekât alabileceklerden bir sınıf olarak zikredildiği için maaş almadıkları sürece zengin de olsalar Haşimi soyundan da olsalar bu kimselere zekâttan 1/8 pay verilir. Çünkü âmilîne zengin de olsa çalışmasının karşılığı zekâttan pay veriliyorsa, Haşimi soyundan da olsa çalışmasının karşılığı olarak zekâttan pay verilmelidir.¹⁰⁵ Bir kısım fukahâya göre ise Haşimi soyundan olmak zenginin durumu gibi değildir. Bu sebeple bir kimse Haşimi soyundan ise Haşimi soyu şerefinden dolayı zekâttan pay alması da caiz değildir.¹⁰⁶

Zekât memurlarının zekâttan pay alabilmeleri için fakîr olmaları şartı koşulmamıştır. Nitekim Hz. Peygamber zekâtın beş kişi dışında zengine helâl olmayacağını belirterek bu kişiler arasında zekât memurlarını da saymıştır.¹⁰⁷ Hz. Peygamber, zekât işlerinde görevli olduğu halde ondan pay almak istemeyen Ömer’e: “*Bunu al, ihtiyacın yoksa sadaka olarak dağıt*”¹⁰⁸ demiştir. Hanefilere göre zekât görevlileri devlet bütçesinden maaş alsalar da eğer fakîr ve muhtaç durumunda iseler zekât alabilecekler sınıfından sayıldıkları için bu kimselere zekâttan pay verilebilir. Ancak Şafiilere göre, âmilîne devlet bütçesinden bir maaş verilmiyorsa bunlara zekâttan pay verilir. Eğer devlet bütçesinden maaş veriliyorsa bu kimselere ayrıca zekâttan pay verilmez.¹⁰⁹ Devlet bütçesinden maaş almayan, vazifeleri karşılığında maaşları zekât gelirlerinden karşılanan kişiler sadece zekât memurlarıdır. Diğer memurların maaşları ise zekât gelirlerinden değil de devlet bütçesinden karşılanır. Zekât memuruna yaptığı vazife nisbetinde verilir ki, bunun miktarı da şartlara göre değişebilir. Yani âmilîn topladığından alamaz çünkü âmilînin toplayacağı pay belli değildir. Âmilîne devlet bütçesinden topladığı paylardan, yaptığı vazife karşılığında devlet imamının uygun gördüğü ölçüde pay verilir.¹¹⁰ İmam Şâfiî ise, zekât gelirlerinin ayetle belirlenen sınıflar arasında eşit bir şekilde sekiz parçaya bölünerek dağıtılacağı görüşünü benimsemekte ve bundan hareketle âmiller sınıfına, yaptıkları vazife ne olursa olsun, 1/8 pay verilmesi

¹⁰⁵ Kasanî, *Bedâiu’s-Senâi*, (tahkikli baskı), II, 468; Demirel, Zahit, “*Hanefî ve Şafîî Fıkında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler*” s. 67.

¹⁰⁶ Kasanî, *Bedâiu’s-Senâi*, (tahkikli baskı), II, 468.

¹⁰⁷ “*Şu beş kişinin dışında hiçbir zengine zekât (almak) helâl değildir. Allah yolunda cihâd eden zekât memuru, (müslümanların arasını bulmak için) borçlanan, zekât malını kendi malı (parası) ile satın alan kişi ve fakir komşunun kendisine verilen zekâtı hediye ettiği (zengin) kişi*” Bk. Ebû Dâvûd, “Zekât”, 25; Ibn Mace, Zekât 27.

¹⁰⁸ Buhârî, “Ahkâm”, 16.

¹⁰⁹ Demirel, Zahit, “*Hanefî ve Şafîî Fıkında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler*” s. 67.

¹¹⁰ Kasanî, *Bedâiu’s-Senâi*, II, 467.

gerektiğini ileri sürmektedir. Yalnız belirlenen bu payın 1/8 lik kısmını aşmamak veya daha az almamak şartıyla kendi içlerinde paylarını farklı taksim edebilirler.¹¹¹

4) Müellefe-i Kulûb (Kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar)

Zekâtın sarf yerlerinden dördüncüsü olan müellefe-i kulûb, tezimizin ana konusunu teşkil etmektedir. Konuyu ikinci bölümde detaylı olarak ele alacağımızdan burada konuya dair bilgi verilmeyecektir.

5) Rikâb (Köleler)

Zekâtın sarf yerlerini açıklayan ayette beşinci sınıf olarak “rikâb” yani köleler zikredilmektedir. “Rikâb” kelimesi boyun mânasına gelen “rakabe” kelimesinin çoğuludur. Rikâb kavramı ile Kur'an'da köle ve câriyeler kastedilmekte olup; bu kimseleri bir bedel karşılığında başkalarının boyunduruğundan kurtarıp hürriyetlerine kavuşturmak maksadı ile zekâttan harcama yapılması istenmektedir.¹¹² Nitekim Allah (c.c.): *“Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyen ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır.”*¹¹³ ayetiyle, İslâm dininin insanlığa, insan onuruna ve hürriyetine verdiği önemi açıkça ortaya koymakta ve köle azat etmenin sevap olduğunu ifade etmektedir.

İslâm dini daha önceki dinlerde bulunan; borcu veya suçu sebebiyle, borçlunun ve suçlunun köleleştirilmesini yasaklayarak bu yolla hür insanların köleleştirilmesini mübah görmemektedir. Ayrıca kişinin kendisini, eşini veya evladını satması gibi köleliğe giden her türlü yolu da kapamaya çalışmış ve yine gerek bir hata karşısında sadaka niyetiyle,¹¹⁴ gerekse yemin¹¹⁵ ve zihar kefareti¹¹⁶ yükümlülükleri ile insanları köle azad etmeye veya başkalarının kölelerini hür bırakmaya harcama yapması konusunda teşvik etmiştir. Bu sebeple devlet hazinesinin devamlı ve büyük gelir

¹¹¹ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 467; Erkal, Mehmet, “Âmil”, *DİA.*, III, 58-60.

¹¹² Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 616; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 369; Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, XLIV, 204.

¹¹³ Bakara, 2/177.

¹¹⁴ Nisa, 4/92.

¹¹⁵ Maide, 5/89.

¹¹⁶ Mücadele, 58/3.

kaynağı olan zekâtın köle azadı için pay ayrılmakta, devlet hazinesi tarafından da önemli bir mesele olarak görülen bu durum giderilmeye çalışılmaktadır. Hatta kölelerin çok olduğu veya bu durumun problem oluşturduğu bir zamanda zekât mallarıyla köleleri satın alıp onları hürriyetlerine kavuşturmak devletin zorunlu görevi olarak görülmektedir.¹¹⁷ Bu pay bazen zekâtın sekizde biri olmakta, bazen de Ömer b. Abdülazîz zamanında olduğu gibi diğer sınıflara zekât vermeye ihtiyaç kalmadığı bir dönemde bütün payların köleleri azad etme maksadıyla kullanılması gibi sekizde birden daha fazlası şeklinde harcanması olabilmektedir.¹¹⁸

Ayetteki “rikâb” kavramı İslâm âlimleri tarafından farklı manalarda anlaşıldığı için zekâtın pay verilerek azad edilecek kölelerin kimler olduğu konusunda da çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Farklı anlayışlara sebep olan kölelik çeşitleri şunlardır:

- 1) *Kınn*: Efendisi kendisini serbest bırakmadıkça hürriyetine kavuşamayan, efendisinin vefatıyla da varislerine kalan halis köleliktir. En ağır kölelik olarak kabul edilmektedir.
- 2) *Müdebber köle*: Efendisinin vefatıyla hürriyetine kavuşma şartına bağlı olan köleliktir. Bu kimsenin, efendisinin vefat etmesi durumunda –varislerinin kabul edip etmeme şartı olmaksızın- köleliği sona ermektedir.
- 3) *Mükâtep köle*: Efendisi tarafından hürriyetinin bir şarta bağlandığı sözleşmeli köleliktir. Efendisi: “Şu kadar eşya veya para getirdiğinde ya da şu işi yapıp başardığında hür olursun” diye bir şart koştuğunda, köle de bu şartı yerine getirdiğinde, efendisi ister kabul etsin isterse etmesin köle hürriyetine kavuşmuş olur.
- 4) *Ümm-i Veled*: Efendisinden çocuğu olan cariyedir ki bu köle ne satılır ne de hibe edilir. Ancak ya efendisinin hayatta iken onu serbest bırakmasıyla ya da efendisinin vefatından sonra herhangi bir şarta veya sözleşmeye bağlı olmaksızın hürriyetine kavuşmuş olur.¹¹⁹

¹¹⁷ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 370.

¹¹⁸ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 620.

¹¹⁹ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 370-371.

Zühri ayette geçen “rikâb” kavramının, mutlak manada kullanılması ve bunu kayıtlandırarak herhangi bir karinenin de bulunmaması sebebiyle bu kavramın, hem mükâteb köleye hem de mutlak köleye şamil olduğu görüşünü benimsemektedir.¹²⁰

Hz. Ali b. Ebi Tâlib, Saîd b. Cübeyr, İmam Leys b. Sa’d, İmam Sevrî, Atre, Hanefî, Hanbelî ve Şâfiî âlimler, hürriyetine kavuşabilmesi için efendisiyle bir bedel karşılığında anlaşma yapan köle veya cârîye (mükâteb) olarak değerlendirmektedirler. Bu görüşlerine, İbn Abbas’ın rivayetiyle: “ köleler, sözünden maksat mükâteb kölelerdir.” ifadesini ve “...ve Allah’ın size verdiği mallardan onlara (yani mükâteb kölelere) verin.”¹²¹ ayetini delil olarak göstermektedirler.¹²²

İmam Mâlik ve mezhebi, İbn Abbas, Hasan Basrî, İbn Arabî, Şevkânî ve yine son dönem âlimlerinden Ahmed Hamdi Akseki, Abdurrahman el-Bennâ ise bu kavramın sadece mükâteb köleleri için değil mutlak köleleri de yani bütün köle ve cârîyeleri kapsadığı görüşünü benimsemekte ve bu görüşün Kur’an’ın zahir ifadesine daha uygun olduğunu ifade etmektedirler.¹²³

Ayrıca ayette geçen “rikâb” kelimesinin mükâteb köleyi işaret ettiği görüşünü benimseyen Hanefîler mükâteb köleye zekât verilebilmesi için; kölenin fakîr olması ve Haşîmi soyundan olmamasını şart koşmaktadırlar. Hanbelîler ise böyle bir şart gözetmemiş aksine müslümanların esîrlere zenginde olsa zekât verip onları esîrlikten kurtarmanın caiz olduğunu belirtmişlerdir.¹²⁴ Mükâteb köleye zekâtta pay verilir görüşünü benimseyenlere göre mükâteb köle bir nevî borçlu gibidir. Çünkü mükâteb köle, efendisine belli bir miktar ödemesi karşılığında hürriyetine kavuşacaktır. Ancak mükâteb kölenin çalışmaya gücü yetse de borcunu ödeyecek gücü bulunmamaktadır.¹²⁵

Şafiîlere gelince, mukâteb kölenin müslüman olması, hürriyetine kavuşması için efendisiyle yaptığı anlaşmanın gerçek manada bir anlaşma olduğunun tespit edilmiş

¹²⁰ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam’da Zekât Müessesesi*, s. 374.

¹²¹ Nur, 24/33.

¹²² Bkz. İmam Şafiî, *el-Ümm*, III, 183; Kasanî, *Bedâiu’s-Senâi*, II, 471; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili’l Kudurî*, I, 129; Buhutî, *er-Ravdu’l-Murbî’ Şerhu’z-Zâdi’l-Müstenki’ ve Haşiye*, s. 220; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam’da Zekât Müessesesi*, s. 370-371.

¹²³ Kasanî, *Bedâiu’s-Senâi*, II, 471; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, II, 617; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam’da Zekât Müessesesi*, s. 371-374; Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, XLIV, 204.

¹²⁴ Buhutî, *er-Ravdu’l-Murbî’ Şerhu’z-Zâdi’l-Müstenki’ ve Haşiye*, s. 220; Demirel, Zahit, “Hanefî ve Şafiî Fıkhdında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler” s.70.

¹²⁵ Buhutî, *er-Ravdu’l-Murbî’ Şerhu’z-Zâdi’l-Müstenki’ ve Haşiye*, s. 220.

olması, hürriyetine kavuşabilmek için efendisiyle yaptığı anlaşmada belirtilen miktardaki mala sahip olmaması, anlaşma yaptığı efendisinin köleye zekât veren kimselerden olmaması, durumlarını şart koştuklarıdır. Çünkü kölenin serbest kalmadığı süre zarfında kazancı sahibine ait olacaktır. Böyle bir durumda ise zekâtın şartlarından biri olan temlik hem zekâtı veren kimse için hem de zekâtı alan kimse için gerçekleşmemiş olacaktır.¹²⁶

Hanbelîlere göre köle azad etmek isteyen bir kimseye de zekâttan pay verilir ki bu kimse mükâteb köleyi hürriyetine kavuştursun. Ancak bir kimsenin zekâttan pay alarak kendi mükâteb kölesini azad etmesi caiz değildir. Çünkü burada temlik meydana gelmemektedir.¹²⁷ Hanefî fakîhlerden Kasânî, efendisine karşı borçlu durumda olan mükâteb köleye verilen zekâta temlik şartının yerine geldiğini, ancak yukarıda ifade ettiğimiz diğer köle çeşitlerinde temlik şartının yerine gelmemesi sebebiyle mükâteb köle dışındaki bu kölelere zekâttan pay verilemeyeceğini kaydetmiştir.¹²⁸

Karadâvi'nin belirttiği üzere köleleştirme ancak yakın zamanlarda sona ermiştir. Günümüzde fertlerin köleliği sona ermiş görünse de savaşların hala devam ediyor ve daha da devam edecek olması bu sınıfın payından müslüman esirlerin kurtarılması imkânını da devam ettirecektir.¹²⁹ Ayrıca sosyal, siyasal ve ekonomik özgürlüğü kısmen ya da tamamen elinden alınmış olan esirler, mülteciler, hapse düşen kimseler de bu sınıf kapsamında değerlendirilebilir. Bu doğrultuda bazı İslâm âlimleri zekâtın rikâb sınıfı payından harcanarak özellikle esir kimselerin hürriyetlerine kavuşturulmasının elzem olduğunu savunmuşlardır. Buna gerekçe olarak bir müslümanın boyunduruğu altında bulunan bir kimsenin, caiz olmasını hatta bir ibadet olarak görülmesini göstermişlerdir. Buna mukâbil kâfirin bir kimsenin boyunduruğu altında bulunan bir müslümanın da zekât gelirlerinden harcanarak kurtarılmasının da uygun bir davranış olacağını ileri sürmektedirler. Çünkü savaşlar dün, bugün ve yarın ile hep var olacağı için esirler ve mülteciler de daima var olacak ve geçici yahut sürekli olarak kurtarılmaya ve korunmaya ihtiyaç duyacaklardır. Zekâtın toplumsal ve sosyal fonksiyonunun bir gereği

¹²⁶ Demirel, Zahit, “*Hanefî ve Şafî Fıkıhında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler*” s.70.

¹²⁷ Buhutî, *er-Ravdu 'l-Murbî' Şerhu 'z-Zâdi 'l-Müstenki'* ve *Haşiye*, s. 220.

¹²⁸ Kasânî, *Bedâiu 's-Senâi*, II, 471.

¹²⁹ Karadâvi, Yusuf, *Fıkhu 'z-Zekât*, II, 620-621.

olarak, devletin bu kimselere sosyal güvenlik harcamaları çerçevesinde “er-rikâb” fonundan harcama yapması zekâtın hikmetine de uygun düşecektir.¹³⁰

6) Ğarimîn (Borçlular)

Zekâtın sarf yerlerini belirten ayette altıncı sınıf olarak “ğarimîn” (borçlular) zikredilmektedir. Sözlük manası bir şeye düşkün olma, bir şeye bağlanma olan garm kelimesinden türeyen “ğarâmet” kelimesi örfî manada, borcu ödemek ya da ödenmesi gereken borç anlamında, “ğarimîn” kelimesi ise ğarim kelimesinin çoğulu olarak “borçlu” manasında kullanılmaktadır.¹³¹ Terim manasına gelince; cezaî sorumluluk grubunda bulunan malî ödeme anlamına da gelen¹³² ğarimin kavramı fukaha tarafından farklı yorumlanmaktadır.

Hanefîler’e göre “ğarimîn” borçlu olan ve borcundan başka da nisab miktarı malı bulunmayan ya da malı olsa da borcu malından fazla olan kimsedir.¹³³ Ayrıca Hanefî mezhebine göre, borcunu ödemeyecek durumda olan kimse veya borçlu durumda iken borcunu ödedikten sonra kendisine nisab miktarı kadar mal kalmayan kimse ğarimîn sınıfından sayılarak kendisine zekâtın pay verilmektedir. Yani Hanefî mezhebinde ğarimin sınıfından sayılıp zekâtın pay alabilmek için borçlu olmanın dışında herhangi bir şart aranmamaktadır.¹³⁴

İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel’e göre ise; kendi çıkarları doğrultusunda borçlu duruma düşenler ve toplumun menfaati doğrultusunda borç altına girenler olmak üzere iki kısımda açıklanmaktadır.¹³⁵ Birincisi kendi çıkarları doğrultusunda borçlanan kimselerdir. Bu kimseler nafaka harcamaları, ev ve ev eşyası almak, evlenmek veya çocuğunu evlendirmek, ilaç ve tedavi masrafları, yiyecek ve giyecek temini gibi geçim masrafları veya da başkasının eşyasını yanlışlıkla telef etmek sebepleriyle borçlanan

¹³⁰ Emrullah Dumlu, Zekâtın Yeni Sarf Yerleriyle İlgili Yeni Yorumlar, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, (İSAV), Ensar yay. s. 781-782.

¹³¹ Bardakoğlu, Ali, “Garâmet”, *DİA.*, 1996 İstanbul, XIII, 359-361; Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, XLIV, 204.

¹³² Bardakoğlu, Ali, “Garâmet”, *DİA.*, 1996 İstanbul, XIII, 359-361.

¹³³ Kasanî, *Bedâiu’s-Senâi*, II, 471; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili’l Kudurî*, I, 129; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, (I-II), II, 622-623.

¹³⁴ Kasanî, *Bedâiu’s-Senâi*, II, 471; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili’l Kudurî*, I, 129; Demirel, Zahit, “Hanefî ve Şafiî Fıkında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler” s. 69.

¹³⁵ Buhutî, *er-Ravdu’l-Murbî’ Şerhu’z-Zâdi’l-Müstenki’ ve Haşiye*, s. 220.

kimselerdir. Ayrıca deprem, yangın, sel ve kaza dışındaki herhangi bir sebepten dolayı iflâs eden kimseler de bu gruba girmektedir.¹³⁶

İlk müfessirlerden olan Mücahid'e göre ise sel ve yangın sebebiyle malını kaybeden veya ailesi kalabalık olup da malı bulunmaması sebebiyle borç alıp geçimi sağlayan kimselerde bu sınıfta sayılmaktadır. Bu kimseler sıkıntılarından kurtulup geçim standartlarına ulaşınca kadar devlet başkanından zekât isteyebilmektedir. Böylelikle İslâm dini de sosyal dayanışmanın sürekliliğini sağlayan zekât ibadeti ile sosyal güvenlik kapsamında fertleri korumakta, afet ve felaketler karşısında bir tür sosyal sigorta görevini yerine getirmektedir. Günümüzde uygulamada sosyal sigorta sistemi mağduriyet yaşayan kimselere, ancak ödedikleri prim karşılığında yardım etmekte ve bu yardımı da kişilerin zararı boyutunda değil de ödediği prim nisbetinde yapmaktadır. Çünkü bu sigorta sisteminin temelini kişiler aracılığı ile ticaret ve kazanma oluşturmaktadır. Hâlbuki İslâm dininde zekâtın sarf yerlerinden biri olan borçlu kimseye zekât payından zararı nisbetinde hem de karşılıksız olarak mağduriyeti giderilinceye kadar yardım edilmektedir.¹³⁷ Hanefîler ayette herhangi bir sınırlama kaydının olmaması nedeniyle kendi menfaatleri için borçlanan kimselere zekâtan pay vermek için herhangi bir şart aramamaktadır. Buna mukabil Malikî ve Şafîîler ise şu şartları aramaktadır:

- a) Borçlu kimsenin nisap miktarı dışında, borcunu ödeyecek servetinin bulunmaması ve borcunu ödeyecek miktara muhtaç olması
- b) Borçlunun mübah bir iş için borçlanmış olması; içki, kumar, hayâsızlık ve zina gibi, dinimizce yasaklanan bir iş sebebiyle veya mübah şeylerde bile olsa harcamalarında israfa kaçmak suretiyle borçlanmamış olmak.¹³⁸ Bu kimseye ancak tövbe etmesi şartıyla ödemeyecek güçte olduğu borcu kadar zekâtan pay verilir, fazlası verilmez. Hanbelîlerden fukahânın çoğunluğuna göre de bir kimse mübah olmayan bir iş için borçlandıysa ancak fakîr olmakla beraber tevbe etmiş olsa, bu kimseye zekâtan pay verilir.¹³⁹

¹³⁶ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 623; Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA.*, XLIV, 204.

¹³⁷ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 623-624.

¹³⁸ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 624-626; Dalgın, Nihat, "Zekât Hükümleri", *On Dokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy:16, Samsun 2003, s. 65.

¹³⁹ Buhutî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki'* ve *Haşiye*, s. 220; Demirel, Zahit, "*Hanefî ve Şafî Fıkında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler*" s. 69.

- c) Borcun süresinin bitmiş olması. Bir görüşe göre vadeli borçlanmalarda verilirken vadesiz borçlanmalarda verilmez.
- d) Borcun kul hakkı sebebiyle ortaya çıkan bir borç olması. Buna göre, zekât, keffaret gibi Allah hakları borçlarından dolayı borçlu olanlara zekât verilemez.
- e) Hapsedilmeye yol açacak türden bir borç olması.¹⁴⁰

Ayrıca borçluya borcunu ödeyecek miktarda zekât verilmelidir. Eğer borçlu kişi borcunu ödemesi için kendisine verilen zekâtla borcunu ödemez ise, ya da borcu başkası öderse veya alacaklıları bağışlayıp borcu istemez ise bu durumda borçlu kimsenin borcu düşmüş olur. İşte o vakit kendisine verilen zekât alınır, çünkü bu fondan verilen zekât borçlunun borcunu kapatması içindir.¹⁴¹

Maliki mezhebi yukarıdaki şartlar yanında borçlu kimsenin müslüman ve hür olmasını, Haşimî soyundan olmaması şartını aramaktadır.¹⁴²

Şafiîler ise ayrıca başkasının borcuna kefil olan kimsenin borçlular sınıfından sayılabilmesi ve zekâttan pay alabilmesi için hem kendisinin hem de borcuna kefil olduğu kimsenin fakîr olması şartını koşmaktadır. Kefilin fakîr olmadığı bir durumda ise bu kimsenin malına ulaşmasının engellenmiş olmasını şartını aramaktadır. Bu durumda Şafii mezhebinde borçlu durumda olan kimsenin kendi şahsı için borçlandığı durumda fakîr olmaması durumunda zekât alamayacağı, fakat toplum menfaati için borçlandığı takdirde zenginde olsa fakîrde olsa zekât alabileceği görülmektedir.¹⁴³

Toplumsal menfaati için borçlanan kimseye gelince, bu kimse iyilik ve ihsan sahibi, yüce gönüllü bir kimsedir. Özellikle Cahiliye döneminde iki kabile, köy veya aile arasında herhangi bir konudan dolayı kan veya mal davaları meydana geliyordu. İki taraf kabileler arasında çıkan bu kavgalar düşmanlığı körükleyerek savaş boyutuna gelebiliyor ve sonucunda büyük can kayıpları veriliyordu. Toplumsal huzuru ve menfaatini gözetken ihsan sahibi bazı kimseler de araya girerek hiçbir karşılık beklemeden bu kabilelerin arasını bulmak ve düşmanlığı bitirmek için can kayıplarının karşılığı olan kısas cezası yerine diyet tazminatını, tarafların razı olacağı şekilde kendisi

¹⁴⁰ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 624-626; Dalgın, Nihat, “Zekât Hükümleri”, s. 65.

¹⁴¹ Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, XLIV, 204.

¹⁴² Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*, s.71.

¹⁴³ Demirel, Zahit, “Hanefî ve Şafîî Fıkhiinde Zekâtla İlgili Farklı Görüşler” s.69.

vermeyi taahhüt ederek borçlanıyordu. Bu kimse toplumun menfaatini gözettiği için devlet de onu mağdur etmiyor ve zekât malından pay vererek borcunu ödemesini sağlıyordu.¹⁴⁴ İşte böyle kimselere zekâtтан pay vermek sosyal açıdan büyük bir önem arz etmekte, İslâm dininin inceliklerinden ve güzelliklerinden birisi olan bu yardımlaşma sistemi toplumun huzuruna katkı sağlamaktadır. Nitekim Allah (c.c.): “...Allah’a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin...”¹⁴⁵ ayetiyle anlaşmazlıklar karşısında ara buluculuk yapmayı, sulh ortamı sağlamayı, takvanın bir gereği görmektedir. Toplumun menfaatini gözetmek maksadıyla borçlanan bu kimse zengin olsa bile bu kimsenin borçları zekâtтан pay verilerek devlet malından karşılanmaktadır. Çünkü bu kimseye zekâtтан pay vermek onu fakîrlikten kurtarma maksadıyla değil de toplumun maslahatını gözetme maksadıyladır.¹⁴⁶

Ayrıca Hanbelîlere ve Şafiîlere göre, iki kişinin arasını bulmak için de borçlanan kimseye zengin olsa bile zekâtтан pay verilmektedir.¹⁴⁷ Bundan dolayı âlimler, “Ara bulmak için borçlanan kişinin borcu zekât malından ödenir, isterse bu kişi zimmet ehli iki toplumun arasını bulmak için borçlanmış olsun” demişlerdir. Günümüzde toplumun menfaatini gözetken kurumlar olan çocuk esirgeme kurumu, huzurevi, kimsesizler yurdu, okul, cami, köprü, fakîrlere ücretsiz muayene ve tedavi eden hastane ve hayır kurumları gibi ammeye ait bir iş için borçlanan kimsenin durumu da, halkın arasını bulmak için borçlanan kimsenin durumu gibi değerlendirmek mümkündür. Bunlar bizzat borçlular kavramının kapmasına girmese de toplumun menfaatine yapılan şeyler olduğu için kıyas yolu ile borçların ödenmesi de vacip olmaktadır.¹⁴⁸

Hanefî ve Hanbelî mezhep âlimleri, bir görüşünde İmam Şâfiî ve İbrahim en-Nehaî’nin görüşüne göre ölen bir kimsenin borçlarının zekâtтан ödenmesini câiz değildir. İmam imam Mâlik ve İmam Şâfiî’nin diğer görüşüne göre yaşayan bir kimsenin borcunun zekâtтан ödenmesi gibi ölünün borcu da gârimîn fonundan ödenebilir. Karadâvî;

¹⁴⁴ Buhutî, *er-Ravdu’l-Murbî’ Şerhu’z-Zâdi’l-Müstenki’ ve Haşiye*, s. 220; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, II, 630; Akbayrak, Halil, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebilillah”*, s. 26.

¹⁴⁵ Enfâl, 8/1.

¹⁴⁶ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, II, 630.

¹⁴⁷ Buhutî, *er-Ravdu’l-Murbî’ Şerhu’z-Zâdi’l-Müstenki’ ve Haşiye*, s. 220; Demirel, Zahit, “*Hanefî ve Şafiî Fıkhu’z-Zekâtla İlgili Farklı Görüşler*” s. 69.

¹⁴⁸ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, II, 630.

Caferiyye mezhebinin, Ebû Sevr, Kurtubî ve yine kendi görüşünün de bu yönde olduğunu söylemektedir.¹⁴⁹

Karz-ı Hasen (Karşılıksız borç verme) konusuna gelince; Karadâvî borçlu kimselerin borçlarını ödeyebilmeleri için gerekli olan miktarın devlet bütçesinden karşılıksız olarak verilebileceği görüşünü savunmaktadır. Devlet bütçesinden ödenecek bu borcun için, özel bir sandık fonun oluşturulması halinde zekâtın “ğarimîn” payından verilmesinin uygun olacağını düşünmektedir. Ayrıca Ebû Zehra, Abdulvehhab Hallaf, Abdurrahman Hasen’in de bu düşüncede olduklarını söylemektedir.¹⁵⁰

7) Fî Sebîlillâh (Allah yolunda olanlar)

Tevbe sûresinde zekâtın sarf yerlerinden birisi “*fî sebîlillâh*” olarak belirlenmiştir. Fî sebîlillâh; sözlük anlamı olarak “Allah yolu, Allah yolunda olan kimseler” manasına gelmektedir. Bununla birlikte genel olarak İslâm’ın yücelmesi için gayret gösteren (cihad eden) manasında kullanılan bu kavram, geniş çerçevede inanç ve ibadetlerde Allah’ın rızasına ulaştıran her türlü düşünce, amel, yol ve bu yolda gayret eden herkesi kapsayan kimseler olarak yorumlanmaktadır.¹⁵¹ Karadâvînin kaydettiğine göre İbnu’l Esîr’ *fî sebîlillâh* kelimesini Allah’a yakınlık maksadıyla bireysel veya toplumsal manada ihlasla yapılan her türlü amel olarak yorumlamıştır. Ayrıca bu kavramın mutlak manada “cihad” anlamında çokça kullanılmış olmasının sanki kavramı bu manaya tahsis etmiş gibi bir algı oluşturduğunu ve bu iki farklı anlayış biçiminin âlimler arasında da anlam karmaşasına yol açtığını ifade etmiştir.¹⁵²

Ayette geçen fî sebîlillâh kavramı fukaha tarafından genel olarak Allah yolunda savaşanlar (gaziler), manasında kullanılmıştır.¹⁵³ Bununla beraber gazilerin hangi tür sıfatlara sahip olmaları gerektiği konusunda farklı kanaatler ortaya çıkmıştır. Kimine

¹⁴⁹ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, II, 632-633; Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, XLIV, 204.

¹⁵⁰ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, II, 634.

¹⁵¹ Kasanî, *Bedâi’u’s-Senâi*, II, 471; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili’l Kudurî*, I, 130; Buhutî, *er-Ravdu’l-Murbî’ Şerhu’z-Zâdi’l-Müstenki’ ve Haşiye*, s. 221; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, II, 635; Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, XLIV, 205; Akbayrak, Halil, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebîlillâh”*, s. 31.

¹⁵² Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu’z-Zekât*, II, 635-636; Akbayrak, Halil, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebîlillâh”*, s. 31.

¹⁵³ Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, XLIV, 205.

göre her tür fakîr bu sınıfa girerken kimilerine göre fakîr olan gaziler, kimilerine göre ise devletten maaş almayan gazilerdir.¹⁵⁴

Ebû Hanîfe (150/767) ve Ebû Yusuf'a (182/798) göre bu sınıftan sayılan gaziler sadece fakîr olanları olup zengin olan gazilere zekât verilmez.¹⁵⁵ Ayrıca Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'a göre fî sebîlillâh fakîrlik veya savaş teçhizatının, binek yokluğunun sebebiyle savaşa katılamayan ya da gönüllü olarak savaşıp cihad eden kimselerdir. Buna göre eğer bu kimseler devlet tarafından maaş almıyorsa, bu durumunda nafaka, silah gibi savaş malzemeleri alabilmeleri ve azık masraflarını karşılayabilmeleri için bu kimselere zekâtta pay verilmelidir. Aynı şekilde bir kimse evinde iken ev eşyası, elbisesi, iki yüz dirhemi vs. olsa ve bu kimse aniden gazi olmaya niyet etse, sefere çıktığında savaş teçhizatları temini konusunda ihtiyaç sahibi durumuna düşecektir. Bir nevî ibnû's-sebîl gibi olacaktır. Hâlbuki bu kimse evinde olup sefere çıkmasaydı sefer için gerekli teçhizatlara da ihtiyaç duymayacaktı.¹⁵⁶ Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un görüşü mezhepte esas alınmaktadır.¹⁵⁷

İmam Muhammed'in (189/805) fî sebîlillâh konusundaki kanaati farklıdır. Ona göre bu kimseler hacca gitmek isteyip hac yolunda olan, gidiş ile dönüşüne yetecek miktarda zekât verilebilecek fakîr kimselerdir.¹⁵⁸ İmam Muhammed'e göre hac yolundaki kimse Allah yolundadır. Zira bu fiilde nefsin isteklerine karşılık Allah'ın emirlerine sarılıp ibadette devam etme niyeti vardır.¹⁵⁹

Hanefilerden diğer bir görüşe göre ise bu kavram ilim talep eden öğrenciler için kullanılmaktadır.¹⁶⁰

Malikî mezhebine göre fî sebîlillâh kavramı zengin fakîr ayrt edilmeden cihad ve bu cihad manasındaki (at, silah, sur savaş gemisi gibi) işleri kapsamaktadır. Bâcî'ye

¹⁵⁴ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 383.

¹⁵⁵ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 472; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 383.

¹⁵⁶ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 472-473; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 636; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 383; Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA.*, XLIV, 205; Demirel, Zahit, "Hanefî ve Şafî Fıkhdında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler" Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2007, s. 71.

¹⁵⁷ Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA.*, XLIV, 205; Akbayrak, Halil, Zekât Verilecek Yerler Bağlamında "Fî Sebîlillâh", s. 32.

¹⁵⁸ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 472; Demirel, Zahit, "Hanefî ve Şafî Fıkhdında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler" s.71.

¹⁵⁹ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 472; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 636.

¹⁶⁰ Akbayrak, Halil, Zekât Verilecek Yerler Bağlamında "Fî Sebîlillâh", s. 32.

(v.494/1100) göre bir kimse zengin de olsa savaş için gerekli olan teçhizatları kendi imkânlarıyla almaya kalktığında fakîr düşebilir. İslâm bu kimselerin gazâ etmesine ihtiyaç duymaktadır ki bu sebeple zengin de olsa bu yolda olan gazilere zekâtтан pay verilmelidir. Malikilere göre Hac yolcularına zekât verilmez. Çünkü bu kişiler Müslümanların maslahatına genel olarak yarar sağlamamaktadır.¹⁶¹ Ayrıca Malikîler zekâtın belirli bir kimseye temlik edilmesini ve harcamanın sadece bu gazilerin şahsına yapılabileceği şartını koşmaktadırlar.¹⁶²

İmam Şafiî (204/813) ve mezhebine göre ise fî sebîlillâh, cihada giden gazilerdir. Bu kimseler zengin veya fakîr olsun eğer Allah rızasını gözeterek savaşa katılmışlarsa zekâtın bu fonundan pay verilir. Ayrıca Şâfiî ve Hanbelîler, Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf gibi savaşa katılan bu gazilerin zekâtтан pay alabilmeleri şartlarını; devletten maaş almamaları veya aldıkları maaşın yeterli gelmemesi ya da savaşa gönüllü olarak katılmaları olarak belirlemişlerdir.¹⁶³ Bununla birlikte Hanefîlerin aksine İmam Şafiî, bu kimselerin zengin olsalar bile devletten maaş almadıkları sürece zekâtтан pay alabilecekleri görüşünü savunmaktadır.¹⁶⁴ Bu görüşüne ise Hz. Peygamber'in “*Şu beş sınıf dışında, zengin olanlara sadaka helal değildir. Bunlar; Allah yolunda savaşanlar, ikincisi zekât toplama işi ile görevli olanlar, üçüncüsü borçlu olanlar, dördüncüdü parası ile sadaka malını satın alanlar beşincisi fakîr komşusu bulunan zenginler ki, fakîre verilen sadakayı bu fakîr komşusu zengine hediye ettiğinde ona helaldir*”¹⁶⁵ hadisini delil göstermektedir.

Çünkü bu gaziler kendi istekleri doğrultusunda savaşa katılmışlardır.

Hanbelîler de bu kimseleri zengin fakîr ayrımı yapmadan devlet hazinesinden maaş almayan gönüllü gaziler olarak yorumlamaktadır. Ancak Hanbelîler bu kimselere, verilen zekâtın ancak savaşa yönelik ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması, fazla gelen kısmının ise tekrar devlet hazinesine iade edilmesi şartını koşmaktadırlar. Ayrıca savaşa katılmadığı halde savaş teçhizatı almak için zekâtтан pay isteyen kimseye zekâtтан pay verilemeyeceğini, verilmiş olsa bile verilen payın o kimseden geri alınması gerektiğini

¹⁶¹ Akbayrak, Halil, Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebîlillah”, s. 55-57.

¹⁶² Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 639; Akbayrak, Halil, Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebîlillah”, s. 55.

¹⁶³ Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA.*, XLIV, 205.

¹⁶⁴ eş-Şafiî, *el-Umm*, III, 185; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s. 384.

¹⁶⁵ Muvatta, *Zekât* 17; Ebu Davud, *Zekât*, 25.

belirtmişlerdir.¹⁶⁶ Bununla birlikte mezhebin genel görüşüne göre hac yolunda olan kimseler fî sebîlillâh kavramı sınırlarına dâhil edilmemekte ve bu kimselere zekâtın pay vermenin doğru bir yaklaşım olmadığı belirtilmektedir. Nitekim İbn Kudâme de hac farziyetinin kişilerin ferdi maslahatına yarar sağlayacağı ve müslümanların genel maslahatına bir fayda sağlamayacağı düşüncesiyle hac yolcularını bu sınıfa dâhil etmemektedir. Buhûtî ise mezhebinin genel görüşünden farklı bir tutum sergileyerek, devlet hazinesinden maaş alan fakat gaza teçhizatlarını almaya güç yetiremeyen gaziler ile umre veya farz olan hacı yerine getirmek isteyen kimselere, zekâtın fî sebîlillâh fonundan pay verilebileceği görüşündedir.¹⁶⁷

Caferiyye mezhebine göre fî sebîlillâh; cihad eden kimseler ve cihad için gerekli teçhizatları almak ve yine hacca gitmek isteyen fakîr kimselere yardımda bulunmak, hayır müeeseseleri yaptırmak gibi Allah’a yaklaştıracak güzel şeylerin hepsini kapsamaktadır. Zeydiyye mezhebine göre bu fon öncelikli olarak fakîrlerin ihtiyaçlarının giderilmesinde, sonra da müslümanların maslahatına olacak harcamalarda kullanılmalıdır. Onlara göre ölü kefenlemek, camii yaptırmak maksatları ile zekâtın pay verilemez.¹⁶⁸

Sonuç olarak dört mezheb savaşa katılan fakîr gazilere fî sebîlillâh fonundan pay verileceği konusunda ittifak etmektedirler. Hanefîler bu kimselerden fakîrlik şartı ararken Malikîler, Hanbelîler ve Şafîler zengin veya fakîr olsun bu kimselerin zekâtın fî sebîlillâh fonundan pay alabilecekleri kanaatinde olduklarıdır.

Mezhepler arasında fî sebîlillâh kavramını en geniş manada yorumlayanların Hanefîler olduğu görülmektedir. Hanefîlerin “fî sebîlillâh” sınıfından saydığı kimseler; mezhebin çoğunluğuna göre fakîr gaziler olmakla beraber, İmam Muhammed’in görüşüne göre fakîr hacılar, mezhepteki diğer bir görüşe göre ise ilim talep eden fakîr öğrenciler şeklindedir.¹⁶⁹ Malikî, Hanbelî ve Şafîlerde gönüllü veya devlet hazinesinden maaş alan, cihad için savaş teçhizatlarını karşılayacak olan gaziler olarak anlaşılmaktadır.

¹⁶⁶ Buhûtî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşîye*, s. 221.

¹⁶⁷ Buhûtî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşîye*, s. 221; Akbayrak, Halil, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebîlillâh”*, s. 53-54.

¹⁶⁸ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 646-647.

¹⁶⁹ Akbayrak, Halil, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebîlillâh”*, s. 32.

Fukahânın çoğuna göre fî sebîlillâh fonu ölüleri kefenletmek, sur ve kaleler yaptırmak, camii, mescit, okul, köprü gibi hayır müeesseseleri inşa ettirmek, Kur'an alıp vakfetmek gibi hayır işlerinde kullanılmaz. Ancak Fahreddin er-Razî gibi bazı âlimler bu kavramı çok geniş bir kapsamda ele alıp bütün hayır işlerin bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁷⁰ Günümüzde birçok çok âlim de bu kavramın sözlük anlamına uygun olarak geniş kapsamlı düşünmesi gerektiğini söylemektedir. İslâm âlimlerinden Karadâvî bazı âlimlerin fî sebîlillâh kavramını dar çerçevede ya yalnızca savaşa katılanlar ya da -sıcak savaş- şeklinde yorumladıklarını belirtmektedir. Benzer şekilde Cemâleddin el-Kâsımî, Mahmûd Şeltût, Haseneyn Muhammed Mahlûf ve Muhammed Hamîdullah da ayette geçen fî sebîlillâh kavramını en geniş manada Müslümanların faydasına olabilecek her türlü iş, Allah yolunda çalışan kimseler ve Allah'a yaklaştıran bütün güzel işler olarak yorumlamaktadırlar.¹⁷¹

Fî sebîlillâh'ı geniş çerçevede izah edilen bu görüşlere katılan Karadavî zekâtın dağıtılmasında bu hizmetlerin günümüzdeki en önemli sarf yerlerinden olduğunu düşünmektedir. Karadâvî ayrıca insanları İslâm'a davet etmek için davet merkezleri kurmak, İslâm'a zarar verecek yayınlara karşılık, İslâmın özünü hurafelerden ayıran kitaplar neşretmek, İslâm davetini kendine vazife edinmiş güvenilir ve iyi niyetli kimselere yardımda bulunmak maksatları ile de zekâtın bu fonundan pay verilebileceğini de belirtmektedir.¹⁷²

8) İbnu's-Sebîl (Yolda Kalanlar)

Zekâtın verileceği yerleri açıklayan ayette sekizinci ve son sınıf "ibnu's-sebîl" olarak zikredilmiştir. Sözlükte yol oğlu anlamına gelen bu tabirle kasıt yolcu ya da yola çıkmış kimselerdir.¹⁷³

İslâm dini, yolcuları ya da memleketinden uzakta kalmış muhtaç kimseleri bile mağdur bırakmamış ve insanları şefkât ve ihsan duygularının gereği olan yardımlaşmaya davet

¹⁷⁰ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 644.

¹⁷¹ Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA.*, XLIV, 205.

¹⁷² Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 657-659.

¹⁷³ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 473; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili'l Kudurî*, I, 130; Buhutî, *er-Ravdu'l-Murbi'* *Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki'* ve *Haşiye*, s. 221; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 675- 676.

etmiştir.¹⁷⁴ Nitekim Allah (c.c.) Kur'an'da ibnü's-sebîl sınıfının farz veya nafîle olarak yapılacak harcamalar arasında olduğunu şöyle ifade etmektedir:

*“Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Harcayacağınız mal, ana baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve **yolcular** için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.”*¹⁷⁵

*“...Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş, **yolcuya**, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın...”*¹⁷⁶

İbnü's-sebîl in terim anlamında kısmen farklı kanaatler bulunmaktadır. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre ibnü's-sebîl, memleketinde malı olan ancak kendisinin memleketinden uzak olması sebebiyle malını kullanamayan ve başkalarına muhtaç durumda kalan kimsedir.¹⁷⁷ Böyle bir kimseye ihtiyacını giderecek kadar zekâtı pay vermek gerekmektedir. Hanefîler, yolda kalmış kimsenin muhtaç duruma düştüğünde borç almasının daha uygun olacağını söylerken, borç alması konusunda da bu kimseyi zorlamanın doğru olmadığını belirtmişlerdir.¹⁷⁸ Hanbelîlerden Buhûtî ise ihtiyacı halinde borç alacağı kimselerin olması durumunda bile bu kimseye ibnü's-sebîl payından verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁹ Bununla birlikte ibnü's sebîl sayılan kimse memleketine dönüp de malını kullanabilir duruma geldiğinde, Hanefîler'e göre, kendisine verilen zekât malı arttıysa bu artan zekât malını geri vermeye zorlanmamalıdır. Ancak Şâfiî ve Hanbelîlerin çoğunluğuna göre zekâtı artan kısım geri alınmalıdır.¹⁸⁰

Hanbelî fakîhlerinden Buhûtî'ye göre niyet ettiği halde sefere çıkamamış kimse ibnü's sebîl sayılmaz.¹⁸¹ Ancak İmam Şâfiî ve Şâfiîler'in çoğunluğuna göre, hem yolda kalmış

¹⁷⁴ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 674.

¹⁷⁵ Bakara, 2/215.

¹⁷⁶ Nisa, 4/36.

¹⁷⁷ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 473; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili'l Kudurî*, I, 130; Buhûtî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 221.

¹⁷⁸ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 678-680; Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV, 205.

¹⁷⁹ Buhûtî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 220.

¹⁸⁰ Buhûtî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 220; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 678-680; Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV, 205.

¹⁸¹ Buhûtî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 220.

hem de yolculuğa niyet ettiği halde bu yolculuk için maddi imkânı olmayan ve yol masrafına muhtaç durumda olan kimse de ibnü's sebîl kapsamına girmektedir.¹⁸²

Şafîî fakih Nevevî'ye göre, ibnü's sebîl sayılan kimseler, kendilerine borç verebilecek kimselerin olması halinde bile, memleketine döndüğünde borcunu vermekten aciz kalabilme ihtimaline karşı borç almaya zorlanmamalıdır.

Bazı Malikî ve Şafîî âlimler muhtaç duruma düşen ancak memleketinde malı bulunup aldığı borcu ödeyecek durumda olan yolculara zekât verilebilmesi için, bulundukları yerde kendilerine borç verecek kimsenin bulunmamasını şart koşmuşlardır. Hanefî ve Hanbelî âlimler ise böyle bir şart koşmazlar.¹⁸³

Karadâvî yolcuya zekât verilebilmesi için bazıları üzerinde ittifak edilmiş, bazılarında ise ihtilâf edilmiş birtakım şartların olduğunu söyleyerek bunları şöyle açıklamaktadır: Memleketinden ayrılmış yolda ya da gurbette olan kimse memleketinde malı olsa bile, herhangi bir sebepten dolayı garip ve muhtaç durumuna düşmüşse ve memleketinde kalan malını kullanacak imkânı da yoksa fakîr hükmünde sayılır ve bu kimseye memleketine yetişmesi için kendisine yetecek kadar zekâtın bu fonundan pay verilir.¹⁸⁴ Yolcuya zekât verilmesi şartlarından bir tanesi de yolcu kimsenin yolculuğuna meşru amaçlarla çıkmış olmasıdır. Buna göre adam öldürmek, hırsızlık yapmak, haram ticaret, zina gibi suç işlemek veya dinen meşru sayılmayan bir maksat için yolculuğa çıkanlara bu fondan zekât ödenmez. Çünkü müslümanların malları masiyet oluşturacak ya da Allah'a karşı asi olunacak meşru işlere harcanmaz. Ancak Hanbelî fakîhlerden Buhûtî, haram bir iş için yola çıkıp sonrasında tevbe eden kimseye de pay verilebileceğini kaydetmiştir.¹⁸⁵

Karadâvî İslâm dininin, kişileri rızık peşinde gitmek, ilim öğrenmek, İslâm ümmetini korumak, İslâma davet için cihad etmek gibi birçok maksatlarla seyahât etmesini teşvik ettiğini ve seyahât eden kimseyi de koruyup gözettiğini ifade etmiş ve ¹⁸⁶ bu doğrultuda cumhurun görüşünün hem ayete hem de ayetin teşriî hedefine daha uygun olduğu

¹⁸² eş-Şafîî, *el-Umm*, III, 185; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 676; Erkal, Mehmet, "Zekât", *DİA*, XLIV, 205.

¹⁸³ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 473; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili'l Kudurî*, I, 130; Buhûtî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 220.

¹⁸⁴ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 676.

¹⁸⁵ Buhûtî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, s. 220; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 672.

¹⁸⁶ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 672-673.

belirtmiştir. İmam Şafî'nin görüşünün ise yola çıkmaya niyetlenen kimsenin ancak bilimsel veya ameli bir çalışma yapmak, ilim tahsil etmek gibi müslümanların tamamına faydalı olması umulan veya İslâm dinine bir maslahat sağlaması umulan bir maksatla geçerli olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca bu maksat doğrultusunda vermenin gerekli olup olmadığının, güvenilir din âlimleri tarafından belirleneceğini belirtmektedir.¹⁸⁷

Günümüzde, ulaşım imkânlarının çeşitliliği, yolculuk süresinin kısalması ve dünyanın neresinde olursa olsun kişinin malına ulaşabilmesinde banka havale veya diğer ulaşım imkânlarının bulunması gibi durumlara bakarak, ibnü's sebîl sınıfının işlerliğini kaybetmeye başladığını düşünen âlimlere karşı Karadâvî, kişinin malını elde etmesinin kolaylaşmasına rağmen bu sınıfın işlerliğini koruduğu düşüncesindedir. Karadâvî günümüzde ibnü's sebîl'den sayılacak kimseleri;

- a) Zengin sayılsa da banka mevduatlarının olmaması sebebiyle mallarından uzak düşmesi durumda bu mallarını elde edemeyen kimseler,
- b) Malını mülkünü terk edip vatanından uzak kalmaya mecbur bırakılmış mülteciler ya da kendi malına gözetim konulup kullanılmasına müsaade edilmeyen kimseler,
- c) Kendi ülkesinde olsa bile malını kullanamayan ya da alacağını alamayarak muhtaç durumuna düşen bir kimseler,
- d) Lakî (buluntu, sahipsiz, istenmeyen çocuklar) durumundaki kimseler,
- e) Evi ve barınağı olmayan sokaklarda kalan kimseler,¹⁸⁸
- f) Bir maslahat sebebiyle yolculuk yapan kimseler, olarak açıklamaktadır.¹⁸⁹

Kanaatimizce Karadâvî'nin saydığı bu kimselerden bazıları zengin durumunda iken herhangi bir sebeple mallarını kullanamayarak geçici bir süreliğine muhtaç durumuna düşen ya da bulundukları hâl itibarıyla zaten fakîr ve miskin durumunda sayılan (evi barkı olmayan ya da dilencilik yapacak kadar muhtaç olan) kimselerdir ki, bu kimselere zekâtın fakîrlere ve miskinler sınıflarına ayrılan paylarından verilebilir. Bu açıdan bu kimseleri ayrıca ibnü's sebîl sınıfından saymaya gerek bulunmamaktadır.

¹⁸⁷ eş-Şafî, *el-Umm*, III, 185; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 676-677.

¹⁸⁸ Karadâvî kitabında, bazı Hanbelî âlimler tarafından ibnü's sebîl'den maksatın dilenciler olduğu görüşlerini kaydetmektedir. Bkz. Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 684.

¹⁸⁹ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 682-685, Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*", s. 83.

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTIN SARF YERLERİNDEN BİRİ OLARAK “MÜELLEFE-İ KULÛB”

I. Müellefe-i Kulûb’un Tanımı ve Kapsamı

Bu bölümde, müellefe-i kulûb’un mahiyeti, bir kimsenin müellefeden sayılma kriterlerinin ne olduğu, bu kriterlerin nasıl belirlendiği ve bu sınıfa nereden pay verileceği gibi birbiriyle ilişkili birtakım hususlar ele alınacaktır. Ayrıca bu fondan pay verilecek kimselerde, fakîrlik şartının aranıp aranmayacağı ya da kadınların müellefe-i kulûb sınıfına dâhil edilip edilmeyeceği konuları irdelenecektir.

A. Müellefe-i Kulûb’un Tanımı

“Müellefe” kelimesi elf, ülfet kökünden türeyen Arapça bir kelimedir. “ellefe (أَلَفَ)” bir araya getirmek, birleştirmek, alıştırmak, sevmek,¹⁹⁰ “Ellefe beynehum (أَلَفَ بَيْنَهُمْ)” ise aralarını bulmak, kaynaştırmak, aralarında sıcaklık oluşturmak, muhabbet kurmak anlamlarına gelmektedir.¹⁹¹

“Müellefe-i Kulûb” (الْمَوْلَفَةُ قُلُوبَ) kavramı “müellefe” kelimesi ile “kalb”in çoğulu olan “kulûb” kelimesinden oluşturulan bir kavram olup, sözlükte kalpleri bir şeye alıştıranlar, kalpleri ısıdırılanlar, kalpleri yumuşatılan kimseler, kalplerinin arası

¹⁹⁰ Luvîs, Ma‘lûf el-Yesûî’nin (ö. 1947), *el-Müncîd fî Lügati ve İlâm*, Beyrut, 1986, s.16; Muslihuddin Mustafa (ö. 968/1560-61), *el-Ahterî-i Kebîr*, (Hacı Ahmet Hulusi, Hacı Mustafa Derviş ve arkadaşları), Matba-i Amire, İstanbul, h.1330, s.66; *Mu‘cem‘ul-Mu‘rebi‘l Esasiye*, Arap Lügat Heyeti (Ta‘lim Terbiye Heyeti), Tunus, 1408/1988, s.101; Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, *el-Mu‘cemü‘l-müfrehres li-elfâzi‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm*, Beyrut 1364/1945, s.36.

¹⁹¹ Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, *el-Mu‘cemü‘l-müfrehres li-elfâzi‘l-Kur‘âni‘l-Kerîm*, Beyrut 1364/1945, s.36.

bulunanlar, kalpleri birbirine yakınlaştırılanlar, anlamlarını ifade etmektedir.¹⁹² Bu ifade Tevbe Sûresi'nin 60. ayetinde belirtilen (المؤلفة قلوبهم) zekât verilecek sınıflardan biri olarak zikredilmektedir.¹⁹³

Zekâtın sarf yerlerinden biri olarak zikredilen “müellefe-i kûlub” en genel anlamıyla kendilerine çeşitli sebeplerle, maddi ihsanda bulunmak suretiyle gönüllerinin İslâm’a ve Müslümanlara karşı yumuşatılması arzulan gayri müslîmleri, dinde sebat etmeleri arzulan İslâm’a yeni girmiş kimseleri, kendilerinin veya kendilerine bağlı bulunanların İslâm’ı benimsemesi umulan kimseleri yahut zarar vermelerinden korkulanları zararsız hale getirmek veya düşmana karşı himayeleri istenen nüfuz sahibi kimseleri belirtmek için kullanılmıştır.¹⁹⁴

Muhammed Hamidullah ise müellefe-i kulûb’u; “Bu ilginç terim, devletin az çok gizlilik gerektiren işlemler sırasında duyduğu bazı ihtiyaçları gidermek için kullanılmıştır.” şeklinde bir nevî örtülü ödenek olarak ifade etmiştir.¹⁹⁵

Müellefe-i kulûb’un sözlük ve ıstılahi manasından sonra şimdi de bu kavramın kapsamını ve fikhî mezheplerin müellefe-i kulûbun kimler olduğu hakkındaki görüşlerini açıklamaya çalışacağız.

B. Müellefe-i Kulûb’ un Kapsamı

1) Müellefe-i Kulûb’un Kimler Olduğu Hakkında Genel Görüşler

Yukarıda da ifade edildiği gibi zekâtın sarf yerlerini anlatan Tevbe Sûresinin 60. ayetine göre zekât verilecek dördüncü sınıf müellefe-i kûlubdur. “Müellefe-i kûlub” un kimler olduğu veya bu kimselerin nasıl belirlendiği ya da bu sınıfta sayılabilme ölçütünün hangi kriterler olduğu konusunda Kur’an’da herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Hz. Peygamber de her ne kadar bu gruba zekâtta pay vermişse de bu grubun kimler

¹⁹² Luvîs, *el-Müncid fi Lügati ve İlâm*, s.16; *el-Ahterî-i Kebîr*, s.66, *Mu’cem’ul-Mu’rebi’l Esasiye*, Komisyon, s.10; Kallek, Cengiz, “Müellefe-i Kûlub”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 475.

¹⁹³ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةُ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir...”

¹⁹⁴ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam’da Zekât Müessesesi*, s.351; Kallek, “Müellefe-i Kulûb”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 475.

¹⁹⁵ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan) Beyan yay., İstanbul 2011, s. 811.

olduğunu açıkça beyan etmemiştir.¹⁹⁶ Fukaha bu sınıfın kimler olduğuna dair farklı bazı görüşler dile getirmiştir. Genel hatlarıyla faydalarını celbetme, zararlarından emin olma temelinde birleşen fukahânın bu yöndeki görüşleri şöyledir:

Müellefe-i Kulûb;

- 1) Müslüman olması umulan kimselerdir. Yani kendisinin, kavmi veya kabilesinin bu sınıftan pay almasıyla Müslüman olacağı umulan kimseler,
- 2) Maddi ihsanda bulunmakla, ellerinden ve dillerinden gelebilecek zarar ve kötülükleri önlemek maksadı gözetilerek, şerlerinden korunulan kimseler,
- 3) Yeni müslüman olmuş ancak malî yardım ile İslâm'da sebat etmesi ya da müslümanlığının güçlendirilmesi umulan kimseler,
- 4) Henüz İslâm ile müşerref olmamış ya da müslüman olmuş ama imanı zayıf olan, kavminin reisi, lideri durumunda bulunan, kavminde sözü geçen itibarlı kimseler,
- 5) Kendilerinin İslâmiyeti seçmesiyle aynı durumdaki Müslüman olmayanların da kendilerine gıpta edip İslâmiyete girmelerini sağlamak maksadıyla, kavminde veya kabilesinde itibar ve mevki sahibi olan kimseler,
- 6) Düşmana yakın sınır boylarında yaşayan Müslüman (herhangi bir tehlikeye karşı vatanını ilk anda koruması umulan) kimseler,
- 7) Zekât vermekten çekinenleri (kendileriyle savaşmadıkça zekâtı tahsil etmek mümkün olmayan), zekât vermeye ikna edecek olan nüfuzlu kimselerdir.¹⁹⁷

Ayrıca, devlet başkanının uygun görmesi halinde; İslâm dinini benimsemekten çok hediye alma istekleri olan kimseler, irtidât edip Müslümanlarla çarpıştıkları zaman zararları dokunacak kimseler de müellefe-i kulûb sınıfından sayılmaktadır. Bu kimselere vermekle, başta Kur'an ve sünnete uygun bir iş yapılmakla beraber, Müslümanları korumayı hedef alarak, onların dinde sebat etmelerini, İslâm'ı iyice öğrenmelerini

¹⁹⁶ Koçak, Muhsin, *İslâm Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları*, Samsun 1997, s.46.

¹⁹⁷ Karadavî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 595-596; İslâm Ansiklopedisi M.E.B (İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati), Eskişehir 1997, XIII, 50; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s.351-354. ayrıca bkz. Güleç, Hasan, "Müellefe-i Kulûb" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 7, İzmir, 1992 s. 95-97.

sağlamak ve İslâm'a karşı niyetlerinin daha güzel olmasından ümit kesmemek maksadı gözetilmiştir.¹⁹⁸

Yukarıda her ne kadar fikhî mezheplerin “müellefe-i kulûb” kavramının kimleri kapsadığı konusunda genel görüşlerini açıklamış olsak da, “müellefe-i kulûb” kelimesi, ayette (المؤلفة قلوبهم) olarak genel bir manada kullanıldığından, fıkıh âlimleri bu kavramın kimleri kapsayacağı konusunda ihtilaf etmiş ve bu sınıfı farklı kategorilere ayırmışlardır. Şimdi de kısaca bu farklılıkları ele almaya çalışalım.

a. Hanefî Fakihlere göre “Müellefe-i Kulûb”

Hanefî fukahasının birçoğu müellefe-i kulûb sınıfına verilen payın düştüğü gerekçesiyle bu sınıfın kimler olduğu konusunda detaylara girmemekle birlikte “müellefe-i kulûb”u genel olarak şu şekilde sınıflandırmışlardır:

- 1) Kâfirlere; kabilenin ileri gelenlerinden olup kalbi İslâma ısındırılmak istenen kimseler.
- 2) Kendisinin Müslüman olmasıyla geride kalanların Müslüman olmasına teşvik amacı güdülen kimseler.
- 3) Şerlerini ve belalarını def etmek maksadı gözetilen kimseler
- 4) Müslüman olduğu halde Müslümanlığında zayıflık bulunan, vermekle de kalplerinin İslâma ısındırılması ve Müslümanlıkta sebat etmesi umulan kimseler olarak zikredilmektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Güleç, "Müellefe-i Kulûb", s. 95.

¹⁹⁹ Geniş bilgi için bkz, eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (ö.189/805), *Kitâbu'l Hucce ala Ehli Medine*, I, 496; Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî), I-V, Dâru'l İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1992, IV, 324; Cessâs, *Şerhu Muhtasarı Tahâvî*, II, 372; Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 490/1097), *el-Mebsût*, I-XXXI, Dâru'l-ma'rife, Beyrut ts,(1409/1989) III, 9; Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (ö. 587/1191), *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, I-VII, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1982, tahkikli baskı, II, 468-470; Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed (ö. 786/1384), *el-İnâye (Fethu'l-Kadîr* şerhi ile birlikte; nşr. Abdürrezzâk Galib el-Mehdî), I-X, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, III, 189; Aynî, Ebû Muhammed (Ebu's-Senâ) Bedruddîn Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451), *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, I-XII, Dâru'l-fikr, Beyrut 1411/1990, III, 522-524; Bernî, Muhammed Aşık İlâhî, (ö.?), *Teshilu'l zarûri li Mesaili'l-Kudurî*, (nşr. Mektebetü's-Şeyh-Karataşı, h.1408), I, 130; İbnü'l Hümmam, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd (ö.861/1457) *Şerhi Fethu'l Kadîr*, II, 264; Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 956/1549), *Mevkufat*, (Mültekâ tercümesi) I, 172; Cezirî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezirî (1882/1941), *Kitabu'l Fıkhu ala Mezahibi'l-Erbâa*, s. 623; Ebüssuûd, Ebüssuûd Muhammed b. Ali İskenderî el-Hüseynî (ö.1172/1758), *Fethüllâhi'l- Mu'in alâ Şerhi Molla Miskin ala Şerhu'l-Kenz*, II, 372, Enderpetî, Ferîdüddin Âlim b. Alâ (ö. 786/1384), *el-Fetevâ't-Tatarhâniyye*, II, 268, Süleymaniye Ktp, Reisülküttâb Mustafa Efendi, nşr. 416-419, I-IV; Tahtâvî,

Müellefe-i kulûb kavramının kapsamına kimlerin gireceği ve bunlara zekât verilme gerekçesi konusunda Hanefiler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır.

İmam Muhammed (ö. 189/805), Hz. Peygamber'in fakîrler sınıfın dışında müellefe-i kulûb'a da pay verdiğini, Akra b. Habis, Uyeyne b. Hısn, Alkame b. Ulâse, Zeyd b. Hayl'in, bu kimselerden olduğunu belirtmiştir.²⁰⁰ Cessâs (ö. 370/980), müellefe-i kulûb'u kâfirlerin ileri gelenleri olarak açıklamış ve bu kimselere pay verilmesinin amacının; "kendileri müslüman olmuyorsa da kavmi içinde müslüman olmak isteyenleri engellemesin veya müşriklerin eziyetlerine karşı müslümanlara yardımcı olsun", olduğunu ifade etmiştir.²⁰¹

Serahsî, Babertî ve İbrahim Halebî'ye göre ise müellefe-i kulûb, Arap kavimlerinin başında olan kimselerdir.²⁰² Bu kimseler ya müslüman olmuşlar ya da müslüman olmaya söz vermişlerdi ki Rasulullah, İslâm'a karşı gönülleri hoş olsun diye bunlara pay vermiştir.²⁰³ Bununla birlikte Serâhsî, Aynî ve İbrahim Halebî, müellefeden kâfir olanların şerlerini def etmek maksadıyla bu kimselere pay vermenin bir nevî cihat olduğunu, cihat etmenin de müslümanlardan zengin ve fakîr herkese vacip olduğunu belirtmişlerdir.²⁰⁴ Babertî ise Hz. Peygamber'in bu kimselere, cehennem azabına maruz kalmalarından endişe ettiği için, İslâm'a gelmeleri umuduyla müellefeden pay verdiğini belirtmiştir.²⁰⁵

Kasânî, müellefe-i kulûb'un kimler olduğu hakkında mezhebinin genel görüşlerine katılmakla beraber, müellefe-i kulûb'u; Kureyş'in ve Arap kabilelerinin ileri gelenleri, en şerefliileri olarak ifade etmiştir.²⁰⁶ Bunlar kuvvet bakımından ileri seviyedeydi ve tabi olanları da çok fazlaydı. Maddi ihsanda bulunmak suretiyle müslüman olması umulan bu kimselere veriliyordu ki bunlara tabi olan kimseler de müslüman olsunlar. Ancak bu kimselerin bazıları gönülleri hoş edilince müslüman olsa da, bazıları da zahiren

Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl ed-Dûkâtî et-Tahtâvî (ö. 1231/1816), *Haşiyatu Meraku'l Felah Şerhu Nuru'l İzah*, s.593

²⁰⁰ Şeybânî, *Kitâbu'l Hucce ala Ehli Medine*, I, 496

²⁰¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, IV, 324, Cessâs, *Şerhu Muhtasaru Tahâvî*, II, 372,

²⁰² Bu kimseleri Ebu Süfyan b. Harb, Safvan b. Ümeyye, Uyeyne b. Hısn, Akra b. Habis olarak belirtilmiştir.

²⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 9; Bâbertî, *el-İnâye*, III, 189; İbrahim Halebi, *Mevkufat*, (terc. Mültekadan), I, 172.

²⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 9; Bâbertî, *el-İnâye*, III, 189; Aynî, *el-Binaye fî şerhi'l-hidaye*, III, 522; İbrahim Halebi, *Mevkufat*, I, 172.

²⁰⁵ Bâbertî, *el-İnâye*, III, 189

²⁰⁶ Kasânî, *Bedâiu's-Senâi*, (tahkikli baskı), II, 470.

müslüman gibi görünüp gerçekte müslüman olmayan kimselerdi. Bu hallerini gizleyerek yapılan maddi ihsanlarda faydalanmayı umuyorlardı.²⁰⁷

Bununla birlikte yetki ve kuvvet sahibi olup İslâm'a zarar vermesinden korkulan ehlü'l harb (düşman) başında olan yönetici, idareci kimseye de, şerrinden korunmak maksadı ile müellefe fondan pay verilir.²⁰⁸

Enderpetî de farklı bir görüşle müellefe-i kulûb sayılan kimselerin, müşriklerden bir toplum olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁹

Aynî ise müşrikleri ve kâfirleri ayrı değerlendirerek kâfir kimselerin şerlerini def etmek maksadıyla müellefeden pay verilebileceğini, Hz. Peygamber'in pay verdiği kimselerin ise on üç kişi olduğunu kaydetmiştir.²¹⁰ Ancak müşriklere bu fondan pay verilmeyeceği görüşünü açıklamıştır.²¹¹

Ebüssuûd ise, İslâm'ın yücelmesi maksadıyla, müslümanlara, kâfirlere ve müşriklere zekâtтан pay vermenin, Hz. Peygamber'in bir cihat örneği olduğunu söylemiş, cihadın da bazen dil ile bazen ok ve tüfek ile bazen de vermek, ihsanda bulunmak, olduğunu belirtmiştir.²¹²

Son olarak Tahtâvî müellefe-i kulûb'un düştüğü gerekçesiyle, müellefenin kimler olduğu konusunda net bir görüş belirtmemekle beraber; kâfire ve zimmîye zekâtтан pay verilemeyeceğini söylemiştir.²¹³

Elmalılı'nın tefsirinde dile getirdiği müellefe-i kulûb'un kimler olduğu görüşleri de Hanefî fukahasının söyledikleriyle genel olarak örtüşmektedir. Ona göre müslümanlara gelebilecek eziyetleri önlemek ve şerlerinden korunmak maksadı ile verilen kâfirler, diğer kâfir, müşrik ve zekât vermek istemeyenlere karşı çıkararak müslümanlara fayda sağlayabilecek olan İslâm'a meyilli kimseler yahut maddi ihsanda bulunmakla İslâm'a

²⁰⁷ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 470.

²⁰⁸ Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 470.

²⁰⁹ Enderpetî, *el-Fetevâ't-Tatarhâniyye*, II, 268; Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 468; Aynî, *el-Binaye fi şerhi'l-hidaye*, III, 524.

²¹⁰ Aynî, *el-Binaye fi şerhi'l-hidaye*, III, 522.

²¹¹ Aynî, *el-Binaye fi şerhi'l-hidaye*, III, 522-525.

²¹² Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in*, I, 406.

²¹³ Tahtâvî *Haşiyatu alâ Merakî'l Felah Şerhu Nuri'l İzah*, s. 593.

girmeleri umud edilen kimseler ve İslâm'a girmiş ancak imanlarında zayıflık bulunan kimseler olarak sınıflandırmıştır.²¹⁴

Sonuç olarak Hanefî fukahası müellefe-i kulûb'u;

- a) Maddi ihsanda bulunularak kalbi İslâm'a ısındırılmak maksadı ile müslüman olması umulan kimseler,
- b) Kâfirlerden müslümanlara gelebilecek her türlü şerri def etmek amacı güdülen veya kendisi müslüman olmuyorsa da müşriklerin eziyetlerine karşı müslümanlara yardımcı olmaları umulan kimseler ile kavmi içinde müslüman olmak isteyenleri engellememesi maksadıyla verilen kimseler,
- c) İslâm'ı daha güzelleşsin maksadıyla verilen, İslâm dininde sebat etmesi umulan, yeni müslüman olmuş ve kalbine İslâm tam yerleşmemiş olan kimseler olarak açıklamışlardır.

b. Malikî Fakihlere göre “Müellefe-i Kulûb”

Malikî fakihlerinin çoğunluğu müellefe-i kulûb sınıfı ile kalbi İslâm'a karşı ısındırılmak istenen kâfirlerin kastedildiğini ifade etmiştir. Bir kısım fukahâ ise müellefe-i kulûb'u üç grup şeklinde ele almıştır. Buna göre, “müellefe-i kulûb”;

- 1) Müslümanlardır. Müslümanlardan ilki kavminin ileri gelenleridir. Bu kimselere vermekle aynı mevkideki kâfirlerin imrenerek müslüman olması amaçlanmıştır.²¹⁵ İkincisi ise, İslâm dininde sebat etmesi umulan yeni müslüman olmuş kimselerdir.²¹⁶

²¹⁴ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (v.1942), *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir*, Azim yay., (I-X), İstanbul 1952, IV, 533; Çolak, Abdullah, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, Antalya 2012, s.157.

²¹⁵ Karafî, Ebû'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. İdris (ö.684/1285), *ez-Zahîre*, I-XIV, Daru'l- Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, III, 146; Ruhûnî, Muhammed ibn Ahmed b. Muhammed, ibn Yusûf er-Ruhûnî, (ö.1230/1815), *Haşiyatu'r- Ruhûnî ala Şerhiz-Zürkânî*, (Muhtaşarı *Halîl* ile birlikte), Beyrut 1398/1978, II, 311.

²¹⁶ Karafî, *ez-Zahîre*, III, 146; Ezherî, Salih Abdussemmî' el-Âbi el- Ezherî, *Cevahiru'l İklil Şerhu Muhtasari Halil*, nşr. Mektebetü's-Sekâfî, Beyrut, (I-II), I, 141, Hattab Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân (ö.954/1547), *Mevâhibü'l-celil li Şerhi Muhtasari Halil*, Daru'l İlmiyye, Beyrut 1416/1995, III, 231; Ruhûnî, *Haşiyatu'r- Ruhûnî ala Şerhiz-Zürkânî*, II, 311; İliş Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö. 1299/1882) *Minehu'l-celil Şerhu alâ Muhtasari Ş-Şeyh Halil*, Daru'l Fikr I, 372.

Lahmî (ö.577/1181),²¹⁷ yeni Müslüman olmuş kimseye vermekle bu kimsenin imanının daha kuvvetli olması, bir daha küfre dönmemesi ve azaptan korunması maksatlarının gözetildiğini ifade etmiş, Hz. Peygamber'in; "*Başka kimseye de verdim ki cehennemden korunsun*" rivayetini de bu görüşe delil olarak göstermiştir.²¹⁸ Karafî (ö.684/1285) İbn Şâş'ın *Cevahir* kitabında; Müslüman olmuş ama İslâmiyeti zayıf olan bu kimselere, İslâm'ın gönüllerine tam yerleşmesi ve İslâm'da sebat etmeleri maksadıyla verildiğini kaydetmiştir.²¹⁹

Ezheri ve Muhammed İliş'e (ö.1299/1882)²²⁰ göre ise yeni müslüman olmuş kimselere pay vermekle, İslâm'ın kalplerine tam yerleşmesi ve kâfirlere karşı müslümanlara yardım²²¹ etmeleri amaçlanmıştır.²²²

2) Müellefe-i kulûb sınıfından sayılan ikinci grup kâfirlerdir.

İmam Malik (ö.179/796), Tevbe Sûresi 60. ayette geçen "müellefe-i kûlub" kavramının sadece kâfirleri ifade ettiğini söyleyerek; bu kimselere ancak müslüman olmadan önce İslâmiyeti seçmeleri maksadıyla müellefeden pay verildiğini belirtmiştir.²²³ Malikî fukahâsından İbn Cellâb (ö. 378/988), Abdülvehhâb (ö. 422/1031),²²⁴ İbn Rüşd (ö. 595/1198), İbn Yunus (639/1242),²²⁵ İbn Cüzey (ö.741/1340)²²⁶ ve İbn Hâcib'de (ö.646/1249)²²⁷, İmam Malik'in bu görüşünü desteklemektedir.²²⁸

²¹⁷ Kaynakta Lahmî (ö.577/1181) olarak geçen kişi Ebû Abdillâh (Ebû Ali) Muhammed b. Ahmed b. Hişâm el-Lahmî'dir. Bkz. Özbalıkcı, Mehmet Reşit, "İbn Hişâm el-Lahmî", *DİA*, XX, İstanbul 1999, (73-74).

²¹⁸ Ruhûnî, *Haşiyatu'r- Ruhûnî ala Şerhiz-Zürkânî*, II, 311.

²¹⁹ Karafî, *ez-Zahîre*, III, 146.

²²⁰ Klasik kaynaklarda Uleyş (ö.1299/1882) olarak geçen Mâlikî âliminin asıl adı, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş el-Mısırî'dir. Bkz. Özel, Ahmet, "Muhammed İliş", *DİA*, XXX, 543-544.

²²¹ Ezherî, *Cevahiru'l-İklil Şerhu Muhtasarı Halil* kitabının metin şerhinde, yeni müslüman olmuş kimseye İslamda sebat etmesi ve gelebilecek herhangi bir zarar karşısında kâfirlere karşı müslümanları koruması maksadıyla verilmesinin ittifakla sabit olduğunu belirtmişken kitabın konuyla ilgili metin kısmında sadece kâfirlere İslam'a teşvik maksadı ile verilebileceğini ifade etmiştir. Ezherî'nin başka kaynaklardaki ifadelerine baktığımızda yeni müslüman olmuş kimseye de müellefeden pay verilebileceği kanaatinde olduğunu görüyoruz.

²²² İliş *Minâhü'l-celil Şerhu Muhtasarı Halil*, I, 373, Ezherî, *Cevahiru'l-İklil Şerhu Muhtasarı Halil*, s.141

²²³ Ruhûnî, *Haşiyatu'r-Ruhûnî ala Şerhiz-Zürkânî*, II, 311.

²²⁴ Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî (ö. 422/1031).

²²⁵ Kaynaklarda İbn Yunus şeklinde geçen kişinin kim olduğu konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak araştırdığımız kaynaklarda bu kişinin, İbn Hâcib ile aynı dönemlerde fıkıh ilmi ile ilgilenen Ebû'l-Feth (Ebû İmrân) Kemâlüddîn Mûsâ b. Yûnus b. Muhammed el-Mevsîlî el-Ukaylî (ö. 639/1242) isimli

Lahmî'nin (ö. 577/1181) belirttiğine göre, kâfir bir kimseye müellefe-i kulûb'dan pay verilmesinin sebebi, onun İslâm'a girmesiyle kabilesinde onu gören diğer kâfirlerin de İslâm'ı seçmesinin önünü açmaktır.²²⁹

Karafi de benzer bir ifadeyle müellefe-i kulûb'dan sayılan kâfirleri, zekât yoluyla gönüllerinin hoş edilip müslüman olmaları umulan kimseler şeklinde açıklamıştır. Ayrıca bu kimseler kâfirlerin önde gelenlerinden iken müslüman olduktan sonra kendilerine tabi olanların da İslâm'ı seçmesine katkı sağlayacak kimselerdir.²³⁰ Çünkü gayr-i müslimlerle savaşın bazen kılıçla bazen beyan (davet) ile bazen de ihsan (zekâtan pay vermek) ile mümkün olur, bunlardan hangisi uygunsa ona göre İslâma davet edilmesi gerekir.²³¹

Bazı Malikî fakihlerine göre kâfirlere bu paydan zekât verilme maksadı onların Müslüman olmaya teşvik etmektir. O halde Müslüman olmaya meyletmeyen kişilere pay vermek de caiz değildir. Nitekim Menûfî (ö. 939/1532), kâfir kimseye bu sınıftan pay verildiği halde müslüman olmuyorsa bu durumda bu kimseye müellefeden pay verilmekten vazgeçilmesi gerektiğini söylemiştir.²³²

Malikilerden Desûkî konu hakkında farklı bir görüş kaydetmiştir. Ona göre Müslümanlar hakkında casusluk yapan kâfirlere casusluktan vazgeçirmek ümidi ile müellefe fonundan pay verilir.²³³ Tafi ise, bir kimse casus bir kâfir ise onu casusluktan vazgeçirmek niyetiyle o kâfire verileceğini aksi takdirde müellefe payından kâfire pay verilemeyeceğini ifade etmiştir.²³⁴

3) Müellefe-i kulûb sayılan diğer bir sınıf müşriklerdir.

alim olduğunu düşünmekteyiz. Bkz. Şeşen, Ramazan, "İbn Yûnus, Kemâleddin", *DİA.*, İstanbul 1999, XX, 452-453.

²²⁶ Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî (ö. 741/1340).

²²⁷ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus (ö. 646/1249).

²²⁸ İbn Cellâb, *et-Tefrî'*, I, 298; Ruhûnî, *Haşiyatu'r-Ruhûnî ala Şerhiz-Zürkânî*, II, 311.

²²⁹ Ruhûnî, *Haşiyatu'r-Ruhûnî ala Şerhiz-Zürkânî*, II, 311.

²³⁰ Karafi, *ez-Zahîre*, III, 146.

²³¹ Karafi, *ez-Zahîre*, III, 146.

²³² Menûfî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Menûfî el-Mısırî (ö. 939/1532), *Kıfayetü't-Talibi'r-Rabbani ala Risâleti İbn Zeyd el-Kayrevanî*, Mektebetü'l Hancı, (1407/1987), (I-IV), II, 407.

²³³ Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî (ö. 1230/1815), *Haşiyatu'd-desûki ala Şerhil Kebir*, Kütübü'l-Arabiyye, (I-IV), I, 492.

²³⁴ Desûkî, *Haşiyatu'd-desûki ala Şerhil Kebir*, I, 492.

Hattab Ruaynî (ö.954/1547) müşrikleri, kendilerinin İslâmı seçmesiyle kendilerine tabi olanların da İslâmı seçmeleri umulan, içinde bulundukları toplumun ileri gelenleri olarak belirtmiştir. Ayrıca bu kimselere pay vermenin bir nevi savaş taktiği olduğunu da ifade etmiştir.²³⁵ Ruaynî, müşrikleri de üç grupta ele almıştır. Ona göre müşrikler;

- a) İslâm emaresi görülmeyen, yani Müslüman olduğunu söyleyen ama Müslüman olduğuna dair emare görünmeyen kimseler,
- b) Zorla İslâma gelen kimseler,
- c) İyilik yapmakla yola gelen (müellefe payından vermekle) kimselerdir.²³⁶

Müşriklere zekâtтан pay verilmesinin sebebi kâfirler ile aynıdır. Nitekim Lahmî müşriklerin ileri gelenlerine verilmesinin, kendi kavimlerinden başkalarının da görüp İslâmı seçmesini sağlamak olduğunu söylemiştir.²³⁷

Kurtubî (ö.673/1271) ise tefsirinde müellefe-i kulûb'un müşriklerini; delil getirilerek ikna edilen ve fikrinden döndürülen kimseler, mücadele edilerek bazen de zor kullanılarak fikrinden döndürülen kimseler ve kendilerine maddi ihsanda bulunulduğunda küfründen dönen kimseler olarak açıklamıştır.²³⁸

c. Şafî Fakihlere göre “Müellefe-i Kulûb”

Şafî fukahasının çoğu ayette geçen müellefe-i kulûb vasfının sadece Müslümanları kapsadığını, bu sebeple kâfirlere zekâtтан pay vermenin caiz olmadığını düşünmektedir.²³⁹ Ancak bazı Şafî fakihler mezhebinin genel görüşünden farklı olarak müslüman olmayanlara da müellefeden pay verileceği görüşünü benimsemiştir.

Şafî fakihlerin çoğunluğu müellefe-i kulûbun Müslümanlardan şu dört gruba verileceği görüşündedir. Bu gruptan birincisi Müslüman olmuş ama bu dinde kalma niyeti zayıf

²³⁵ Ruaynî, *Mevâhibü'l-celil li Şerhi Muhtasarı Halil*, III, 231.

²³⁶ Ruaynî, *Mevâhibü'l-celil li Şerhi Muhtasarı Halil*, III, 231.

²³⁷ Ruhûnî, *Haşiyatu'r-Ruhûnî ala Şerhiz-Zürkânî*, II, 311.

²³⁸ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.356.

²³⁹ bkz. Şafî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), *el-Ümm* (nşr. Rif'at Fevzî Abdülmüttalib), I-XI, Dâru'l-vefâ, Mansûre 1422/2001, III, 183; Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (ö.505/1111), *el-Veciz Fıkhu İmam eş-Şafî*, (nşr. Ali Yavuz, Fadıl) Beyrut, 1414/1997, I, 471; el-Hisnî, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min (ö. 829/1426), *Kifâyetü'l-Ahyâr fi Halli Ğayabeti'l İhtisâr*, Daru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1422/2001, s. 279-280.

olan ileri düzeydeki kişiler olup bu gibi kişilere imanları güzelleşsin ve kuvvet bulsun maksadıyla zekâtın pay verilir.²⁴⁰

İkincisi kavmi içerisinde söz sahibi Müslüman olmuş kimseler olup bu gibi kişilere kavminde kendileri gibi şeref sahibi fakat iman etmemiş olan emsalleri de İslâmı seçsin diye zekât verilir.²⁴¹

Üçüncüsü Müslümanlardan sınır boylarında kâfirlere yakın yerlerde oturup, kâfirin şerrini def etmek, İslâmı korumak maksadıyla cihad eden, savaşan kimselerdir. İmrani (ö.558/1163), bu sınıfa zekâtın pay verme hususunda devlet başkanına önemli bir iş düşüğünü belirterek, sınır boylarında oturan kimselerin Müslümanlara, kâfirlerden gelebilecek her türlü şerhlerden koruyabilmeleri için silah gibi savaş aletlerinin temin edilmesinin gerektiğini, bunun da ancak müellefeden pay vermekle mümkün olabileceğini açıklamıştır.²⁴²

Dördüncüsü ise zekât vermekle mükellef olduğu halde zekâtını vermeyen kimselere yakın yerde oturup, onların zekât vermelerini sağlayan kimselerdir.²⁴³

İmam Şafî (ö. 204/820) zımmî ile kâfir arasında fark olmadığını ifade etmiş ve kâfir de olsa zımmî de olsa bu kimselere zekâtın pay verilmeyeceğini belirtmiştir. Bu görüşüne ise: “Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler.”²⁴⁴ ayetinde geçen “esîr” ifadesinin müşrikler için söz konusunu olduğunu, bunlara da zekâtın değil de sadakadan verileceğini delil olarak göstermiştir.²⁴⁵

Şafilardan İbnü'l Münzir (ö. 318/930[?]) ise hâl olarak kâfirlerden daha ılımlı olsalar bile icmâ ile zımmîye de zekâtın pay verilmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca İbn Münzir kitabında, müellefenin kimler olduğu konusunda ihtilafın olduğunu belirterek, bu kimselerin Hasan Basri'ye ve Şafii'ye göre islâma girenler; Zühri'ye göre Yahudi ve

²⁴⁰ İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfi*, III, 417.

²⁴¹ İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfi*, III, 416.

²⁴² Gazzâlî, *el-Veciz Fıkhu İmam eş-Şafii*, I, 471; İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfi*, III, 417.

²⁴³ Gazzâlî, *el-Veciz*, I, 471; İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfi*, III, 417.

²⁴⁴ İnsan, 76/8.

²⁴⁵ İmrânî, Ebu'l-Huseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr el-Yemânî (ö. 558/1163), *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi (el-Mühezzeb şerhi)*, I-XIV, nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-minhâc, Beyrut 1421/2000, III, 416

Hristiyan olanlardan islâma girenler; Ebû Sevr'e göre ise devlet reisinin uygun görüp verdiği kimseler olduğunu açıklamıştır.²⁴⁶

İmrânî (ö. 558/1163), şerefli bir toplumun Müslüman olmuş ama niyetlerinde zayıflık bulunan kimselerine, niyetlerinin kuvvet bulması gayesiyle verildiğini belirtmiştir. Bu kimselere vermekle eski dinini terk etmesi ile hem ailesi hem de ekonomik sebeplerle meydana gelebilecek zararlar azaltılarak bu kişinin İslâm dininde sebat etmesi sağlanmıştır.

Takiyyüddin el Hısnî (ö. 829/1426) ve Buceyrimî (ö.h.1221) de müellefenin müslümanları hakkında mezhebinin genel görüşüne katılarak bu kimseleri dört sınıf olarak saymıştır.²⁴⁷

Fahreddin Râzî (ö. 606/1210) ise İbn Abbas'ın rivayetiyle; kabilelerinin ileri gelenlerden olup sözü geçen itibarlı kimselerden on beş kişiye Hz. Peygamber'in, müellefe-i kulûb'dan pay verdiğini ifade etmiştir. Vahidi'nin ise müellefe-i kulûb'un yalnızca müslümanları kapsadığı görüşünde olduğunu söyleyerek bu düşüncenin aksine ayette bu kimselerin müslümanlardan olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmadığını, bu sebeple de ayetin hem müslüman hem de müşriklere şamil olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, kendisi müslüman olmasa da kavminde müslüman olup da zekâtı vermekten kaçınan kimselerden zekâtı alıp devlet başkanına götüren kimseye de devlet başkanına yardımcı olduğu için müellefeden pay verileceğini belirtmiştir.²⁴⁸

İbn Kesîr'in tefsirinde ifade ettiği görüşler de Şafîî fukahâsının müellefe-i kulûb sınıfının kimler olduğu görüşleriyle örtüşmektedir.²⁴⁹

Gazzâlî, Buceyrimî ve İmrânî yukarıda ifade ettiğimiz son iki gruba zekât verilmesi konusunda, belirtilen vazifeler için ayrıca asker göndermekten ziyade bu gruplara müellefeden pay vermekle bu vazifelerin yaptırılmasının daha elverişli ve kolay

²⁴⁶ İbnü'l Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbü'rî (ö. 318/930 [?]), *el-İşraf ala mezhebi'l-Ulema*, (nşr. Ebû Hammâd Sagîr Ahmed b. Muhammed Hanîf), 1425/2004, (I-X), III, 90-91.

²⁴⁷ Buceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer Buceyrimî eş-Şafîî (ö. h.1221), *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l Hatip*, (I-V), III, 83; el Hısnî, *Kifayetü'l Ahyâr fî Halli Ğayabeti'l İhtisâr*, s. 279-280.

²⁴⁸ Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîrû'l-kebîr)*, (I-XXXII), s.

²⁴⁹ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, (v. 1373), *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987, (I-IV), II, 365.

olduğunu, aksi takdirde devlet başkanının hem sınır boylarını korumak hem de zekât vermeyenlerden zekâtı almak hususunda zorlanacağını ifade etmişlerdir.²⁵⁰

İmrânî, Buceyrimî ve Nevevî (ö. 676/1277) ise, mezhebinden farklı bir görüş serdederek kâfirlere de müellefeden pay verileceği görüşünü benimsemişlerdir. Bu doğrultuda kâfirleri ayrıca iki kısma ayırmışlardır.

Buna göre müellefe-i kulûb kâfir olanlardan; Safvan b. Ümeyye, Tufeyl b. Amr gibi insanlar arasında kendilerine itaat edilen, şerefli, niyetleri de islâma karşı iyi olan, kendilerine verilip kalpleri hoş edildiğinde İslâm'a meyli olan kimseler²⁵¹ ile şerlerinden korkulan ve pay verilmekle şerlerinden selamet bulunan güç kuvvet sahibi kimselerdir.²⁵²

d. Hanbelî Fakihlere göre “Müellefe-i Kulûb”

Hanbelîler genel olarak müellefe-i kulûb'u müslümanlar ve kâfirler olarak ele almış, Müslümanları kendi içerisinde beş, kâfirleri ise üç kısımda açıklamışlardır. Hirâkî (ö. 334/946),²⁵³ ise farklı olarak müellefe-i kulub payını sadece müşriklere mahsus bir pay olarak tanımlamaktadır.²⁵⁴

Hanbelî fukahasına göre müellefe-i kulûb fonu Müslümanlardan şu gruplara verilir:

- 1) Müslüman olmuş, niyetleri de güzel, kavminin ileri gelenlerinden olan, şeref sahibi ve sözü dinlenen kimselerdir. Bu kimselere zekât vermekle kavmindeki Müslüman olmayan diğer kimselerin de İslâmı sevip müslüman olmaları maksadı gözetilmiştir.²⁵⁵

²⁵⁰ Gazzâlî, *el-Veciz*, I, 471; İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 417; Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l-hatip*, III, 83.

²⁵¹ İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 415; Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176.

²⁵² Geniş bilgi için bkz. İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 415; Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l-hatip*, III, 83; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277) - İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî (ö. 772/1370) *Tashihu't-Tenbih-Tezkiratu't-Tenbih*, I-III, (Muhammed Akl el-İbrahim), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1417/1996, II, 176.

²⁵³ Ebû'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Hirakî el-Bağdâdî (ö. 334/946).

²⁵⁴ Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed (ö. 885/1480), *el-İnsaf fî Ma'rifeti'r-râcihmine'l Hilaf*, III, 205.

²⁵⁵ Kelevezânî, Ebû'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen (ö. 510/1116), *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197; İbn Kudame, (Ebû'l-Ferec) Abdurrahman b. Muhammed, (ö. 682/1283) *Şerhu'l Kebîr*, (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), I-XXXII, Dâru'l âlemi'l-kütüb, 1415/1995, VII, 231; İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî (ö. 763/1362), *Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilu'l Furu*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, IV, 329; Merdâvî, *el-*

- 2) Müslümanların ileri gelenlerinden olup, kendilerine yapılan yardımdan dolayı kendilerine benzer mevkideki kâfirlerinde müslüman olmasına vesile olacak kimselerdir.²⁵⁶
- 3) Müslüman olmuş fakat İslâm'da kalma niyetleri zayıf olan kimselerdir. Bu kimselere imanlarını kuvvetlendirmek ve cihada teşvik, münasahat maksatlarıyla zekât verilir.²⁵⁷
- 4) Zekât vermek istemeyenlerin zekât vermelerini sağlayacak olan kişilere verilir.²⁵⁸
- 5) İslâm beldesinde Sınır boylarında yaşayıp, düşmanın Müslümanlara yapacağı hücumu ilk anda göğüs gerecek olan nöbetçilere verilir.²⁵⁹

Kâfirlerden ise şu gruplara verilir:

1. Kabilesinin reisi durumda olup İslâma meyli olan, kendisinin ve kabilesinin Müslüman olması umulan kimselere verilir.²⁶⁰ Yalnız İbn Müflih, verilen bu payın zekât değil de ganimet olduğu görüşünü benimsemiştir.²⁶¹
2. Şerhlerinden çekinilen kimselere verilir. Bunlar, verildiğinde İslâmı öven, verilmediğinde ise İslâmı kötüleyen kimselerdir. Bu kişilere verilen ihsanlarla,

İnsaf fi Ma'rifeti'r-râcihmine'l Hilaf, III, 205; İbn Kâsım, Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Âsımî, (h.1312/1392), *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, by., h.1397, III, 314.

²⁵⁶ Kelvezânî, *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197; İbn Kudame, *eş- Şerhu'l Kebir*, VII, 231; İbn Müflih, *Kitabu'l Furu ve meahu Tahsilul Furu*, IV, 329; İbn Müflih, *el-Mubdi Şerhu'l Mukni*, II, 407; Merdavi, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-râcihmine'l Hilaf*, III, 205; İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314.

²⁵⁷ Kelvezânî, *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197; İbn Kudame, *eş- Şerhu'l Kebir*, VII, 231; İbn Müflih, *Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilul Furu*, IV, 329; İbn Müflih, *el-Mubdi Şerhu'l Mukni*, II, 408; Merdavi, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-râcihmine'l Hilaf*, III, 205; İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314.

²⁵⁸ Kelvezânî, *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, s.197; İbn Kudame (Ebü'l Ferec) Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 682/1283), *eş- Şerhu'l Kebir*, VII, 231; İbn Müflih, *Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilul Furu*, IV, 329; Merdavi, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-râcih mine'l Hilaf*, III, 205; İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314; Köse, Saffet, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, Nisan-2006 s.22

²⁵⁹ Kelvezânî, *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197; İbn Kudame, *el-Kâfi*, s.197; İbn Kudame (Ebü'l Ferec), *eş- Şerhu'l Kebir*, VII, 231; İbn Müflih, *Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilul Furu*, IV, 329; Merdavi, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-râcihmine'l Hilaf*, III, 205; İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314; Köse, Saffet, "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış", s.22.

²⁶⁰ Kelvezânî, *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197; İbn Kudame, *el-Kâfi*, s.197; İbn Kudame (Ebü'l Ferec), *eş- Şerhu'l Kebir*, VII, 231; İbn Müflih, *Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilul Furu*, IV, 329; İbn Müflih, *el-mubdi Şerhu'l Mukni*, II, 408; İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314.

²⁶¹ İbn Kudame, *el-Kâfi*, s.197; İbn Müflih, *el-mubdi Şerhu'l Mukni*, II, 408,

kendisinden ve onunla beraber kavmi içerisindeki diğer kimselerden gelebilecek belaların def edilmesi maksadı gözetilmiştir.²⁶²

Kelvezânî'ye (510/1116) göre Müslüman olması ümit edilen kimseler ile şerrinden korkulan kimselere müellefeden pay vermek maslahatın gereğidir. Yani bu kimselere müellefeden pay vermek İslâm'a fayda sağlıyorsa verilir yoksa verilmez.²⁶³

Şemseddin İbn Müflih de Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayette müellefenin aldığı payın helal olup olmaması konusuna şöyle açıklık getirilmiştir. Eğer zulmünden korkulan kişi müslüman ise bu kimseye vermek helal olmaz. Yani müslüman kimseye zulmünden korunmak maksadı ile değil de başka maksatlarla verilebilir fakat zulmünden korkulan kişi müslüman değilse bu kimselere müellefe-i kulûb'tan pay vermek helaldir.²⁶⁴

Merdâvî (ö.885/1480) ve İbn Kasım (ö.1392), bir kimseye ancak şerrinden korkulan bir kâfir ise o kâfirin zulmünden kurtulmak için müellefeden pay verileceğini; Müslüman bir kimsenin şerrinden korkularak müellefeden pay verilmeyeceğini ve müslüman kimseye ancak İslâm'ı güzelleşmesi sebebiyle verileceğini belirtmişlerdir.²⁶⁵ Müslüman bir kimseye kalbi İslâm'a ısındırılmak gayesiyle vermenin caiz olmakla beraber vacip olmadığını, ancak şerrinden korunmak maksadıyla pay vermenin caiz olmamakla beraber helal de olmayacağını savunmuşlardır.²⁶⁶ Halvetî'ye göre ise şerrinden korunmak maksadı gözetilerek müslüman kimseye de müellefeden pay verilir.²⁶⁷ Ayrıca İbn Kasım'a göre bir kimsede sayılan bu kriterlerden biri varsa müellefeden sayılır, yoksa müellefeden sayılmaz ve pay verilmez.²⁶⁸

²⁶² Kelvezânî, *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197; İbn Kudame (Ebü'l Ferec), *eş- Şerhu'l Kebir*, VII, 231; İbn Müflih, *Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilul Furu*, IV, 329; Buhuti, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (ö. 1051/1641), *Şerhu Muntehel' İradat*, s.312; İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314.

²⁶³ Kelvezânî, *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197

²⁶⁴ İbn Müflih, *Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilul Furu*, IV, 330, ayrıca buna benzer bir ifade için bkz. Merdâvî, *el-İnsaf fî Ma'rifeti'r-râcihmine'l Hilaf*, III, 205; İbn Kudame (Ebü'l Ferec), *eş- Şerhu'l Kebir*, VII, 231.

²⁶⁵ İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314; Merdâvî, *el-İnsaf fî Ma'rifeti'r-râcihmine'l Hilaf*, III, 205.

²⁶⁶ İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314; Merdâvî, *el-İnsaf fî Ma'rifeti'r-râcihmine'l Hilaf*, III, 205.

²⁶⁷ İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314.

²⁶⁸ İbn Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu'l Zâdil Müstenki*, III, 314.

3. Kavminin ileri gelenlerinden olup kendisine itaat edilen (şahitler eşliğinde reisliğine inanılan) kimselere verilir ki kendisinin Müslüman olmasıyla kavmindeki diğer kâfirler de islâma gelsinler.²⁶⁹

Burada kâfir kişinin kavminin ileri gelenlerinden yani itaat edilenlerin başı olması esas alınmıştır. Buhutî (ö. 1051/1641), bunda özel bir maslahat olduğunu belirtmiştir. Buhutî'ye göre bu kimse itaat edilen birisi olursa kendisinin Müslüman olmasıyla başkalarının Müslüman olmasına da vesile olmuş olur. Eğer toplumda sözü geçen bir kimse değil ise bu kimseye müellefeden pay verilmez, çünkü bu sadece kendi nefsi için fayda olmuş olur ki asıl maslahat da yerini bulmamış olur.²⁷⁰ Seyh Takiyyüddin'e göre ise bu kimse itaat edilen bir kimse değilse de dinin maslahatı açısından yine verilmelidir. Çünkü dinin maslahatı dünya maslahatından daha önemlidir.²⁷¹

Selefi âlimlerden Sa'dî (1889-1956) ise müellefe-i kulûb'u; kâfirlerden İslâm'a gelmesi umulan ya da şerrinden korkulan kavminde sözü geçen kimseler olarak belirtmiştir. Müslümanları ise gönülleri hoş edilince imanı daha da güzelleşen, kuvvet bulan kimseler, benzerlerinin imana gelmesi umulan kimseler ve zekâtlarını vermek istemeyenler kişilerin zekâtlarını vermeleri konusunda âmilîne veya devlet başkanına yardımcı olan kimseler şeklinde açıklamıştır.²⁷²

e. Zahirî, Şia ve Haricîler'e göre "Müellefe-i Kulûb"

Zahirîlerden İbn Hazm'a göre müellefe sınıfı ile kastedilen kimseler müslümanlardır. Kâfirler ise müellefe-i kulûb'tan sayılmadıkları için onlara müellefeden pay vermek caiz olmamaktadır. Aynı şekilde Beni Hâşîm kabilesine, Abdü'l-Menâf kabilesine ve bu kabilenin kölelerine müellefeden pay verilmez. Bu kimselerden birine yanlışlıkla vermek de caiz olmaz. Böyle bir durumda ya zekâtı veren kimse verdiği zekâtı tekrar istemelidir ya da zekâtı verdiği kimse bu yanlış belirterek kendisine verilen payı tekrar

²⁶⁹ İbn Kudame, *el-Kâfi*, s.197; İbn Kudame(Ebü'l Ferec), *eş-Şerhu'l Kebir*, VII, 231; İbn Müflih, *el-Mubdi Şerhu'l Mukni*, II, .407; İbn Müflih, *Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilul Furu*, IV, 329; Buhutî, *er-Ravdu'l- murbi, Şerhu Zadi'l Müstenki ve Haşiye*, s. 219-220.

²⁷⁰ Buhutî, *er-Ravdu-l Murbi' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, I, 219-220; Buhutî, *Şerhu Muntehe-l İradat*, s.312.

²⁷¹ Buhutî, *er-Ravdu-l Murbi' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki' ve Haşiye*, I, 219-220; Buhutî, *Şerhu Muntehe-l İradat*, s.312.

²⁷² Temîmî, Ebû Abdillâh Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdillâh b. Nâsır es-Sa'dî (1889-1956), *Tefsîrü'l-kerîmi'r-rahmân fî tefsîri kelâmi'l-mennân (Tefsîrû's-Sa'dî)*, (I-VIII), Beyrut-Lübnan, 1997/1417, II.

iade etmelidir. Ayrıca İbn Hazm müellefe-i kulûb'a verilecek olan payın devlet eliyle yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²⁷³

Şia'dan Tusî (ö.460/1067) ve Hillî'ye (ö. 676/1277) göre müellefe-i kulûb; kâfirlere, zekât vermekle İslâm'a gelmeleri umut edilen veya vermekle müslümanların elinden, dilinden ve şerlerinden selâmette kalabileceği kimselerdir.²⁷⁴ Tusî ayrıca savaşlarda ehl-i şirke karşı müslümanları koruyup yardım edecek kâfirlere de zekât verileceğini kaydetmiştir.²⁷⁵ Bununla birlikte o, sınır boylarında olup gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı müslümanları korumak maksadıyla savaşan ve müellefeden sayılan bu kimseleri sınır boylarında oturan müslüman Araplar olarak yorumlamıştır.²⁷⁶ Şiadaki başka bir görüşe göre ise müellefe-i kulûb, müslümanlar ve müşriklerdir.²⁷⁷

Şii'lerin İsmailî koluna göre zekât, dönemin imamına verilmesi şartıyla ayetle belirlenen sınıflara verilir. Farklı zamanlarda bu sınıfların kimler olduğu hususunu belirleyecek olan merci, zamanın imamıdır. İmam dilerse ayette belirtilen sınıfların dışında farklı sınıflara zekât verilmesi konusunda da ichtihat yapabilir.²⁷⁸

Zeydî'lere göre ise müellefe-i kulub, müslümanlardan veya gayrimüslimlerden olur. Bu grupta yer alan gayrimüslimler; kalplerini kazanmak suretiyle İslâm'a ısındırmak, şerlerinden emin olmak maksadıyla verilen ya da müslümanlara faydasının dokunacağı düşünülen kimseler iken, bu grupta yer alan Müslümanlar; İslâm'da sebat etmesi umulan, İslâm'ın güzelliklerini yaşamaya teşvik edilen kimselerdir.²⁷⁹

Görüldüğü üzere Şia ve kollarına göre genel olarak zekât verildiği takdirde kalpleri İslâma ısındırılacak kimselere, savaşta müslümanlara yardım edecek olan

²⁷³ İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm (ö. 456/1064), *el-Muhallâ*, (tahkik Ahmed Muhammed Şâkir), (I-XI, Kahire 1347-1352), VI, 144-145

²⁷⁴ Hillî, Muhakkık, Ebû'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekeriyâ Yahyâ el-Muhakkık (ö. 676/1277), *Şerâiul-İslâm fî Mesâilî'l Helâl ve Haram*, I, 122; Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî (ö. 460/1067), *el-Mebsût fî Fıkhî'l İmamiyye*, I, 239-240.

²⁷⁵ Tûsî, *el-Mebsût fî Fıkhî'l İmamiyye*, I, 239-240.

²⁷⁶ Tûsî, *el-Mebsût fî Fıkhî'l İmamiyye*, I, 240.

²⁷⁷ Hillî, Muhakkık, *Şerâiul-İslâm fî Mesâilî'l Helâl ve Haram*, I, 122.

²⁷⁸ Geniş bilgi için bkz. Avcu, Ali, *İsmailîlik'te Zekât*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, s. 392.

²⁷⁹ Ekşi, Ahmet, *Zeydiyye'de Zekât*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, s.427-428.

gayrimüslimlere ve müslüman olmuş fakat İslâm kalplerine tam yerleşmemiş kimselere, dinde sebat bulması maksadıyla zekâtın pay verilir.²⁸⁰

Hâricîlerin günümüze ulaşan tek kolu olan İbâdiyye'ye²⁸¹ göre de zekât, ayette belirtilen sekiz sınıfa verilmekle beraber; müellefe-i kulûb'dan ya devlet başkanı'nın (imam) uygun gördüğü ya da kendilerinde beklenen hususa vefa gösteren kimselere verilir.²⁸²

2) Müellefe-i Kûlubta Fâkirlik Şart mı?

Yukarıda verilen görüşlerden anlaşıldığı üzere gerek müslüman gerekse kâfirlerden, kabilesinde güç kuvvet ve söz sahibi olan kabile reislerine ya da kalplerinin islâma ısındırılmasıyla müslüman olması umulan kimselere ve yahut müslüman olmuş ama imanında zayıflık bulunan kimselere müellefe-i kulûb fonundan pay verileceği bilinmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in müellefe-i kulûb sınıfı hakkında uygulaması da bu yönde olmuştur.²⁸³ Kaynakların bazısında Hz. Peygamber'in müellefeden pay verdiği bazı kimselerin varlıklı kabile reisleri olduğu kaydedilmekle beraber²⁸⁴ müellefe-i kulûb sınıfının belirlenmesinde esas alınan kriterler arasında fakîrlik şartının aranıp aranmayacağı konusu fakîhler arasında ihtilaf oluşturmuştur. Fakihler bu konuda farklı görüşler serdetmişlerdir.

Hanefî fakîhlerin çoğunluğu fî sebilillah ve âmilîn sınıfı dışındaki zekât verilecek olan sınıflarının tamamında zekât alabilmek için fakîr olma şartı koşmuşlardır. Onların bu

²⁸⁰ Keskin, Mehmet, *Caferî İlmihali*, s.335.

²⁸¹ Hâricîlerin günümüze ulaşan tek kolu olan İbâdiyye mezhebindeki kişiler amelde de itikatta da ibâdî'dir. Fıkhi konularda ise imamları mezheplerinin kurucusu Cafer b. Zeyd'dir. Fikhî hükümlerinin kaynağını asli dellerden Kur'an, Sünnet, icma ve kıyâs; fer'i delillerden istishâb, istihsân, el-mesâlihu'l-mürsele, seddü'z-zeâyî, şer'ü men kablenâ ve örfdür. Ayrıca ictihat kapısının açık olduğunu savunur ve taklidi de geçersiz sayarlar. Fikhî konularda Kur'an'dan sonra en sahih kitabı, mezhebin üçüncü imamı olan Rebi' b. Habîb'in hadis kitabı olan *el-Camiu's-Sahîh Müsnedü'l-İmam er-Rebi'* yi kabul ederler. Geniş bilgi için bkz. Gömbeyaz, Kadir, *İbâdiyye'de Zekât*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, s.370-371.

²⁸² Geniş bilgi için bkz. Gömbeyaz, Kadir, *İbâdiyye'de Zekât*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, s.370-371.

²⁸³ Bkz. Cessâs, *Ahkamu'l Kur'an*, s.326; Serahsî, *el-Mebsût*, III, 9: Kasânî, *Bedâiu's-Senâi*, (tahkikli baskı) II, 468; İbn Kudame, *el-Kâfi*, s.197; İbn Kudame (Ebü'l Ferec), *eş-Şerhu'l-Kebîr*, VII, 231; İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 415; Aynî, *el-Binâye fî Şerhi Hidaye*, III, 522; Buhutî, *Şerhu Müntehel İradat*, s. 312.

²⁸⁴ Bkz. İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, s.417; İbn Kudame, *el-Kâfi*, s.197; Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-hidaye*, III, 522; Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in*, II, 372; Buhutî, *Şerhu Muntehel İradât*, s. 312-313.

konudaki delilleri²⁸⁵ “Zengine zekât helal olmaz”²⁸⁶ ve “Ben zekâtı sizin zenginlerinizden alıp fakîrlerinize vermekle emrolundum”²⁸⁷ hadisleri olmuştur.

İmam Şafiî de benzer bir görüş benimsemiştir. O, “Beş kişi dışında zengin olan kimselere zekât verilmez. Birincisi Allah yolunda savaşan kişi, ikincisi zekât işlerinde çalışan kişi, üçüncüsü borçlu olan kişi, dördüncüsü mal karşılığında zekâtı satan alan kişi, beşincisi ise yoksul komşusuna birisi zekât verir de bu yoksul komşu bunu zengin birine hediye ederse.”²⁸⁸ hadisini esas alarak müellefe-i kulûb sınıfından sayılan kimsenin zengin olması halinde zekâtan pay alamayacağını²⁸⁹ belirtmiştir.

Yukarıda verdiğimiz hadisler çerçevesinde müellefe-i kulûbun hadislerde sayılan sınıflar arasında yer almaması bu sınıfta fakîrlik şartının aranabileceği görüşlerine yol açmıştır. Ancak konu hakkında belirttiğimiz hadisler bir bütün olarak değerlendirildiğinde ayette zikredilen *fakîrler* ve *miskinler* hakkında –zengine zekât helal değildir- kuralı esas alınırken, *âmiller*, *borçlular*, *fî sebillillah* ve *ibn-i sebil* sınıflarının bu kuraldan istisna tutulduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu sınıflara zekâtan pay verme maksadı sadece ‘iktisadî yetersizlik’ yani ‘fakîrlik’ değil, daha farklı gerekçelerdir. Dolayısıyla zekât verilecek tüm sınıflarda esas maksat fakîrlik olsaydı, diğer sınıfların sayılmasının bir anlamı da olmazdı.²⁹⁰

Nitekim Hanefî fakîhlerinden Cessas mezhebinin genel görüşünden farklı bir yaklaşımla müellefe-i kulûb sınıfındaki kimselerin zengin olsalar bile bu fondan pay alabileceklerini belirtmiştir.²⁹¹ Taberî (ö. 310/923) de konuya bu minvâlde yaklaşarak zekâtın farz kılınmasında iki temel gayenin esas alındığını ifade etmiş ve bu gayelerin

²⁸⁵ Ebu Davud, “Zekât”, 25, İbnu’l Hümam, *Şerhu Fethul Kadir*, II, 269; Akbayrak, Halil, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında “Fî Sebillillah”*, (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2013, s. 46-51.

²⁸⁶ Ebu Davud, Zekât, no: 1633-1634, I, 654; Benzer rivayetler için Tirmîzî, Zekât, no: 652-653, I, 352-353; İbn Mace, Zekât, no: 1841, I, 586; Tahâvî, İmam Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî (ö. h.321), *Şerhu Meâni’l Asâr*, hadis no: 2923, III, 271;

²⁸⁷ el-Askalânî, Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Muhtasaru Fethu’l Bârî*, (Ebû Suheyb Safâüddavî Ahmed el-Adevî eseri *İthâfû’l-kârî bi’htisâri Fethi’l-bârî* adıyla ihtisar etmiştir (I-V) , Riyad 1414/1993, III, 508, 636.

²⁸⁸ Ebu Davud, Zekât, no: 1635-1637, I, 654-665; Ahmed b. Hanbel, Zekât, VII, 91; İbn Mace, Zekât, no: 1841, I, 586.

²⁸⁹ İmam Şafiî, *el-Ümm*, III, 183.

²⁹⁰ Emrullah Dumlu, Zekâtın Yeni Sarf Yerleriyle İlgili Yeni Yorumlar, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, (İSAV), Ensar yay. s.767.

²⁹¹ Cessâs, *Ahkamu’l-Kur’an*, IV, 326; Halebi, İbrahim *Mevkufat*, I, 172.

müslümanlar içerisinde fakîr ve zor durumda olanın yardımına koşmak ve İslâm'ın hedeflerini gerçekleştirmek, İslâm'ı yüceltmek olarak belirtmiştir.²⁹²

Son dönem Hanefî fakîhlerinden Ebüssuûd, müellefe-i kulûb uygulamasının cihad niteliğinde olduğunu ifade ederek cihadın bazen ihsanda bulunmakla(vermekle), bazen dil ile bazen okla bazen de tüfekle olduğunu²⁹³ belirtmiştir. Ebüssuûd'a göre müellefe-i kulûb bir nevi “*ilâyi kelimetullah*”tır. Nitekim Hz. Peygamber de vermekle İslâma girmesi ümit edilen müellefeden sayılan kimselerin kendisinde pay istemesi halinde zengin fakîr ayrımı yapmadan çok sayıda yüklü develer vermiştir.²⁹⁴

Şafiî fakîhlerinden İbnü'l Münzîrin kaydettiğine göre, müellefe-i kulûb'un payı kendisine sorulduğunda Zühri; bunların Yahudi ve Hristiyanlardan İslâm'a yeni girenler olduğunu ve bunlara zengin de fakîr de olsalar müellefeden pay verildiğini söylemiştir.²⁹⁵ Ömer b. Abdulaziz de; evi, bineği, hizmetçisi olan kimseye de zekât verileceğini çünkü bunların bir kimsenin hayatında bulunan zaruri şeyler olduğunu²⁹⁶ ifade etmiştir.

Hanbelilerden İbn Kayyım el-Cevziyye konuyu ihtiyaç ve fayda açısından değerlendirmiş olup zekât verilecek kimseleri, ihtiyacı olduğu için verilen kimseler ve verilmesinde fayda gözetilen kimseler olarak iki gruba ayırmıştır. İbn Kayyım el-Cevziyye, ihtiyaçlarının şiddetine nispeten veya azlık çokluğuna dair zekâtтан pay verilen kimseleri fakîrlar, miskinler, köleler ve yolcular olarak ifade etmiştir. Zekâtтан pay vermekle fayda gözetilen kimseleri ise âmilîn, müellefe-i kûlub, borçlular ve iki kişinin arasını ıslah etmek için Allah yolunda savaşan kimseler olarak²⁹⁷ belirtmiştir. Bu sınıflandırma ile İbn Kayyım el-Cevziyye konuya ihtiyaç ve fayda açısından bakmış ve bunun sonucu olarak da müellefe-i kulûb'a maslahat gereği zengin fakîr ayrımı yapılmadan zekâtın verilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur.

²⁹² Taberi, İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923), *Câmiu'l Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, X, 204.

²⁹³ Bkz. Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in*, II, 372,

²⁹⁴ İmrânî, el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî, III, s.417; İbn Kudame, *el-Kâfi*, s.197, İbn Müflih, *el-Mubdî Şerhu'l Muknî*, II, 407-408.

²⁹⁵ İbnü'l Münzîr, *el-İşrâf ala Mezâhibi'l-Ulema*, s.90; Karadavî, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 595; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s.352.

²⁹⁶ Sahnun, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb (ö. 240/854), *el-Müdevvenetü'l Kübra*, I, 344.

²⁹⁷ Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Câmi'ul-Fıkıh*, s.72.

İbn Kayyım el-Cevziyye'nin bu taksimini şöyle değerlendirmek mümkündür: Hz. Peygamber'in müellefe fonundan pay verdiği kimselere ve fukahanın, müellefe-i kulûbun kimler olduğunu temellendiren sınıflandırmalara baktığımızda, müellefeden pay verilen kimselerin verilen paya ihtiyacından çok İslâm'ın aziz kılınması, yüceltilmesi ve korunması için İslâm'ın onların faydasına ihtiyaç duymasındır. İslâm'ın maslahatına da uygun olan budur. Bu durumda Hz. Peygamber'in zekât ile ilgili hadislerinin bu konuyla ilgili umumi bir ifade olarak fiillerinin ise hâs bir uygulama olarak değerlendirilebileceğini düşünmekteyiz. Konuyu Hz. Peygamber zamanındaki örnek uygulamalar ve fakihlerin genel olarak konuya yaklaşımı çerçevesinde değerlendirdiğimizde İslâm dinini maslahatı açısından müellefe-i kulûb fonunun uygulamasında, zengin-fakîr ayrımı yapılmaksızın bu sınıfa pay verilmesi görüşünün daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim zekâtın sarf yerlerine baktığımızda ayette zikredilen sekiz sınıfa pay verme ölçütünde, ya kişilerin ihtiyaçları ya da müslümanların menfaati esas alınmıştır. Bu sınıflardan fakîrlere, miskinlere, kölelere ve yolda kalmışlara ihtiyaçları sebebiyle pay verilmişken; kalpleri İslâm'a ısındırılanlar, borçlular, zekât memurları ve Allah yolunda savaşanlara ise İslâm dinine veya müslümanlara bir menfaat bulunması sebebiyle zekâtın paylar verilmiştir. Müellefe-i kulûb sınıfına pay vermekten maksat, muhtaç olanın ihtiyacını gidermekten ziyade İslâm'ın güçlenmesi ve yüceltilmesine yardım etmektir. Bu minvâlde fakîrlere olduğu kadar varlıklı kimselere de zekâtın pay vermek İslâm dinin maslahatı açısından önem arz etmektedir. Ayrıca zekâtın hikmet-i teşriyyesi açısından değerlendirdiğimizde müellefe-i kulûb sınıfına zekâtın pay vermekle; *âmiller*, *borçlular*, *fî sebillillah* ve *ibn-i sebil* sınıflarında olduğu gibi zekâtın iktisâdî yönünün yanında ictimâî, siyasî etkilerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu doğrultuda zekâtın sadece yoksulla mücadele olmadığını ve İslâm'ın maslahatına uygun olarak fakirlik şartının aranmasının doğru bir yaklaşım olmadığını söyleyebiliriz.

3) “Müellefe-i Kulûb” Sınıfına Kadınlar Girer mi?

Klasik dönem fıkıh eserlerinin çoğunda ve son dönem çağdaş kaynaklarda kadınların müellefe-i kulûb sınıfından sayılıp sayılmayacağı konusundaki bilgiler bulunmamaktadır. Ayrıca tabakat türü eserlerde ve konuyu ele alan diğer çalışmalarda da müellefeden sayılan isimler arasında kadınlara rastlayamadık. Kadınların müellefe-i

kulûbtan sayılıp sayılmayacağı konusunu ulaşabildiğimiz bilgiler çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağız.

Araştırdığımız kaynaklarda konu hakkında beyan edilen görüşler yalnızca Şafîî fakîhlerden Buceyrimî ve Hanbelî fakîhlerinden İbn Kâsım'a aittir. Buceyrimî kadınların müellefe-i kulûb'tan olduğunu ifade etmekle beraber, Şafîîlerin müellefeden saydığı sınıfların bazısına kadınları dâhil ederken bazısına dâhil etmemiştir.²⁹⁸ Buceyrimî kadınları; imanı daha güzelleşsin maksadıyla verilen Müslüman olmuş ama bu dinde kalma niyeti zayıf kimseler ile kavmi içerisinde, şerefli söz sahibi olan, kavminde kendileri gibi iman etmemiş olan emsallerinin de İslâmı seçmesi umulan kimseler sınıflarına dâhil etmiştir. Ancak, Müslümanlardan sınır boylarında kâfirlere yakın yerlerde oturup kâfirin şerrini def etmek, İslâmı korumak maksadıyla cihad eden, kimseler ile zekât vermekle mükellef olduğu halde zekâtını vermeyen kimselere yakın oturup, onların zekât vermelerini sağlayan kimseler sınıflarına dâhil etmemiştir.²⁹⁹ Ayrıca bu son iki vazifenin yerine getirilmesi konusunda erkek olma şartının olması sebebiyle kadınlara müellefe fonundan pay verilemeyeceğini ifade etmiştir.³⁰⁰ Buceyrimî'nin son iki sınıf için erkek olma şartı araması, muhtemelen bu sınıfların yerine getireceği vazifelerin o dönemlerde kadınlar tarafından yerine getirilmemesi ve bu vazifelerin fitrat gereği kadına ağır gelebileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Hanbeli fakih İbn Kasım da müellefe-i kulûb payının taksim edilmesinde kadınlara da pay verileceğini belirtmiştir.³⁰¹ Ayrıca İbn Kasım Hz. Peygamber döneminde ilk kadın hükümdarın İran'da ortaya çıktığını örnek göstererek müellefe şartlarını taşıdığında kadına da bu sınıftan pay verileceğini kaydetmiştir.

Konu ile ilgili diğer eserlerin kadınlar sınıfından bahsetmemesini şöyle değerlendirebiliriz:

- a) Hz. Peygamber döneminde kadınlardan müellefeden sayılabilme kriterlerine uyan (şerlerinden çekinilen, kabile reisliği yapan) kimselerin olmaması ihtimal dâhilindedir. Nitekim Hz. Peygamber ve dört halife döneminde müellefe-i kulûbun payı senede bir defa maaş gibi, çoğunluğunu kabile reislerinin

²⁹⁸ Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l-hatip*, III, 83.

²⁹⁹ Gazzâlî, *el-Veciz*, I, s.471; İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şafîî*, III, 417.

³⁰⁰ Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l-hatip*, III, 83.

³⁰¹ İbn Kâsım, *Haşiyatu'r-Ravdu'l Murbî Şerhu'z-Zadi'lMüstenki*, III, 314.

oluşturduğu kimselere verilirdi. Kabile reisleri de bu payları kendi kabilesi içinde dağıtırdı. Bahsedilen dönemde müellefe kriterlerine uyan kadın kabile reislerine rastlanamaması sebebiyle fakihler tarafından bu konu ele alınmamış olabilir.

- b) Kadınların fakirler, borçlular, ibnü'ssebîl ve diğer sınıflar gibi zekât verilecek kimseler arasında sayılması sebebiyle müellefe-i kulub sınıfı hakkında da ayrıca böyle bir ayrıma gidilmemiş olabilir.
- c) Askerî vazifeyi gerektiren; sınır boylarında olup düşmandan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı müslümanları korumak ya da zekât vermek istemeyenlerin zekât vermelerini sağlamak vazifelerinin o dönemde kadınlar için uygun vazifeler olmayışı da olabilir.³⁰²

Dolayısıyla tarihsel süreçte kadınların konumu, vazifesi gereği onlara müellefeden pay verme ihtiyacının doğmadığı söylenebilir. Nitekim zekâtın sınıflarının belirlendiği Tevbe 9/60 ayetinde hitap, genel manada kullanılmış olup kadın erkek herkesi içermektedir. Umum ifade eden bir ayeti tahsis eden bir nas olmadığında ayet umumu üzere kalır. Zekât verilecek diğer sınıflar olan ğarimin, fî sebilillah, fakîr, miskin gibi sınıflarda da ifadeler umum olup fakîhlerin burada kadın erkek ayrımı yapmadığı görülmektedir.

Ayrıca günümüzde kadınların birçok vazifeyle birlikte Buceyrimî'nin ele aldığı sınıflardan son iki sınıfın yaptığı vazifeleri, ayrıca sınır boylarında korucu, güvenlik görevlisi vs. gibi vazifelerde de bulundukları bilinmektedir. Bununla birlikte şerlerini def etmek maksadıyla verilen sınıflar içinde değerlendirebileceğimiz kalemi güçlü islâma zarar veren kadın yazarlar veya kalpleri İslâm'a ısıdırılmak istenen ya da şerlerinden korunmak maksadıyla verilen kimseler olabileceği düşüncesiyle ihtiyaç dâhilinde İslâm maslahatına uygun şekilde kadına da bu sınıftan pay verilebileceğini düşünmekteyiz.

4) Müellefe-i Kulûb'a Zekât Dışındaki Fonlardan Pay Verilir mi?

Fukahadan Şafîilerin önemli bir kısmı müellefe-i kulub'a ihtiyaç halinde verilmesinin devam edeceği görüşünü benimsemekle beraber, bu sınıfa ne kadar ve hangi fonlardan verileceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşleri, daha önce

³⁰² Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l-hatip*, III, 83.

açıkladığımız Şafilerin müellefe-i kulûb'dan saydığı sınıfları tekrar ele alarak izah edeceğiz.

Şafii fukahasına göre müellefe-i kulûb Müslümanlardan;

- a. Kavmi içerisinde, Müslüman olmuş, şerefli söz sahibi olan, kavminde kendileri gibi şeref sahibi fakat iman etmemiş olan emsallerinin de İslâmı seçmesi umulan kimseler,
- b. Müslüman olmuş ama bu dinde kalma niyeti zayıf kimselerin imanı güzelleşsin kuvvet bulsun maksadıyla verilen kimselerdir.

Nevevî ve İmrânî, bu iki sınıfa verilecek olan payların; ayette belirtildiği gibi zekâtın müellefe-i kulûb payından verileceği ya da mesalih fonundan (ihtiyaç fonu) verileceği şeklinde iki farklı görüş belirtmişlerdir.³⁰³ Çünkü Nevevî ve İmrânî'ye göre, bu gruplara vermekle bir maslahat gözetilmiştir. Maslahata gereği de ihtiyaç fonundan vermenin daha uygun olacağı ifade etmişlerdir.³⁰⁴

Gazzâlî ise Müslüman olduğu halde niyeti zayıf kimselere İslâm'da kuvvet bulması için pay verilmesi konusunda da iki farklı görüşün olduğunu açıklamıştır.³⁰⁵ Birinci görüşe göre, ihtiyaç duyulduğunda bu kimselere mesalih (ihtiyaç) fonundan verilir. İkinci bir görüşe göre ise, mesalih fonundan değil de zekâtın müellefe-i kulûb fonundan verilir ki zaten müellefe-i kulûb'dan maksat da budur.³⁰⁶

- c. Sınır boylarında kâfirlere yakın yerlerde oturup, kâfirin şerrini def etmek, İslâmı korumak maksadıyla cihad eden, savaşan kimseler ile³⁰⁷
- d. Zekât vermekle mükellef olduğu halde zekâtını vermek istemeyen kimselere yakın yerde oturup, onların zekât vermelerini sağlayan kimselere gelince,³⁰⁸

İmrani, kâfirlere karşı Müslümanları koruyan, cihad eden kimselere pay verme konusunda devlet başkanına önemli bir iş düştüğünü belirterek, sınır boylarında oturan kimselerin Müslümanlara, kâfirlere gelebilecek her türlü şerlerden koruyabilmeleri

³⁰³ İmrani, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 417; Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176.

³⁰⁴ İmrani, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 417; Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176.

³⁰⁵ Gazzâlî, *el-Veciz*, I, 471.

³⁰⁶ Gazzâlî, *el-Veciz*, I, 471.

³⁰⁷ İmrani, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 417; Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176.

³⁰⁸ Gazzâlî, *el-Veciz*, I, 471; İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 417.

için silah gibi savaş aletlerinin temin edilmesinin gerektiğini bunun da ancak müellefeden pay vermekle mümkün olabileceğini açıklamıştır.³⁰⁹

Gazzâlî ise bu iki sınıf hakkında, belirtilen vazifeler için ayrıca asker göndermekten ziyade bu gruplara müellefeden pay vermekle bu vazifelerin yaptırılmasının daha elverişli ve kolay olduğunu ifade etmiştir.³¹⁰

Gazzâlî ayrıca bu son iki kısma verilecek payın nereden verileceği konusunda farklı görüşlerin olduğunu da şöyle açıklamıştır.

- 1) Mesalih payından (ihtiyaç fonundan) verilir. Çünkü bu son iki kısma vermekte Müslümanlar için faydalar vardır.
- 2) Müellefe-i kulûb payından verilir. Yani kâfirlerle savaşılırsa ganimetten, zekâtı vermeyenlerle savaşılırsa müellefe payından verilir.
- 3) Fî Sebîlillah payından verilir ki Allah yolunda cihada gönlü ısınmış olsun. Çünkü bunlar bir çeşit Allah yolunda savaşan kimselerdir.³¹¹
- 4) Âmilîn'in payından verilir. Çünkü bu kimseler de zekâtı vermeyenlerle savaşıp onlardan zekâtı toplayarak âmilîn sınıfına yardımcı olan kimselerdir.
- 5) Devlet başkanına bırakılır hangi paydan vermek istiyorsa o paydan verilir.³¹²

Ayrıca devlet başkanının uygun görmesi ile müellefe-i kulûb ve fî sebîlillah payları birleştirilerek de verilebilir. Çünkü bu son iki sınıf yaptıkları işler sebebiyle iki ayrı grubun işlerini yapmış olurlar.³¹³

Şafiî ashabından bir kısmı, bu son iki sınıfa iki paydan da verilir, demekle şunu kastetmiştir: Bir kimse sadaka sebeplerinden iki sebebi bir araya getirirse bu kimseye iki fondan ayrı ayrı verilir. Ama sadaka sebeplerinden sadece biri meydana geldiğinde o sebep için uygun olan pay (ya müellefe payından ya da fî sebîlillah payından) verilir. Bu doğrultuda zekât vermekle mükellef olduğu halde zekâtını vermek istemeyen kimselere

³⁰⁹ İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 417.

³¹⁰ Gazzâlî, *el-Veciz*, I, 471; Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l-hatip*, III, 83

³¹¹ Gazzâlî, *el-Veciz*, I, 471; İmrani, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 417; Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176.

³¹² Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176.

³¹³ Gazzâlî, *el-Veciz*, I, 471.

yakın yerde oturup, onların zekât vermelerini sağlayan kimselerin durumuna gelince; Bu kimselerin devletin yardımına ihtiyacı olduğu gibi devletin de onlara ihtiyacı vardır. Çünkü devlet bu iş için ayrıca asker vazifelendirecek durumda iken onlar askerin bu vazifesini yerine getirmiş oluyor. Bu sebeple bu kimselere iki paydan da ayrı ayrı verilir. Şâfiî bu görüşlere katılmayarak, iki sebep karşısında iki pay vermeyi uygun görmemiştir. Ayrıca bir kimse kâfir ile savaşıyorsa o kimseye fi sebilillah payından verilmesini, eğer zekât vermeyenlerden zekâtı topluyorsa müellefe-i kulûb payından verilmesini uygun görmüştür ki Şafililerin genel görüşleri de bu şekilde olmuştur.³¹⁴

6) Savaşan askerlerin ganimetlerinden verilir.³¹⁵

İmranî ve Nevevî'ye göre müellefe-i kulûb'un kâfirlerine verilen paylar hakkında öne sürülen görüşlerden biri de, Hz. Peygamber'in kendi döneminde bu kimselere 1/5'lik kendine has olan paydan verdiği görüşü olmuştur.³¹⁶ Ayrıca Nevevî'nin kaydettiğine göre, İbn Sabbağ da (477/1084)³¹⁷ *eş-Şamil*'de, kalpleri İslâma ısındırma umudu olsun veya olmasın hiçbir şekilde müellefe-i kulûb payından kâfirlere pay verilmeyeceğini bu kimselere ancak mesalih fonundan pay verilebileceğini aktarmıştır.³¹⁸

Tûsî, Şafililerin Hz. Peygamber'den sonra yerine gelen devlet başkanı tarafından müellefe-i kulûb sınıfında sayılan kimselere; sadakadan, mesalih, fi sebilillah, müellefe paylarından verildiğini, ancak Şia'ya göre müellefeye verilen payın nereden olacağına dair bir belirlemenin olmadığını kaydetmiştir. Çünkü müellefe-i kulûb sınıfından sayılabilme kriterleri ve bu kimselere hangi fonlardan verileceği imam tarafından belirlenmektedir. Günümüzde ise zekâtın toplatılıp dağıtılması devlet eliyle yerine getirilmediği için müellefenin payı da düşmüş olur ki Tûsî bu sebepten dolayı Şia'nın müellefeye verilecek payın nerelerden olabileceği yorumlarına girmemiştir.³¹⁹

³¹⁴ İmranî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 418.

³¹⁵ Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 177.

³¹⁶ İmranî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 415-416, Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176.

³¹⁷ Şâfiî fakihlerindendir. Asıl adı, Ebû Nasr Abdüsseyyid b. Muhammed b. Abdilvâhid el-Bağdâdî (477/1084)'dir.

³¹⁸ Nevevî ve İsnevî, *Tashihu't-Tenbih-Tezkiratu't-Tenbih*, I, 213.

³¹⁹ Tûsî, *el-Mebsût fî Fıkhi'l İmamîyye*, I, 240.

II. Hz. Peygamber ve Sahabe döneminde Müellefe-i Kulûb Uygulamaları

A. Hz. Peygamber döneminde Müellefe-i Kulûb Uygulaması

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de zekâtın zekâtın kimlere verileceği açıkça belirtilmiş olsa da hangi malların hangi şartlarda zekâta tabi oldukları veya hangi mallarda ne kadar zekât verilmesi gerektiğine dair hususlar hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Bu konudaki detaylar Hz. Peygamber'in açıklama ve uygulamasıyla belirlenmiştir.

Mekke döneminin vahiy süreciyle başlayan İslâm'ın inanç temellerinin atıldığı, inanç esaslarının şekillendiği bir devir olduğunu biliyoruz. Bu doğrultuda Zekâtın Mekke dönemindeki sürecine baktığımızda; infakın gönüllülük esasına dayalı olarak, kişilerin tasarrufları dâhilinde olduğunu, ancak kimlerin, ne zaman, hangi mallardan, kimlere ve ne kadar verecekleri hakkında ayrıntılı bilgilerin olmadığını görüyoruz. Ayrıca zekâtın verilmesi gerektiğini ifade eden ayetlerde de müslümanlara, emir kipi formunda bağlayıcılık oluşturacak bir hitap değil, haber kipi ile ihtiyaç sahiplerine vermeye teşvik maksadı gözetilmiştir.³²⁰

Mekke döneminde müslümanlar birçok sıkıntıyla karşılaşmış, özellikle de boykot sürecinde ayetin vermeye teşvik ettiği zekât ve sadakalarla ayakta durmaya ve birbirlerine kol kanat gererek bu sıkıntılı durumlarından kurtulmaya çalışmışlardır. Müslümanlar ayetin teşviki ve Hz. Peygamberin tutumlarıyla yardımlaşma ve dayanışmada örnek teşkil edecek bir tavır içerisinde olmuşlardır. Buradan da anlaşıldığı üzere zekât, Mekke döneminde kurumsal bir yapıya kavuşmamıştı. Yani Medine dönemindeki gibi fakîrliği ortadan kaldırmaya teşvik eden bir müeyyide olarak değil de kişilerin yardımlaşma, ihtiyaçlarını giderme maksadıyla gönüllülük esasına dayalı

³²⁰ Kılıç, Ünal, Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, İstanbul 2017, s. 46.

veriliyordu. Zekât vermek mecburi olmadığı için doğal olarak o dönem de zekât toplayan memurlar yoktu, ayrıca zekâtlar devlet eliyle de toplanmıyordu.³²¹

Medine döneminde hicretin ikinci yılına gelindiğinde ise, zekât farz kılınmıştır. Bu konudaki emirler “*Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin; önceden kendiniz için hayır olarak neyi takdim ederseniz, onu Allah Katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görendir.*”³²² gibi âyetler ve “...Allah’ın onların mallarından alınıp fakîrlere dağıtılacak olan zekâtın da farz kılındığını bidir...”³²³ gibi hadîslerdir. Ayrıca bu dönemde zekâtın hangi mallardan, kimlere verileceği yine hangi nisap miktarından ne kadar verileceği ve zekâtın kimler tarafından toplanıp dağıtılacağı gibi konularda kurumsallaşma yolunda düzenlemeler yapılmıştır.³²⁴ İlk zamanlarında hem müslümanların sayısının, hem de zekât verilecek ürün çeşitliliğinin azlığı sebebiyle zekâtın toplanması ve sarf yerlerine dağıtılması kolay oluyordu. Ancak son dönemlerde zekâtın da kurumsallaşmasıyla Hz. Peygamber, zekât memurları belirleyerek, zekât verilecek malları, nisab miktarları dâhilinde alınacak miktarı vs. belirleyerek bir belge hazırlamış ve bu belgeleri zekât memurlarına vermiştir.³²⁵ Zekât artık bireylerin insiyatifinden çıkıp devlet eliyle kontrol edilmeye başlamıştır. Oluşan ya da oluşacak olan sorunlara karşı da önlemler alınarak, zekâtın düzenli toplanması için zekât memurları belirlenmiş hatta zekât memurların keyfi uygulamalarının önüne geçilmesi için de bazı düzenlemeler getirilmiştir.³²⁶ Ayrıca zekât memurlarının sıkıntı çekmeden tahsilatı yapabilmeleri için onlar zekât toplamaya gideceği bölgeye daha gitmeden Hz. Peygamber, kabile reislerine mektup yazarak zekât hususunda bilgilendirme yapmış ve halkı zekât vermeye hazır hale getirmelerini istemiştir. Ancak zekât vermek istemeyenler çıktığında, bunların ahirette azaba müstahak olacakları hatırlatılıp zorla da olsa zekât vermeleri sağlanmıştır. Buna rağmen yine vermekte direnene karşı ise devlet tarafından tayin edilen cezalar verilmiştir.³²⁷

³²¹ Kılıç, Ünal, Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması, s. 45-48.

³²² Bakara, 2/110.

³²³ İbn Mace, Zekât, no:1783. (Süneni ibn Mace terc. haz. Abdullah Parlıyan, Şubat, 2008, I, 564)

³²⁴ Kılıç, Ünal, Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması, s. 48.

³²⁵ Boynukalın, Mehmet, Toprakların ve Gelirlerin Genişlemesi ve Gelir Kalemlerinin Artmasına Bağlı Olarak Zekâtın toplanması ve Dağıtımı/İlk Kurumsal Tecrübeler, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr., İstanbul 2017, s. 92.

³²⁶ Kılıç, Ünal, Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması, s. 51.

³²⁷ Kılıç, Ünal, Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması, s. 60-61.

Zamanla fakîrliği azaltmak, zengin ile fakîr arasında kaynaşma sağlamak maksadıyla Mekke’de başlayan bu süreç Medine’de siyasi sosyal sebeplerin de eklenmesiyle, düzenlilik ve devamlılık isteyen kurumsal bir yapıya dönüşmüştür.

Hız. Peygamber kendisinden zekât istemeye gelen kimselerin durumlarını âmillere inceleyerek gerçekten ihtiyacı olup olmadıklarını tespit etmiş, bunun sonucunda ihtiyacı olmadığı halde isteyenlere: *“Eğer isterseniz size zekât veririm. Ancak hiçbir zengin ve güçlü kuvvetli kişinin hakkı yoktur.”*³²⁸ buyurmuştur. Hayâ ederek kendisini gizleyen ve müellefeden pay istemeye çekinen kimseleri de belirleyerek bu kimselere zekâtı pay vermiştir. Nitekim Allah(c.c), onurlarından dolayı zekâtı pay almak için başvurmayan kimseleri şöyle bildirmektedir: *“(Sadakalarınız) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakîrler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.”*³²⁹

Hız. Peygamber zamanında mala düşkünlüğü ile bilinen bazı kimseler zekât mallarından isteyince Hız.Peygamber, onların bu isteklerini hak etmemeleri sebebiyle hoş karşılamamıştır.³³⁰ Bu kimselerin Hız.Peygamber’in uygulamasına serzenişte bulunması üzerine, Allah (c.c) onların bu davranışlarını *“İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar. Eğer onlar Allah ve Râsul’ünün kendilerine verdiği razı olup, “Bize Allah yeter lütuf ve ihsanıyla Allah ve Rasûlü ileride bize yine verir. Biz yalnız Allah’a rağbet eder (O’nun ihsanını ister)iz.” Deselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu.”*³³¹ ayetleriyle kınamış ve zekâtın sarf yerlerini ise kesin olarak belirlemiştir.³³²

Ziyad b. Hâris’ten nakledilen bir rivayette: *“Hız. Peygamber’e geldim ve ona biat ettim. Bir adam geldi ve sadakalardan bana ver, dedi. Hız. Peygamber ’de ona, “Muhakkak ki Allah Teâla sadakalar hususunda ne peygamberin ne de başkasının hükmüne razı olmamış ve bu hususta bizzat kendisi hüküm vererek sekiz sınıfa paylaştırmıştır. Eğer*

³²⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni’l Asâr*, hadis no:2923, III, 271.

³²⁹ Bakara, 2/273.

³³⁰ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru’l Münir* (terc. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, H. İbrahim Kutlay, vs) Risale Yayınları, 2007, V, 431; Zuhayli, *Tefsiru’l Veciz ala Hamiş’il- Tefsiru’l Azim*, Daru’l Fikr Dimeşk, 962 /1996, s.197.

³³¹ Tevbe, 9/58-59.

³³² Tevbe, 9/60.

sen bu sınıflardan isen sana veririm.” buyurmuştur.³³³ Ayrıca, Hz. Peygamber ; “*Ben zekâtı sizin zenginlerinizden alıp fakîrlerinize vermekle emrolundum.*”³³⁴ hadisi ile zekât ibadetinin gereğini yerine getirirken; “*Ben onları bu mal ile İslâm’a alıştırıyorum.*” ifadeleri ile de zekâtın sarf yerlerinden olan müellefe-i kulûb’a pay vererek hem sözlü hem de ameli olarak ayetin gereğini bizzat uygulamıştır.

Hz. Peygamber’in uygulamalarına baktığımızda müellefeden sayılan bazı kimselere zekâtın müellefe-i kulûb fonundan, ganimet mallarından, fey’den hatta diğer devlet gelirlerinden de paylar vermiştir.³³⁵

Huneyn savaşında elde edilen ganimetlerden en fazla pay verilen sınıfın müellefe-i kulûb olduğu bilinmektedir. Bununla yeni müslüman olan kimselere maddi ihsanlarda bulunarak kalplerinin İslâm’a ısındırılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda müslüman gibi görünen fakat gönülden iman ettiği belli olmayan kimselerden gizli veya açıktan Müslümanlara zarar verme ihtimali bulunan kabile reisi konumundaki sözü geçen şerefli kişilere de müellefeden pay verilmekteydi. Zekâtın pay vermekle bu kimselerin hem etkisiz hale getirilmesi hem de kendilerini Müslümanlara borçlu hissetmesi sonucunda Müslümanlara zarar vermemesi amaçlanmıştır. Bu gayenin yerine ulaşması ile Müslüman gibi görünerek dünyalık mal elde eden kimselerin İslâm’a hizmet etmese de, Müslümanlara zarar vermeleri engellenmiş oldu. Bu konu hakkında ilk akla gelen kişi Ebû Süfyan’dır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Huneyn’den sonra müellefeden sayılan Ebû Süfyan’a ve oğulları Yezid ve Muaviye’ye yüzer deve vermiştir. Ebû Süfyan Huneyn savaşının başladığı anda Müslümanların bozguna uğramalarına sevinse de, Müslümanların galip gelmesinden sonra üç yüz develik bir mala kavuşmuştur. Bunun üzerine: “Hz. Peygamber insanlar arasında en çok buğzettiğim kişi iken ihsan etmekle bana en sevimli kişi oldu” diyerek memnuniyetini ifade etmiştir. Bunun neticesinde sonraki savaşlarda daha fazla ganimet elde etmek maksadıyla savaş malzemeleri tedarikinde bulunmuş ve birçok konuda Müslümanlara yardım ederek Müslümanların gaip gelmesi

³³³ Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü’l Kebîr*, no:7808, Ocak yay. İstanbul 2016, VIII, 237; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (ö. 774/1373), *Hadislerle Kuran’ı Kerim Tefsiri*, (çev: Hacı Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı yay., (I-XVI), İstanbul 1985, VII, 431.

³³⁴ Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (ö. 279/892), Zekât, hadis no: 621, *Süneni Tirmizî Tercümesi*, Zekât, hadis no: 649 (haz. Abdullah Parlıyan), Temmuz 2007, I, 350-351,

³³⁵ Erkal, Mehmet, *İlmihal*, (Heyet), DİA yay., Ankara 2006, I, 483.

için gayret etmiştir.³³⁶ Ayrıca Hz Peygamber, Huneyn için ondan savaş malzemeleri ödünç almış daha sonra bu emanetleri geri vermek istediğinde Safvan b. Ümeyye, müslüman olmayı arzu ettiğini belirtmiş ve nitekim müslüman olmuştur.³³⁷

Aynı şekilde Hz. Peygamber, Huneyn sonrası Akra b. Hâbis ile Uyeyne b. Hısn gibi birçok kabile reisine de yüz deve vermiştir.³³⁸ Tabakat kitaplarında hicretin 8. yılında meydana gelen bu uygulamalar Huneyn Gazvesi sonrasında elde edilen ganimetlerin bir kısmının kalpleri İslâma ısındırılmak maksadıyla “müellefe-i kulûb” olarak isimlendirilen kimselere dağıtılması olarak belirtilmiş ve Hz. Peygamber döneminde bilinen ilk müellefe-i kulûb uygulaması olmuştur.³³⁹

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber , “...*ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah’a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.*”³⁴⁰ ayetinde belirtilen 1/5 lik humus kısmında tasarruflarda bulunmuştur.³⁴¹ Ancak müellefe-i kulûb’a verilecek olan pay Tevbe Sûresi 60. Ayet ile belirlenmiştir. Bu ayet hicretin 9. senesinde nazil olmuştur ki, bu durum göz önüne alındığında şu soru akla gelmektedir: Acaba müellefe-i kulûb’a zekâtın verileceği sınıflar, ayetle sabit olmadan önce bu sınıfa; ganimet, fey gibi diğer sadakalardan da pay veriliyor muydu? Nitekim bazı hususların ayetle teyit edilen önce Hz. Peygamber tarafından uygulandığı bilinmektedir. Söz gelimi orucun, namazın, Cuma namazının, abdestin, sadakanın ayetle sabit olmadan önce de Hz. Peygamber tarafından uygulandığı bilinmektedir. Müellefe-i kulûb’un da Tevbe 60. ayet ile teyit edilmeden önce Huneyn sonrası ganimetlerde bu kimselere pay verilmesi gibi uygulanmıştır. Buna göre müellefeye zekâtın pay verilmeden önce de diğer sadakalardan (fey, ganimet, 1/5 humus gibi) paylar verilmiştir. Öyle ki bu durum müellefeye ganimetten mi feyden mi pay verilir şeklindeki ihtilaflara

³³⁶ Apak, Âdem, “Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları”, s.173; Çakıcı, *Hz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi, Temmuz 2010, s. 86-87.

³³⁷ Çakıcı, Nagehan, *Hz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s. 86-87.

³³⁸ Apak, Âdem, “Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları”, s.173.

³³⁹ Apak, Âdem, “Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları”, s.173; Çakıcı, *Hz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s. 8.

³⁴⁰ Enfâl, 8/41.

³⁴¹ Çakıcı, *Hz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s. 14.

sebepe olmuştur. Bu karışıklık ise Tevbe 60. ayetle açıklığa kavuşarak müellefe-i kulûb'a zekâtta pay verileceği emri ile giderilmiştir.³⁴²

Hiz. Peygamber Cirane'de Müellefe-i Kulûb'un payından; kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen toplumun ileri gelenlerine, toplum içerisinde tanınmış şairlere, hitabeti güçlü olan toplumu etkileyen bir dili olan hatiplere, kabileler arasında çıkan anlaşmazlıklarda hakem görevini yapabilecek sözü dinlenen itibarlı kimselere ve Mekke'nin idari işlerinin yürütüldüğü Darü'n-Nedve'ye mensup kimselere pay verdiği belirtilmektedir.³⁴³ Bununla beraber Müellefeden sayılarak pay verilen bu kişilerin kimler olduğu hakkında farklı rivayet ve farklı isimlerle karşılaşırız. En çok ismi geçen on üç kişiden bahsedilmektedir. Hafız Ebû Musa Muhammed b. Ebûbekr Medini bu isimleri Emâlî'de şöyle açıklamıştır:³⁴⁴

- 1- Abbâs b. Mirdâs (Beni Süleym Kabilesinden), Hicretin 8.yılda gerçekleştirilen Mekkenin fethinin hemen öncesinde Müslüman olmuştur. Kardeşi Amr b. Mirdas da Müellefeden kabul edilir.³⁴⁵
- 2- Abdurrahman b. Yerbû'(Beni Mahzum Kabilesi),³⁴⁶ Huneyn ganimetlerinden yüz deve verilmiştir.³⁴⁷
- 3- Adiy b. Kays (Beni Sehm Kabilesi),³⁴⁸
- 4- Akra' b. Hâbis (ö.33/653), (Temim Kabilesinden) Hicretin 8.yılda gerçekleştirilen Mekkenin fethinin öncesinde Medine'ye Hiz. Peygamber'in yanına gelerek Müslüman olmuştur. Huneyn ganimetlerinden yüz deve verilmiştir. Kabilesinin ileri gelenlerinden biri olarak kavminden pek çok kişinin Müslüman olmasında öncülük etmiştir.³⁴⁹

³⁴² Bazı âlimlerin müellefe konusunda şu maddede ganimetten bu maddede feyden vs. gibi farklı yorumları bu ihtilaftan kaynaklanabilir.

³⁴³ Çakıcı, *Hiz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s. 15.

³⁴⁴ Ayni, *el-Binâye fî Şerhi Hidâye*, III, 522.

³⁴⁵ Çakıcı, *Hiz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s.26.

³⁴⁶ Bazı kaynaklarda Abdurrahman b. Yerbû' olarak da geçer. Bkz. Yavuz, Yunus Vehbi *İslamda Zekât Müessesesi*, s.354-355.

³⁴⁷ Bazı kaynaklarda Abdurrahman b. Yerbû' ve Huveytib b. Abduluzza'ya ellişer deve verdiği kaydedilmiştir. Bkz. Ayni, *el-Binâye fî Şerhi Hidâye*, III, 522.

³⁴⁸ Çakıcı tezinde Adiy b. Kays'ın asıl isminin, Nesebi Adiy b. Kays b. Huzâfe es-Sehmî olduğunu yazmış ve kaynaklarda bu kişinin ismi konusunda karışıklık olduğunu da belirtmiştir. Ayrıca bu kimseye Huneyn ganimetlerinden elli deve verildiğini de kaydetmiştir. Bkz. Çakıcı, *Hiz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb* s.90.

³⁴⁹ Akra b. Habis ve müellefeden bazı isimler bazı kaynaklarda şerrinden korkulan kâfirlerden, bazı kaynaklarda münâfıklardan bazı kaynaklarda ise, Müslüman olmuş ama islamiyeti zayıf kimseler olarak

- 5- Alâ b.Hars (Beni Sakif Kabilesinden)³⁵⁰
- 6- Ebû Süfyân b. Harb (Ümeyye Kabilesi), Kureyş kabilesinin önde gelen isimlerindendir.
- 7- Hakîm b. Hizâm b. Huveylid (Beni Esed b. Abduluzza Kabilesi),
- 8- Hâris b. Hişâm (Beni Mahzum Kabilesi), Kureyş kabilesinin önde gelen isimlerindendir.
- 9- Huveytib b. Abdulizzâ b. Amir b. Lui (Beni Amir Kabilesi),
- 10-Mâlik b. Avf (Hanzala Kabilesinden),³⁵¹ Huneyn ganimetlerinden yüz deve verilmiş. Onun müslüman olması ile de İslâm dini farklı kabilelere yayılma imkânı bulmuştur.
- 11- Safvân b. Ümeyye (Beni Cüheyne Kabilesi),
- 12-Süheyl b. Amr (Beni Amir Kabilesi), Huneyn ganimetlerinden yüz deve verilmiş.
- 13-Uyeyne b. Hısn (Beni Nasır Fezara Kabilesinden),

Bunların dışında Anbese b. Hasin, Zeydû'l Hayli,³⁵² Uyeyne b. Bedr, Alkame b. Üläse, Ebû Süfyan b. Haris gibi isimler de müellefeden sayılmıştır.³⁵³

Fahreddin Râzî bu kimselerin on beş kişi olduğunu söyleyerek bu isimleri şöyle açıklamıştır: Ebû Süfyân, Akra' b. Hâbis, Uyeyne b. Hısn, Huveytib b. Abdiluzzâ, Sehl b. Beni Âmir, Hars b. Hişâm, Süheyl b. Amr, Ebû Senâbil, Hâkim b. Hizam, Malik b.

geçmektedir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v), bir kimseye kâfir ya da münâfık iken şerrinden korunmak maksadı ile müellefe-i kulûb'tan pay vermiştir. Kanaatimizce de Hz. Peygamber in (s.a.v), bu kimseler Müslüman olduktan sonra da imanlarını pekiştirme gayesiyle bir süre daha pay vermeyi sürmüş olabileceği ihtimalinden dolayı böyle bir karışıklık meydana gelmiştir.

³⁵⁰ Bu isim farklı kaynaklarda farklı isimler olarak geçmektedir. Aynî'nin kitabında Ala b. Hazm diye belirttiği bu isim Yunus Vehbi Yavuz'un kitabında Ala b. Harise olarak zikredilmiştir. Çakıcı'nın tezinde ise bu isim Ala b. Cariye olarak belirtilmiştir. Ayrıca Çakıcı, bu kimsenin Ala b. Haris olarak da bilindiğini ifade etmiştir. Bkz. Aynî, *el-Binâye fi Şerhi Hidâye*, III, 522; Yavuz, Yunus Vehbi *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 355; Çakıcı, *Hz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s.31.

³⁵¹ Yunus Vehbi Yavuz, Malik b. Avf'ın Beni Nadir kabilesinden olduğunu, Çakıcı ise tezinde Hevazin Kabilesinden olduğu belirtilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Yavuz, Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, s.354, Çakıcı, *Hz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s.89.

³⁵² Halebî, İbrahîm, *Mevkûfât*, I, 172.

³⁵³ Bu isimler hakkında detaylı bilgi için bkz. eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *Kitabu'l Hucce ala Ehli Medine*, I, 496; Serahsî, *el-Mebsut*, III, 9; İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 415- 417; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, tahkikli bsk, II, 469; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, 197; İbn Müflih, *el-Mubdî Şerhu'l Muknî*, II, 407; Enderpetî, *el-Fetevâ't-Tatarhâniyye*, II, 268; Aynî, *el-Binâye fi Şerhi Hidâye*, III, 522; Halebî, İbrahîm, *Mevkûfât*, I, 171-172; Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in*, I, 406; el Hudrevî, Abdulazîz, *Ömer ibn Hattab Fetevâ ve'l İhtiyar*, s. 89-90; İbn Abdolvahab, *Fıkıh*, I, 246; Buhûtî, *Şerhu Muntehe'l İradât*, s.312-313; Çakıcı, *Hz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s. 21-109.

Avf, Safvân b. Ümeyye, Abdurrahman b. Yerbû', Cid b. Kays, Amr b. Mirdas, Alâ b. Hars.³⁵⁴

Müellefenin kimler olduğu kaç kişi oldukları hususunda kaynaklarda farklı isimler bulunmakla beraber bütün kaynaklarda ittifak edilen isimlerin yedi kişi (Akra' b. Habis, Ebû Süfyân b. Harb, Hâkim b. Hizâm, Huveytîb b. Abdiluzzâ, Mâlik b. Avf, Safvân b. Ümeyye ve Süheyl b. Amr)³⁵⁵ olduğu, ihtilafla belirtilen isimlerin bazı kaynaklarda kırk kişi,³⁵⁶ bazı kaynaklarda ise yetmiş kadar olduğu görülmektedir.³⁵⁷

Hiz. Peygamber çeşitli sebeplerle müslümanlara müellefe fonundan bu kimselere pay vermiştir.

- a) İçinde bulunduğu toplumun ileri gelenlerinden ve kabilesinde söz sahibi olan, İslâm'a yeni girmiş ama niyetleri daha pekişmemiş küfre dönme ihtimalleri olan kimselere, fakîr ve muhtaç olmasalar bile bu fondan pay vermiştir. Bu kimselere verilmekle; imanlarının daha kuvvetlenmesi, İslâm'ı iyice benimsemeleri ve cihada teşvik maksadı gözetilmiştir.

Hiz. Peygamber'de bu maksatla; Ebû Süfyân b. Harb, Safvân b. Ümeyye, Akra' b. Habis, Abbâs b. Mirdâs ve Uyeyne b. Hısn³⁵⁸ isimli kişilere pay vermiştir. Hiz. Peygamber, Abbâs b. Mirdâs'a yüz deveden az diğerlerine de yüz deve verdi. Abbas b. Mirdas az olduğunu söyleyince Hiz. Peygamber'de onunkini de yüz deveye tamamladı. Bu olay hakkında iki farklı yorum meydana gelmiştir. Bir görüşe göre; Hiz. Peygamber, diğerlerine yüz verince Abbas b. Mirdas arkadaşlarının yanında gözden düşmek kaygısı taşıyınca Hiz. Peygamber onunkini de yüz deveye tamamladı. İkinci bir görüşe göre ise, onun niyetini arkadaşlarının niyetinden daha sağlam olması sebebiyle ona daha az verdi ama Abbas b. Mirdas isteyince yüz deveye tamamladı.³⁵⁹

³⁵⁴ Razi, *Mefâtîhu'l-ğayb (et-Tefsîrû'l-kebîr)*,

³⁵⁵ Çakıcı, *Hiz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s. 16.

³⁵⁶ Bu isimler hakkında detaylı bilgi için bkz. Yavuz, Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 354-355.

³⁵⁷ Bu isimler hakkında geniş bilgi için bkz. Çakıcı, *Hiz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, s. 120-147.

³⁵⁸ Enderpetî, *el-Fetevâ't-Tatarhâniyye*, II, 269, İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 417.

³⁵⁹ İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, s.417.

Konuyla ilgili başka bir hadise de şöyle gerçekleşmiştir: Hz. Ali Yemen’de vali iken Hz. Peygamber’e tabaklanmış deri içerisinde bir miktar altın külçesi gönderdi. Hz. Peygamber de bu altınları Akra b. Habis el- Hanzaliyyi, Uyeyne b. Bedri Fezariyyu, Alkame b. Ulase, Beni Külab’dan ez-Zeyri hayri ed-Daî’nin aralarında taksim etti. Kureyş ve Ensarlılar kendilerine verilmemesine gücenerek: “Hz. Peygamber, Necidlilerin ulularına veriyor,” dediklerinde, Hz. Peygamber Ensara şöyle demiştir: *“Ben onlara vermekle gönüllerini hoş ettim çünkü onların imanı kuvvetli değildi. Ama ben sizin imanınız hususunda eminim. Ben insanların bir kısmına veriyorum çünkü onların kalbinde endişe var bir kısmına da vermiyorum çünkü onların kalbinde iman zenginliği var onlardan birisi de Amr ibn Tağlib’tir.”*³⁶⁰ Ebû’l-Abdul Kasım da bunun üzerine dedi ki: “Sadaka Yemen ehlinde alınır.”³⁶¹

Hz. Peygamber, Müslüman olmayan bazı kimselere de bu fondan pay vermiştir.

- a) Hz. Peygamber, insanlar arasında güç kuvvet sahibi olan kendilerine itaat edilen kabile reislerine, Müslümanlara zarar vermelerini engellemek, şerlerinden korunmak için paylar vermiştir. Bunlara yapılan ihsan ve yardımlarla; kendi kabilesinde İslâm’a girenlere eza ve cefa etmeleri önlemek, İslâm düşmanlarına karşı Müslümanların tarafını tutmaları ve İslâma meyilli kişiler olmalarını sağlamak maksatları gözetilmiştir.³⁶² Âmir b. Sa’d’ın babasından rivayetle; Bir kavim Hz. Peygamber’e geldiğinde, Hz. Peygamber de onlara bir şeyler verdiğinde onlar: “Bu din gerçekten iyidir.” Derler, boş çevrildiklerinde İslâm’ı kötülerlerdi.³⁶³ Akra’ b. Hâbis, Süfyan b. Harb, Uyeyne b. Hısn gibi isimler bu kimselerdendir.³⁶⁴ Ayrıca Hz. Peygamber, Cehennem azabına maruz

³⁶⁰ Müslim, “Zekât”, 132. Ayrıca benzer rivayetler için bkz. Buhari, Zekât, 1330, Sahihî Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi (I-X), DİB yay. Ankara 1985, VIII, 447-448.

Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam’da Zekât Müessesesi*, s. 352.

³⁶¹Bkz. Buhutî, *Şerh’u Muntehe’l-İradat*, s.312-313, İbn Müflih, *el-Mübdî Şerhu’l-Mukni*, II, 407, İŞemsuddîn İbn Kudâme, *eş-Şerhu’l- Kebîr*, VII, 235, Şeybani, *Kitabu’l-Hucce ala Ehli Medine*, I, 496, Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, IV, 324

³⁶² İbn Kudâme, *el-Kâfi*, s.197, İbn Müflih, *el-Mübdî Şerhu’l-Mukni*, II, 407-408; Ruhûni, *Haşiyatu’r-Ruhûni ala Şerhiz-Zürkânî*, II, 311; Ebüssuûd, *Fethullâhi’l-mu’in*, I, 406, Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s.354-355

³⁶³ Konu hakkında benzer bir rivayet de şöyledir: İbn Abbas: “Onlar Hz. Peygamber’e (s.a.v) gelip istediklerinde onlara maddi ihsanda bulunulduğu zaman “bu sâlih bir dindir.” diyorlardı, verilmediğinde ise kusur buluyorlardı.” Bkz. İbn Kâsım, *Haşiyatu’r-Ravdu’l-Murbi Şerhu Zâdil Müstenki*, III, 314.

³⁶⁴ Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s.354.

kalmalarından korktuğu için Kureyş'in reisleri kabilelerin başı olan kimselere de müellefe-i kulûb'tan pay vermiştir.³⁶⁵

- b) Hz. Peygamber kâfir olanlardan Müslüman olması umulan kimselere de pay vermiştir ki Huneyn günü Safvan b. Ümeyye'ye vererek İslâm'a teşvik etmiştir.³⁶⁶ Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinde Safvan b. Ümeyye'ye dört ay emân verdi. Safvan b. Ümeyye Huneyn savaşına katıldı ve Hz. Peygamber ganimet dağıtınca bu ganimetten pay istedi. Bana mal olarak ne var dedi. Hz. Peygamber'in de yüklü devenin olduğu vadiyi işaret ederek "bu senindir" demesi üzerine Safvan b. Ümeyye: "Bu fakîrlikten korkmayan kişinin bağısıdır," diyerek kendisine ihsanda bulunulmasına sevinmiştir. Başka bir rivayette ise "Hz. Peygamber önceleri en çok buğz ettiğim kişilerden iken şimdi vermekle bana en sevimli kişi oldu demiştir."³⁶⁷

- c) Kâfirlerin ileri gelenlerinden, kabilesinde söz sahibi olan, niyetleri de İslâm'a karşı iyi olan kimselere de, gönüllerinin hoş edilmesi maksadıyla bolca verilmiştir. Ayrıca bu kimselerden Tufeyl b. Amr, Safvan b. Ümeyye gibi kimselere vermekle hem kendilerinin hem de kabilesinde emri altında olanların İslâm'a gelmeleri gözetilmiştir.³⁶⁸

Özetle Hz. Peygamber'in mellefe-i kulub'dan pay verdiği kimseler şu kimselerdir;

1. Müslümanlara zarar vermelerini önlemek, gönüllerinin İslâm'a ısındırılmasıyla İslâm düşmanlarına karşı Müslümanlara yardım etmelerini sağlamak maksadıyla verilen kimselerdir.
2. Gönüllerinin İslâm'a ısındırılmasıyla kendi kabilesindeki Müslüman olmuş kişilerin İslâm'da sebât etmelerini sağlayan, İslâm'a karşı meyli olan, Müslümanlara hayrı umulan kabile reisleridir.

³⁶⁵ Bu kimselerin Akra b. Habis, Abbas b. Mirdas ve Uyeyne b. Hısn isimli kimseler olduğu nakledilmiştir. Bkz. Bâbertî, *el-Înâye*, III, 189, Muhammed İbn Abdulvahab, *Fıkıh*, I, 246.

³⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, s.197; İbn Müflih, *el-Mübdi Şerhu'l-Mukni*, II, 407-408; Ruhûnî, *Haşiyatu'r-Ruhûnî alâ Şerhi'z-Zürkânî*, II, 311; Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in*, I, 406; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, s.354-355.

³⁶⁷ İbn Müflih, *el-Mübdi Şerhu'l-Mukni*, II, 407-408; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 522; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, tahkiki, s.469-470; Yunus Vehbi Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, s.353.

³⁶⁸ İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, III, 415.

3. Yeni müslüman olmuş ama küfre dönme ihtimali olan ya da imanında zayıflık bulunup imanının güçlendirilmesi umulan, pay vermekle İslâm'a kalpleri ısındırılan kimselerdir.

Görüldüğü üzere özellikle İslâm'ın zayıf olduğu dönemlerde siyasî maksatlar gözeterek birçok kişiye maddî ihsanda bulunmak suretiyle insanların gönlünü kazanmış ve onların bu vesileyle müslüman olmasını ya da müslümanlara yardımcı olmalarını sağlamıştır. Bu siyaset ile verilen kimselerde gerek İslâm'a ısındırmak suretiyle gönüllerinin hoş edilmesi, gerek müslümanlara hayrının dokunması, gerekse şerlerinden korunmak gibi müsbet sonuçlar elde edilmiştir.³⁶⁹

B. Hz. Peygamber Döneminden Sonra Müellefe-i Kulûb

Hz. Peygamber, zekâtın teşvikinden kurumsallaşmasına kadar her aşamayı bizzat sözlü veya fiili olarak ümmetine göstermiştir. Bu döneminden sonra da Hulefâ-i raşidin, her konuda Hz. Peygamber 'i örnek alarak, onun sünnetini takip etmişlerdir. Ancak imkân ve şartların değişmesi veya ihtiyaç dâhilinde yeni konuların gündeme gelmesi, yeni ve değişik uygulamaların ortaya çıkmasına imkân oluşturmuştur. Bu gelişmeler dâhilinde zekâtın sarf yerlerinden olan müellefe-i kulûb'un da, hulefâ-i raşidin döneminde bir süre uygulandığı ancak daha sonra bazı gerekçeler ile kaldırıldığı ve Ömer b. Abdulaziz dönemine kadar uygulanmadığı şeklinde rivayetler görüyoruz. Bu konuyla ilgili gelişen süreci ve yapılan uygulamaları daha iyi anlayabilmek için, hulefâ-i raşidin dönemini ayrı ayrı ele almanın daha uygun olacağını düşünüyoruz. Şimdi de Hz.Ebûbekir (ö.13/634), Hz. Ömer (ö.23/644) ve sonraki dönemlerde müellefe-i kulûb'un durumunu, nedenleriyle izah etmeye çalışacağız.

1) Hz. Ebû Bekir Dönemi Uygulaması

Hulefâ-i raşidin döneminde fethedilen yerlerin artmasına bağlı olarak, zekât verecek kimselerin artması ve bölge farklılıklarına oranla zekât verilecek ürün ve mallarda da çeşitliliğin artması sebebiyle zekâtın toplanması durumunu da zorlaştırmıştır. Ayrıca bu duruma zekât vermek istemeyen kabileler de eklenince, zekât memurları zekâtı toplama konusunda bir hayli zorluk çekmiştir. Zekât veren bazı kabileler Hz. Peygamber'e verdikleri sözde durmayarak Hz Ebûbekir'e zekât vermek istemediler. Hz. Ebûbekir de

³⁶⁹ Kallek Cengiz, "Müellefe-i Kulûb", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, (475-476).

merkezi otoriteyi sarsacak isyankâr bu durumlara karşı mücadele kararı almış ve bazı bedevi kabileler ile savaşmıştır.³⁷⁰

Hız. Ebûbekir döneminde zekâtın sarf yerlerinin dağıtılmasında büyük bir hassasiyet gösterilmiş, özellikle de zekâtın zenginlerden alınıp fakîrlere verilmesi prensibine dikkat edilmiştir. Bu dönemde Hız Ebûbekir'in zekâtın sarf yerlerinden biri olan müellefe-i kulûb'a da pay ayırdığını görüyoruz. Müslüman olmuş söz sahibi şerefli kimselere bu fondan pay vermiştir. Bunlara vermekle de ya kendi kabilesinde iman etmeyen söz sahibi kimselerin ya da müşriklerden aynı konumda olan kimselerin bunlara gıpta edip İslâm'ı seçmesi amaçlanmıştır. Hız. Ebûbekir de bu maksatla, Adiy b. Hakim ve Züberkan, Müslüman oldukları halde hatta niyetleri de güzel olduğu halde bu kimselere pay vermiştir.³⁷¹

Hız. Ebûbekir'in hilafeti döneminde İslâm'ın güçlenmesi gerekçesi ile Hız. Ömer'in müellefe-i kulûb'u kaldırdığına dair meşhur rivayete gelince; Temim kabilesinden Akra' b. Habis ve Fezare kabilesinin reislerinden Uyeyne b. Hısn, Hız. Ebûbekir'e gelerek: “Ey Allah'ın Rasulü'nün halifesi, bizim yanımızda ot bitmeyen, çorak bir arazi parçası var. Onu bize tahsis et eğer verirsen ekip biçelim.” dediler. Hız. Ebûbekir bu kimselerin isteklerini uygun görerek istenilen araziyi iki kişi arasında ikta'(bağışlama) yoluyla paylaştırdı. Arazinin Akra' b. Habis ve Uyeyne b. Hısn'a tahsis edildiğini belgeleyen bir yazı yazarak şahitlere imzalattı. Dönemin kadısı ve vezir-i azamı olan Hız. Ömer o esnada orada bulunmadığı için evrakı imzalattırmak için bu kişileri Hız. Ömer'e gönderdi. Bu ikisi Hız. Ömer'in yanına gidip durumu anlattıklarında, Hız. Ömer devesini yağlıyordu. Hız. Ebûbekir'in gönderdiği belgeyi “isterseniz ben okuyayım, isterseniz de siz okuyun” dedi. Onlar kendilerine yazılmış olan belgeyi okuduklarında Hız. Ömer kızarak kâğıdı ellerinden alıp yırtıp attı. Bunun üzerine onlar da Hız. Ömer'e nahoş kelimeler söylediler. Hız. Ömer bu kişilere “Hız. Peygamber, İslâm zelîl iken sizlere (hakkınız olmadığı halde) kalplerinizi kazanmak maksadıyla verdi. Bu gün ise Allah (c.c), İslâm'ı azîz kıldı ve size ihtiyaç kalmadı. Gidiniz gücünüz yettiği kadar

³⁷⁰ Demircan, Adnan, “Dört Halife Döneminde Zekât Uygulamaları”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 117-118. Ayrıca bkz. Boynukalın, Mehmet, Toprakların ve Gelirlerin Genişlemesi ve Gelir Kalemlerinin Artmasına Bağlı Olarak Zekâtın toplanması ve Dağıtımı/İlk Kurumsal Tecrübeler, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr., İstanbul 2017, s. 92.

³⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. Buhutî, *Şerh'u Muntehe'l-İradat*, s.313; İbn Müflih, *el-Mübdî Şerhu'l-Mukni*, II, 408; Şemsuddîn İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l Kebîr*, VII, 235; İmrânî, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, III, 416; Muhammed İbn Abdulvahab, *Fıkıh*, I, 246

kendiniz çalışın, siz sizin üzerinize düşeni yapın Allah da sizi gözetir. Bundan sonra size bir şey yok diyerek onlara: “...*dileyen iman etsin dileyen küfre dönsün.*”³⁷² ayetini okuyarak dilerseniz dinde sebat ediniz yoksa da aramızda kılıçlar konuşur” dedi. Akra’ b. Habis ve Uyeyne b. Hısn hemen Hz. Ebûbekir’in yanına gelerek durumu haber verdiler.³⁷³ Hz. Ömer, Hz. Ebûbekir’in yanına gelip oturdu ve “Sen bu araziyi bu kimselere paylaştırmışsın. Peki, bu yer kime ait? Sana mı Müslümanlara mı?” diye sorunca; Hz. Ebûbekir: “Müslümanların hakkıdır dedi.” Hz.Ömer, “Sen bunlarla istişare yaparken Müslümanlar adına mı yaptın” deyince,³⁷⁴ Akra’ b. Habis ve Uyeyne b. Hısn: “Halife sen misin yoksa Ömer mi?” dediler. Hz. Ebûbekir: “Dilerse Ömer’dir” dedi ve Hz. Ömer’in söylediğini de yaptığı uygulamayı da onayladı. Sahabeden de bu kararı yanlış bulan veya karşı çıkan olmayınca bu olay hakkında icmâ gerçekleştiği belirtilmiştir.³⁷⁵

Araştırdığımız kaynaklarda meşhur olan bu rivayet sonrasında Hz. Ebûbekir’in müellefe-i kulûb’a pay vermeye devam edip etmediği konusunda herhangi bir olaya rastlamadık. Ancak bu kimselere artık müellefeden pay verilmemesi kararı, istenilen arazinin zekât malı olmamasından dolayı mı yoksa bu kimselerin artık müellefenin vasıflarından sayılmaması sebebiyle mi verilmedi konusunda zihinlerde bir karışıklık oluşturmuştur. Nitekim Hanefî fakihlerinden Serahsî ve Kasânî’nin kaydettiği rivayetlere göre Hz. Ömer’in yanına gelen kimseler müellefeden daha önce pay aldıklarını gösteren belgenin yenilenmesini istemişlerdi.³⁷⁶ Hz. Ömer’in karşı çıktığı durum onların artık müellefeden sayılmaması sebebiyledir. Cessâs ise Hz. Ömer’in tahsis etmeye karşı çıktığı bu arazinin zekâta mahsus olmayıp kamuya ait bir arazi olduğunu nakletmiştir.³⁷⁷ Bu minvâlde bir görüş serdeden Muhsin Koçak, kitabında Hz.

³⁷² Kehf, 18/29.

³⁷³ Bkz. Cessâs, *Ahkamu’l-Kur’an*, IV, 325; Serahsî, *el-Mebsût*, III, 9; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, s.470; Bâbertî, *el-Înâye*, III, 189; Halebi, İbrahim, *Mevkufat* I, 172; Abdulaziz el-Hudrevî, *Ömer ibn Hattab Fetevave’l-İhtiyar*, s.89-90; Tahânevî, *İlâ’us-Sünen*, VI, 2803; Ebüssuûd, *Fethullâhi’l-mu’in*, I, 406.

³⁷⁴ Abdulaziz el-Hudrevî, *Ömer ibn Hattab Feteva ve’l-İhtiyar*, s.89-90. (el-Hudrevî kitabında bu olayda geçen Akra’ b. Habis ve Uyeyne b. Hısn isimleri başka bir rivayette Akra’ b. Habis ve Züberkan diye geçerken başka bir rivayette ise Züberkân yerine Talha b. Ubeydullah olarak geçtiğini söylese de araştırılan kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca araştırılan kaynakların hepsinde bu kimselerin Akra’ b. Habis ve Uyeyne b. Hısn, olarak yer aldığı görülmüştür.)

³⁷⁵ Cessâs, *Ahkamul Kur’an*, IV, 325; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, s.470, Halebi, *Mevkufat*, I, 172, el-Hudrevî, *Ömer ibn Hattab Fetevave’l-İhtiyar*, s.89-90; Bâbertî, *el-Înâye*, III, 189; Serahsî, *el-Mebsût*, III, 9; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, s.357-358

³⁷⁶ Serahsî, *Mebsût*, III, 9; Kasânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, II, 470; Koçak, Muhsin, *İslam Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer’in Bazı Uygulamaları*, s. 49-50.

³⁷⁷ Cessâs, *Ahkamu’l Kur’an*, IV, 324.

Peygamber'in bu kimselere sadece zekât hissesinden vermediğini; devlet başkanı olarak yaptığı yardımların (fey, ganimet, zekât, kendine ait olan 1/5 lik özel malından vs.) takdir hakkını kullanma kabilinden olup bu arazinin de kamuya ait olan bir arazi olduğunu, bunun zekât malı olmadığını belirtmiştir.³⁷⁸ Dolayısıyla Hz. Ebûbekir'in arazi tahsisini yapıp ve bunu belgeleyen yazıyı da imzalayıp, sonra bu görüşünün isabetli olmadığını görmesiyle Hz.Ömer'in kararına katılması da bu arazinin tahsisinin zekât olmadığı ihtimalini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Hz. Ebûbekir'in kendi dönemindeki müellefe-i kulûb uygulamalarına baktığımızda, Hz.Ömer'in bahsedilen rivayet doğrultusunda müellefe-i kulûb sınıfına bazı gerekçelerle pay vermeyi kaldırmasına kadar olan süre içerisinde pay verdiğini, ancak sonraki süreç hakkında kaynaklarda konuya dair detaylı herhangi bir bilginin kayıtlı olmadığını görmekteyiz.

2) Hz. Ömer Dönemi ve Sonraki Dönem Uygulamaları

Toplumsal bütünlüğü koruyan, ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan İslâm toplumunun devamlılığını sağlayan zekât ibadeti Hz. Ömer döneminde de büyük bir titizlikte yerine getirilmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber döneminde zekât memurları tarafından toplanması ile kurumsallaşmaya başlayan zekât, Hz. Ömer döneminde bizzat devlet tarafından görevlendirilen zekât memurları tarafından toplanarak, devlet idarecisinin belirlediği fakîrlere dağıtılmıştır.

Hz. Ömer, her dönemde ortaya çıkan meseleler hakkında, bazen kendi içtihiyâyla hüküm vermiş bazen de sahabiler tarafından yapılan şura içtihatlarında çözümler üreterek kendisinden sonraki nesillere ilmi miraslar bırakmıştır.³⁷⁹ Bu içtihatlar birisi de meşhur rivayetle bahsedilen, Hz. Ebûbekir döneminde İslâm'ın güçlendiği gerekçesiyle müellefe-i kulûb sınıfından, kalpleri İslâm'a ısındırılmak maksadıyla verilen kimselere zekât verme ihtiyacının kalmadığı düşüncesiyle bu sınıfa pay vermemesi olmuştur. Başta Hz. Ebûbekir olmak üzere sahabeden bu duruma itiraz eden de olmamıştır.

³⁷⁸ Koçak, Muhsin, *İslam Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları*, s. 49-50.

³⁷⁹ Öztürk, Mehmet, "Hz. Ömer'in İçtihatlarının Fıkhi İlkelerdeki Karşılığına Kısa Bakışlar", Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sy: 2, s.76.

Araştırdığımız kaynaklara göre Hz. Ömer'in bu uygulaması doğrultusunda Hz. Osman ve Hz. Ali'de kendi dönemlerinde de bu sınıfa pay vermeyi terk etmiştir.³⁸⁰

Peki, Hz. Ömer'in bu uygulaması sanıldığı gibi Tevbe Suresi 60. Ayetle belirtilen Müellefe-i Kulûb'un hükmünü tamamen iptal mi etmiş midir? Ya da Kur'an da açıkça emredilen bir ayetin hükmünü Hz. Ömer'in ictihadı ile nesh etme yetkisi var mıdır? Yoksa Hz. Ömer'in ileri sürdüğü sebepler ortadan kalktığında bu sınıfa tekrar pay verilebilir mi? Kısacası Müellefe-i Kulûb'un hükmü bâkî mi kaldırıldı mı? Kaldırıldı ise hangi şekillerde kaldırıldı? Bunun gibi birçok soru ve ihtilaf fukanın görüşlerinde tartışmaya neden olmuştur. Biz de bu sorulara ve Hz. Ömer'in, bu uygulamasının gerekçeleri ve sonuçlarını, fıkıh ekollerinin Müellefe-i Kulûb'a bakışını; müellefe-i kulûb'un düştüğü görüşünde olanlar ve devam ettiği görüşünde olanları, klasik dönem fukaha eserleri ile günümüz fukahasının görüşleri çerçevesinde temellendirmeye çalışacağız. Bu sebeple konuyu burada bu kadar açıklamayı yeterli gördük.

III. Fukahânın Müellefe-i Kulûb'a Bakışı

A. Müellefe-i Kulûb'a Zekâtın Devam Edip Etmediği Tartışmaları

Hz. Ebûbekir döneminde Hz. Ömer'in kendisine pay istemeye gelen kimselere müellefe-i kulûb sınıfına ayrılan paydan vermemesini konu alan meşhur rivayeti esas alarak fukahadan kimileri, bu payın hükmünün düştüğünü, dolayısıyla hükmün bir daha uygulanamayacağını iddia etmişlerdir. Kimi fakihler ise müellefe-i kulûba verilecek payın hükmünün bakî olduğunu, Kitab ve Sünnetle sabit olan bu hükmün aksine bir nass bulunmadıkça yürürlükten kaldırılmadığını ve her dönemde bu payın verilebileceğini savunmuşlardır.

1) Müellefe-i Kulûba Verilen Payın Düştüğü Görüşünde Olanlar

Fakîhlerin büyük çoğunluğu, müellefe-i kulûb sınıfına verilen payın hükmünün artık uygulanmadığı, kaldırıldığı görüşünü benimsemiştir. Bu görüş sahipleri konuyu farklı yollarla ispatlamışlardır. Kimisi hükmün nesh edildiğini, kimisi hükmün uygulamasının

³⁸⁰ Buhutî, *er-Ravdu 'l-Murbî Şerhu 'z-Zâdi 'lMüstenki'* ve *Haşiye*, s.220.

tamamen düştüğünü kimileri de hükmün düştüğü ya da bir süre kesintiye uğradığını ve ihtiyaç halinde tekrar devam edebileceğini savunmuşlardır.

Müellefe-i kulûb'un devam etmediği görüşünü benimseyenler bunun için farklı kavramlar kullanmışlardır Bu kavramlar nesh (نسخ), düşmek (سقط), hükmün ortadan kalkması (ذهب), hükmün kesilmesi (انقطع) ve müellefenin payının bugün olmadığı manalarını ifade eden bazı fiil kalıplarıdır. Bununla birlikte fakîhler arasında hem Hz. Ömer'in uygulamasının doğru yorumlanmaması hem de nesih kavramının sözlük ve terim anlamlarının farklı yorumlanmasından kaynaklı ihtilaflar oluşmuş, özellikle usulcüler zekâtın sarf yerlerini bildiren ilgili ayetin hükmünün düşmesini farklı gerekçelere dayandırarak yorumlamışlardır.³⁸¹

a. Nesh Edildiği Görüşünde Olanlar

Fukahanın kimisi Hz. Peygamber'in hayatta iken müellefe-i kulûb'un hükmünü nesh ettiğini, kimisi de hükmün sadece Hz. Peygamber'in hayatıyla sınırlı olup vefatından sonra Hz. Ömer'in ichtihadını onaylayan sahabe tarafından oluşan sükûti icmâ ya da illetin sona ermesi ile hükmün de sona ermesi konusunda yapılan icmâ ile nesh edildiği görüşünü benimsemiştir.

i. Hz. Peygamber'in nesh ettiği görüşünü benimseyenler

Hanefî fakîh Bedreddin Aynî'nin belirttiğine göre bazı fakîhler müellefe-i kulûb'a pay verme hükmünün Hz. Peygamber tarafından nesh edildiğini iddia etmektedir. Böyle düşünenlere göre Hz. Ömer'in bu uygulamayı durdurmasının altında, Hz. Peygamber'in

³⁸¹Usulcüler genel olarak nesih kelimesinin sözlük anlamını dildilerin ve bazı garîbü'l-Kur'an müelliflerinin kullandığı iki anlam olan izâle ve nakil manasında anlamışlardır. Ancak bu iki anlamın hangisinde hakikat, hangisinde mecaz olduğu ya da bu iki kelimenin müşterek olup olmadığı konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Ayrıca usulcülerin çoğunluğu nesih kelimesinin dildeki hakikat anlamının *ref* ve *izâle*, mecaz anlamının *nakil* manasında anlaşıldığını ileri sürmüşlerdir. Eş'arî usulcülerden Bâkılânî, Gazzâlî gibi usulcüler ise neshin hakikat ve mecaz anlamlarını müşterek manada kullandığını, terim anlamının ise "sabit olan bir hükmün kaldırılması" yani "*ref*" manasında kullandığını ifade etmişlerdir. Bu görüşü benimseyenlere göre nesih, hadd-i zatında sürekliliği olan bir hükmün kaldırılmasıdır ki, nâsîh olmasaydı önceki hüküm kalmaya devam edecekti. Detaylı bilgi için bkz. İltaş, Davut, *Usulcülerin Nesih Anlayışı ve Çağdaş Tefsircilerin Yanılgıları*, Tezmer, Kayseri 2014, s. 7-29.

hayatta iken bu sınıfın payını nesh ettiğinden haberdar olduğu düşüncesi yer almaktadır.³⁸²

Babertî ve Tahânevî'nin kaydettiği bir kısım fukaha bu hükmün "...*Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.*" (Kehf, 18/29) ayeti ile nesh edildiği görüşündedir. Böyle düşünenler Hz.Ömer'in Akra' b. Habis ve Uyeyne b. Hısn'a okuduğu bu ayeti delil göstermişlerdir.³⁸³ Ancak Tahânevî Hz. Ömer'in okuduğu ayetin, içerisinde müellefe-i kulûb'un hükmünün yer aldığı Tevbe Sûresi'nin 60. ayeti nesh edemeyeceğini beyân etmiştir. Çünkü Tevbe suresi 60.ayeti Medeni, Kehf Sûresinin 29. ayeti ise Mekkî'dir. Dolayısıyla Tahânevî'ye göre, Kehf Sûresinin 29. ayetinin daha sonra nazil olan Tevbe Suresi 60. ayeti nesh ettiği düşünülemez.³⁸⁴ Ona göre, Tevbe Suresi 60. ayetindeki hüküm mukayyettir ve Hz. Ömer, okuduğu bu ayeti Tevbe Sûresi 60. ayetinin neshe delalet olsun diye değil ayetin maksadını hatırlatıp kuvvetlendirmek için söylemiştir.³⁸⁵

Bu görüşün son dönem bazı âlimler tarafından da savunulduğu görülmektedir. Mesela Tahtâvî, Hz. Peygamber'in Muaz'a: "*Zekâtı müslümanların zenginlerinden alıp müslümanların fakîrlere ver.*" hadisini delil göstererek müellefe-i kulûb'un hükmünün, Hz. Peygamber daha hayattayken bu hadis ile nesh³⁸⁶ edildiğini ifade etmiştir.³⁸⁷

ii. İcmâ ile nesh edildiğini görüşünü benimseyenler

İcmâ ile neshin mümkün olduğunu savunan bazı fakîhler bu görüşlerini Hz. Ebûbekir döneminde, Hz. Ömer'in müellefe sınıfına pay vermemesi durumunda, Hz. Ebûbekir ve sahabenin karara itiraz etmemesi ile oluşan sükûtî icmâya dayandırmışlardır. Bu görüşü savunanlara göre sahabenin de bu konuda ittifak etmesiyle meydana gelen sükûtî icmâ ile müellefe-i kulûb'un payı da nesh edilmiştir. Ayrıca Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilafet döneminde müellefeden sayılan kimselere zekât verdiğine dair herhangi bir rivayetin bulunmayışı da bu sonucu desteklemiştir.

³⁸² Aynî, *el-Binâye fî şerhi 'l-Hidâye*, III, 524-525.

³⁸³ Babertî, *İnâye*, II, 189-190; Tahânevî, Zafer Ahmed et-Tehânevî'nin (ö. 1974), *İlâ'us-Sünen*, VI, 404.

³⁸⁴ Tahânevî, *İlâ'us-Sünen*, VI, 404.

³⁸⁵ Tahânevî'ye göre bu görüşü destekler nitelikte benzer farklı ayetler de vardır. Örneğin; Maide Sûresi 3.ayette "*Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim*" ayeti Tevbe Sûresi 33. ayet "*...bütün dinlere üstün kılmak için...*" ayetini nesh etmemiş aksine kuvvetlendirmiştir.

³⁸⁶ Tahtâvî burada (نسخ) fiilini kullanarak nesh edildiği görüşünü açıkca ifade etmiştir. Bkz. Tahtâvî, *Haşiyâtu alâ Merakî'l-Felah Şerhu Nuri'l-İzah*, II, 723.

³⁸⁷ Tahtâvî, *Haşiyâtu alâ Merakî'l-Felah Şerhu Nuri'l-İzah*, II, 723.

Bu durumda, icmâ ayetle sabit olan bir hükmü nesh edebilir mi? Fukahâ, müellefe-i kulûb'un payının sükûfî icmâ ile neshedildiği düşüncesi ile neyi kastetmiştir? soruları ortaya çıkmaktadır.

Babertî'nin kaydettiği, icmâ ile neshin mümkün olduğu görüşünü savunan bir kısım fukahaya³⁸⁸ göre kitap ve sünnet gibi icmâ da kesin delillerdendir. O halde kitap ve sünnet bir hükmü nasıl nesh ediyorsa icmânın da Kitab ve Sünnette var olan bir hükmü nesh etmesi mümkündür.³⁸⁹ Halebi ve Tahânevî de bazı fakihlerin bu görüşte olduğunu kaydetmiştir.³⁹⁰

Aynî de icmâ ile neshin mümkün olduğunu iddia eden fukahadan bir kısım görüşü şöyle nakletmiştir: İcmâ ile neshin vacipliği nass gibi yakîni ilmi gerektirir. Nasıl ki bir hükmü meşhur ve mütevatir hadis nesh ediyorsa, bu hükmün icmâ ile nesh edilmesi de mümkündür. Hatta bu hükmü sahabe icmâsının nesh etmesi, meşhur ve mütevatir hadise göre daha kuvvetli ve evladır. Bu sebeple nesh sadece Hz. Peygamber döneminde değil sonrasında da caizdir.³⁹¹

Birçok fakîh icmâ ile neshin mümkün olduğu görüşünü benimseyenlere karşı çıkmıştır. Bunlardan Zeylâî, Babertî ve İbn Hümam'a göre nas ile sabit olan bir hükmün icmâ ile nesh edilmesi caiz değildir. Nesh ancak Hz. Peygamber'in hayatıyla sınırlıdır. Hz. Peygamber'den sonra nesh olmayacağı için icmâ ile nesh de mümkün değildir.³⁹²

İcmâ ile neshin mümkün olmayacağı Bâkılânî tarafından da savunulmuştur. Bakılânî icmâ hakkında genel bir yorum yaparak icmânın ayetin hükmünü nesh edemeyeceği delilini şöyle izah etmiştir: İcmâ, umûmu işaret eden bir lafzı ancak tahsis edebilir. Nitekim dil açısından umûm ifade eden bir lafız meydana gelse, fakat ümmet bu lafzın

³⁸⁸ Babertî bu kimselerin Hanefî fakîh İsâ b. Ebân (ö.221/836) ve Mutezîleden bazı kimseler olduğunu kaydetmiştir. Babertî ayrıca bu düşüncüyü savunanların delillerini şöyle açıklamıştır: “iki kardeş sebebiyle annenin 1/3 yerine 1/6 alacağına hükmederken İbn Abbas Hz. Osman'a : “Allah 1/6 verirken sen nasıl oluyor da sen 1/3 veriyorsun” diye çıktığında Hz. Osman ona: “senin kavmin bunu hacbetti” diyerek cevap vermiştir.” Bununla birlikte bazı sahâbî rivayetleri ile de icmâ ile neshin mümkün olduğunu dedillendirmeye çalışmışlardır. Bkz. Babertî, *et-Takrîru li-usûli Fahri'i-İslam el-Bezdevî*, by., (1997/1417), I, 142-143.

³⁸⁹ Babertî, *İnâye*, II, 189-190; Babertî, *et-Takrîru li-usûli Fahri'i-İslam el-Bezdevî*, by., (1997/1417) , I, 142-143.

³⁹⁰ Bkz. İbrahim Halebi, *Mevkufat*, I, 172; Tahânevî, *İlâ'us-Sünen*, VI, 404.

³⁹¹ Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 524-525. Aynî kitabında bu görüşün Serahsî'nin *Fahru'l İslâm* kitabında yer aldığını kaydetmiştir.

³⁹² Bkz. Zeylâî, *Tebyînu Hakaik Şerhu Kenzi'l-Dekâik*, (I-XV), ts., bs., III, 458; Babertî, *İnâye*, II, 189-190; İbn Hümam, *Şerhi Fethu'l Kadir*, II, 264; Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in* , I, 406.

umûmu üzere olmadığı hakkında icmâ etse, işte bu icmâ lafzı tahsis etmiş olur. Böylelikle lafzın manası icmânın olduğu doğrultuda beyan olunur.³⁹³ Yani Bâkılânî, gerçekleşmiş bir icmânın nesh edilemeyeceği gibi icmâ ile neshin gerçekleşmeyeceğini savunmuştur. Zira icmâ, ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra hüccet olur ve onun vefatından sonra da bir şeyin nesh edilmesi veya nesh etmesi düşünülemez. Dolayısıyla İslâm ahkâmı da neshe uğraması açısından Hz. Peygamber'in vefatıyla istikrar bulmuş, kesinleşmiştir.³⁹⁴

Benzer bir görüş de İbn Kudâme tarafından kaydedilmiştir. Bir kısım fukahaya göre nass ile sabit olan bir hükmü terk etmenin yolu ancak hükmün nesh edilmesi ile olur. Bu görüşü savunanlara göre müellefenin hükmü de nesh edildiği için düşmüştür. Ancak İbn Kudâme nass ile sabit olan bir hüküm sahabe icmâsı ile nesh edilemeyeceğini ifade ederek karşı çıkmıştır.³⁹⁵

Hanefî fakîhlerinden İmam Mâturîdî (ö.333/944) konu hakkında mezhebinin genel görüşünden farklı bir tutum sergileyerek Hz. Ömer'in yanına pay istemeye gelen kimselere ictihadı ile pay vermektan vazgeçmesi durumunu müellefenin hükmünün bu ictihat ile neshedilmesine delil göstermiştir.³⁹⁶ Dolayısıyla İmam Mâturîdî ictihat ile ayetin hükmünün neshedilmesinin caiz olacağı düşüncesine de kapı aralamıştır. İmam Mâturîdî ayrıca “*Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz.*”(Enfâl, 7/67) ayetini delil göstererek müslümanların güçlenmesi ile müellefeye pay verme illetinin ortadan kalktığını ifade etmiştir. İletinin ortadan kalkmasının ictihat ile bilinmesi sebebini de yine ictihat ile neshin cevazına delil göstermiştir.³⁹⁷ Ancak daha öncede ifade edildiği gibi Hz. Peygamber'in vefatı ile vahiy kesildikten sonra nesih asla mümkün değildir. Kur'an ancak ya Kur'an ile ya da Sünnet ile nesh edilebilir. Ayrıca ihtilaflı konularda da yine

³⁹³ Cüveynî, *et-Telhis*, II, 104-105.

³⁹⁴ Cüveynî, *et-Telhis*, III, 531-532.

³⁹⁵ bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 125, İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 197; İbn Kudame (Ebü'l Ferec), *Şerhu'l Kebîr*, VII, 234.

³⁹⁶ Yılmaz, İbrahim, “Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müellefe-i Kulûb'a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer'in Uygulaması”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sivas 2018, (I-III), III, 33.

³⁹⁷ Yılmaz, İbrahim, “Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müellefe-i Kulûb'a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer'in Uygulaması”, III, 33.

nesh söz konusu olamaz. Bu şekildeki ihtimalli konularda içtihat ile ya da ihtimaller ile herhangi bir ayet nesh olamaz.³⁹⁸

İbnü'l Hümmam (ö. 861/1457) hükmün icmâ ile nesh edildiği savunanların görüşlerinin Hz. Peygamber'in hayattayken hükmü neshettiğini bildirmesine dayandığını ifade etmiştir. Ya da Hz. Peygamber'in vefatından önce hükmün neshedildiği delilini bildikleri için üzerinde icmâ yapıldığı şeklinde düşündüklerini belirtmiştir.³⁹⁹ Bu konuda Aynî'nin görüşü de İbnü'l Hümmam'ı destekler niteliktedir. Aynî'ye göre bir kısım fukahânın müellefenin hükmünün icmâ ile nesh edildiği görüşünün delilleri muhtemelen Hz. Ömer'in yapılan neshden haberinin olması dâhilindedir.⁴⁰⁰ Bu durumda burada gerçekleşen icmâ, müellefenin hükmünü bizzat nesh eden icmâ değildir. Belki de Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in hayatta iken müellefe-i kulûb'un hükmünü nesh ettiğinden haberdar olmuştu ki yanına gelen kimselere hükmün gereğini uygulamamıştı. Sahabe de bu durumu bildiği için Hz. Ömer'in kararına karşı çıkmamış, bunun sonucunda da sahabenin sükûtf icmâsı oluşmuştur.

b. Hükmün Uygulanmasının Tamamen Düştüğü Görüşünü Benimseyenler

Hükmün düştüğü konusunda mezhebin çoğunluğunun hem fikir olduğu grup Hanefî fukahâsıdır. Mezhebin genel görüşünü yansıtan Kasânî'nin beyan ettiği, “özel bir illet (mana) sebebiyle sabit olan bir hüküm, illetinin (manasının) kalkması ile sona ermiş olur.” ifadesi hükmün düşme gerekçesinin temelini oluşturmuştur. Yani nasslarla sabit olan hükmün düşme gerekçesi i'zaz manası sebebiyledir. O dönemde i'zaz, müellefeye pay vermek yönünde iken İslâm'ın güçlenmesinden sonra i'zaz, müellefeye vermeme yönünde değişmiş oldu. Bu konuda yapılan icmâ da hükmü nesh etmeye yönelik değil hükmün uygulanmasının kaldırılmasına yöneliktir. Dolayısıyla bu düşüncüyü savunanlar hükmün tamamen düştüğü görüşünde olsalar da ilk görüşte olduğu gibi nesh edildiği görüşünde değillerdir.

Müellefe-i kulûb'un hükmünün nesh edildiğini söyleyenler de bu ifadeleriyle Kur'an ve Sünneti hüccetsiz terk etmiş olmaktadır ki bu da caiz değildir. Nitekim Yüce Rabbimiz müellefe-i kulûb'u zekâtın sarf yerlerinden biri olarak açıklamıştır. Bununla

³⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 124, İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 197,

³⁹⁹ İbnü'l-Hümmâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, (I-X), II, 265.

⁴⁰⁰ Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 524-525.

birlikte Hz. Peygamber'in bu sınıfa pay verdiği de bilinmektedir. Bu durumda Kur'an ve sünnetle sabit olmuş bir hükmün bağlayıcılığı da ortaya çıkmaktadır. Yani Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin bu sınıfa pay vermemesi, müellefe-i kulûb'un hakkının neshini sabit kılmaz. Onlar belki ihtiyaç kalmadığı için terk etmiş olabilirler.⁴⁰¹

Usulcüler ise mensuh olan bir hükmün kaldırılması ve nâsih olan hükmün onun yerine yürürlüğe konulmasının Şâri'in hitabına bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu minvâlde usulcüler Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir hükmün nesh edilemeyeceği, neshin ancak Hz. Peygamber'in hayatında mümkün olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁴⁰²

Bazı Hanefî fakîhlerinin hükmün tamamen düştüğü görüşlerini temellendirmek için belirttiği deliller⁴⁰³ hükmün nesh edildiğini savunanların delilleri ile aynıdır. Yalnız bu görüşü benimseyen fakîhler delillerinin hükmün neshine yönelik olmadığını ancak hükmün kaldırılması yönüne işaret ettiği düşüncesini benimsemişlerdir. Dolayısıyla hükmün uygulanmama gerekçesini; "hükmün bitmesi, kesilmesi, hükmün düşmesi, yok olması" gibi bazı fiil kalıplarıyla ifade etmiş, nesh demekten de çekinmişlerdir. Hatta nesh edildiği fikrine karşı çıkmışlardır. Çünkü i'zaz da illetin bitmesi de nesh değildir.

- i. İ'zaz (İslâm'ın izzeti) veya illet sebebiyle hükmün düştüğü görüşünü benimseyenler

Fukahadan bazıları müellefeye zekâtta pay verilmesinin Hz. Peygamber'in vefatından sonra ve İslâm'ın güçlenmesi sebebiyle düştüğü görüşünü benimsemiştir. Bu görüşü savunanlara göre ayetin hükmü sadece Hz. Peygamber'in hayatıyla sınırlıdır. Çünkü müellefe-i kulûb sayılan kimselere ihsanda bulunmak müslümanların azınlıkta olduğu döneme has bir durumdur. Hz. Peygamber bu sınıfa gönülleri hoş edilmek suretiyle İslâm'a gelmeleri maksadıyla veriyordu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'ın güçlenmesi ve müellefe-i kulûb sınıfına ihtiyaç kalmaması sebebi ile bu kimselerin

⁴⁰¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 124, İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 197,

⁴⁰² Apaydın, H.Yunus, *İslâm Hukuk Usulü*, Bilay yay. Ankara 2018, s.284; İltaş, Davut, *Usulcülerin Nesih Anlayışı ve Çağdaş Tefsircilerin Yanılgıları*, s. 28-29.

⁴⁰³ "...Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." (Kehf, 18/29) ayeti ve "Zekâtı müslümanların zenginlerinden alıp müslümanların fakirlerine ver." hadisi ile temellendirmeye çalışmışlardır.

gönlünü hoş etmeye de gerek kalmamış, müellefe-i kulûb'un hükmü de kat'î bir şekilde düşmüştür.⁴⁰⁴ Dolayısıyla zekâtın sarf yerleri de yedi sınıf olarak kalmıştır.⁴⁰⁵

Hanefî fukahasının büyük çoğunluğu müellefe-i kulûb'un payının tamamen düştüğü görüşünde hem fikir olmakla beraber nasıl düştüğü konusunda farklı izahlarda bulunmuşlardır.

Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Cessâs, Kudûrî, Serahsî, Enderpetî, Bernî, Merginânî, İbn Hümam ve sonraki dönem fakihlerden İbn Âbidîn konuya hükmün düşmesi, kaldırılması veya ayetin hükmünün bitmesi, şeklinde yaklaşmış, İslâm'ın aziz kılınıp güçlenmesiyle Hz. Ömer'in ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle bu sınıfa pay vermeyi ictihadı ile kaldırması ve bu karara sahabenin sükûtfi icmâ'ı ile onay vermesi nedeniyle hükmün düştüğünü savunmuşlardır.⁴⁰⁶ Serahsî ayrıca bu sınıfın payının Hz. Peygamber'in vefatı ile düştüğünü açıkca ifade etmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Bkz. Ebu Yusuf, *Kitâbu'l Harac*, s. 81; Şeybanî, *Kitabu'l Hucce ala Ehli Medine*, I, 155; Şeybanî, *Kitabu'l Asl ve Ma'rufu bi'l Mabsut*, II, 155-156; Cessâs, *Ahkâmu'l Kur'an*, IV, 324; Cessâs, *Muhtasaru Şerhu Tahâvî*, II, 372; Kudûrî, *Tecrit*, III, 1272; Serahsî, *el-Mabsut*, III, 9; Kasanî, *Bedâiu's-Senâi*; Merginânî, *el-Hidâye*, I, 240; Mavsili, *el-İhtiyâr li Ta'lili Muhtar*, I, 118; Zeylâî, *Tebyinu'l-Hakâik*, III, 458; Babertî, *İnâye*, II, 189-190; Enderpetî, *el-Fetevâ't-Tatarhâniyye*, II, 268, II, 470; Aynî, *el-Binaye fi Şerhi'l-hidaye*, III, 522; İbn Hümam, *Şerhi Fethu'l Kadir*, II, 264; Halebî, *Mevkufat* I, 172, Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili'l Kudûrî*, I, 130; Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in*, II, 372, Tahtâvî, *Haşiyatu alâ Meraki'l-Felah Şerhu Nuri'l-İzah*, s.592-593; Abdurrahman Cezirî, *Kitabu'l Fıkhı Akl Mezâhibi'l Erbaa'*, s.621; Abdulaziz el-Hudrevî, *Ömer ibn Hattab Feteve ve'l İhtiyar*, s.89-90.

⁴⁰⁵ Aynî, *el-Binaye fi Şerhi'l-hidaye*, III, 522; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili'l Kudûrî*, I, 130; İbrahim Halebi, *Mevkufat*, I, 172.

⁴⁰⁶ Ebu Yusuf, *Kitâbu'l Harac*, s. 81; Şeybanî, *Kitabu'l Asl ve Ma'rufu bi'l Mabsut*, II, 155; Cessâs, *Ahkâmu'l Kur'an*, IV, 326, Cessâs, *Muhtasaru Şerhu Tahâvî*, II, 372; Kudûrî, *Tecrit*, III, 1272; Serahsî, *el-Mabsut*, III, 9; Bernî, *Teshilul zaruri li Mesaili'l Kudûrî*, s.131; Enderpetî, *el-Fetevâ't-Tatarhâniyye*, II, 268; İbn Hümam, *Şerhi Fethu'l Kadir*, II, 264.

⁴⁰⁷ Hanefî usulcülerden Cessâs ve Serahsî nesih kelimesinin sözlük anlamının *iptal*, *izâle* ve *nakil* manalarında kullanılmasının hakikat manada değil mecaz manada olduğunu, hakikat manasını ifade eden en uygun yaklaşımın da Pezdevî'nin ifade ettiği "*tebdil*" manası olduğu görüşünü esas almışlardır. Bazı Hanefî usulcüler, Şafiilerden Cüveynî, Râzî, Zahirîlerden İbn Hazm, Mutezile ve farklı ekollere mensup bazı usulcüler nesih kelimesinin terim anlamını *beyan* manasında yorumlayarak "hükmün sona ermesinin beyanı" şeklinde ifade etmişlerdir. Hanefîlerden Cessâs ve Serahsî ise, yine *beyan* manasında "devam eden ilk hükmün müddetinin beyanı" şeklinde yorumlamışlardır. Yani Hanefîlerden Cessâs ve Serahsî'ye göre nesih kelimesinin terim anlamı şer'î bir isim olup dildeki anlamından farklı manada kullanılmaktadır. Bu minvâlde Hanefîler neshi, "hükmün müddetinin beyanı" olarak ifade etmişlerdir. Neshi "beyan" olarak yorumlayanlara göre neshedilen hüküm gecici bir süreliğine konulmuştur. Bu süre Allah'ın ilminde belli bizim tarafımızdan bilinmeyen bir süredir ki, bu da nesih ile açıklığa kavuşmuş olur. Bu da önceki hükmün sürekli değil de gecici bir süre için konulduğunu ifade etmektedir. Hanefîler her ne kadar burada nesh kelimesine temkinli yaklaşarak "*beyan*" manasında yorumlamış olsalar da konu ile ilgili baktığımız klasik kaynaklarda Hanefîlerin genel görüşlerinin müellefe-i kulûb'un hükmünü "*ref*" kaldırmak manasında anlaşıldığını görmekteyiz. Bkz. İltaş, Davut, *Usulcülerin Nesih Anlayışı ve Çağdaş Tefsircilerin Yanılgıları*, s. 28-29.

Hükmün düşmesinin illetin ortadan kalkmasına bağlı olduğunu düşünen fakîhler bu konuda iki görüş beyan etmişlerdir. Bunlardan ilki illetin son bulması ile hükmün de mutlak olarak son bulmasıdır. Kasânî, Aynî ve Ebü'suûd'a göre İslâm'ın güçlenmesi ve şirk ehlinin zelîl olması ile müellefe-i kulûb'un hükmü; sahabenin sükûtî icmâsı ve ümmetin ittifakıyla düşmüştür.⁴⁰⁸ Kasânî ihtiyaç doğması ve illetin tekrar ortaya çıkması halinde bile hükmün uygulanamayacağını, müellefeye artık pay verilemeyeceğini belirtmiş ve ümmetin sahih olan görüşünün de bu şekilde olduğunu kaydetmiştir. Kasânî ayrıca kitabında bir kısım Şafiîlerin de bu görüşü benimsediklerini ifade etmiştir. Kasânî'ye göre bu durum şuna benzer ki Hz. Peygamber bir zamanlar müşriklerin yardımına ihtiyaç duymuş ve onlarla sözleşme yapmıştı. Fakat İslâm güçlenince onlarla yapılan sözleşmeyi reddetmişti. İşte müellefe-i kulûb'a verilen pay da böyledir.⁴⁰⁹

Zeylâî ve Aynî'nin kaydettiği bir kısım fukaha da benzer bir görüş serdetmiştir. Bu görüşü benimseyenlere göre, müellefe-i kulûbun hükmünün son bulması, illetin son bulmasının kabilindeki bir kaidedir. Yani müellefe-i kulûb'un düşmesi nesh ile değilse, o zaman hükme sebep olan illetin yok olması ile hükmün de sona ermesi, yok olması şeklindedir. İslâmın yayılmasını ve kuvvetlenmesini haber veren şey geldiğinde, hükme çağrılan sebep de gider. Buradaki illetten maksat, İslâm dinine yardım etmektir. İslâm'ın güçlenmesi ile de ihtiyacın ortadan kalkmasıyla illet zâil olunca bu sınıfa pay vermeye gerek de kalmamıştır. Bu durumda hüküm de bitmiş olur.⁴¹⁰

Ebüssuûd da kitabında Nuh Efendi'nin müellefe-i kulûb'un hükmünün Hz. Peygamber döneminde de sonrasında da nesh edilmediği, sadece ihtiyaç ortadan kalktığı için verilmediği görüşüne yer vermiştir. Nuh Efendi'ye göre bu sınıfın hakkı nesh edilmiş denilecek olsa Hz. Peygamber'in Muaz'a: "*Zenginlerden al fakîrlere ver*" buyurmazdı.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Bkz. Kasânî, *Bedâiu's-Senâi*, tahkikli baskı, II, 470, Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 524; Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in*, I, 406, Ayrıca Aynî kitabında, Hasan el-Basri, Zührî, Muhammed ibn. Ali Ebu, Ubeyd'in, Şafililerden ve Zahirilerden de bir kısım görüşün bu görüşte olduğunu beyan etmiştir. Yine bu görüşü destekler nitelik de Serah sî'nin de *Fahru'l İslâm* kitabında fukahadan bazı kimselerin icma ile neshi kabul edip, bazılarının ise kabul etmediğini belirtmiştir.

⁴⁰⁹ Kasânî, *Bedâiu's-Senâi*, tahkikli baskı, II, 470.

⁴¹⁰ Bkz. Zeylâî, *Tebyinu Hakaik*, III, 458; Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 524-525; Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in*, I, 406.

⁴¹¹ Bkz. Ebüssuûd, *Fethullâhi'l-mu'in*, I, 406.

Bazı malikî fakihler de bu görüştedir. Sahnun (ö.240/854)⁴¹² *Müdevvenetü'l-kübra* da, müellefe-i kulûb'un hükmünün düştüğünü ve bu sınıfa pay verilemeyeceğini söylemiş, İbn Mehdi, İsrail b. Yunus, Cabir ve Şabî'nin de aynı görüşte olduğunu açıklamıştır.⁴¹³ Ezheri ve Muhammed İlîş ise mezhebinin meşhur olan görüşüne göre yeni müslüman olmuş kimsenin dinde sebat etmesi ve kâfirlere karşı müslümanları koruması maksadının artık İslâm'ın güçlenmesi sebebiyle bittiğini ve bu kimselere verilen hükmün de kesildiğini ifade etmiştir.⁴¹⁴

Benzer görüşler Şafii fakihler tarafından da ileri sürülmüştür. İbnü'l Münzir (ö. 318/930 [?]) de, ashab-ı rey'in görüşüne göre müellefe-i kulûb'a Hz. Peygamber döneminde pay verildiğini ama sonrasında bu payının düşmesi sebebiyle artık bu sınıfa pay verilmeyeceğini belirtmiştir.⁴¹⁵

Hanbelîler'den Burhaneddin İbn Müflih kitabında kendi görüşlerinden ziyade Merdâvî'nin *el-İnsâf* kitabına atıfta bulunarak mezhebinde yer alan farklı görüşlere yer vermiştir. Ahmed b. Hanbel'den nakledildiği üzere, mezhebin bir görüşüne göre; müellefe-i kulûb'un hükmünün İslâm'ın güçlenmesi ve bu sınıfa vermeye ihtiyaç kalmaması sebebiyle kesildiğini, bu sebeple müşrik bir kimsenin Hz. Ömer'e gelip mal istediğinde, Hz. Ömer'in bu kimseye, -illetin kalkması ile hükmün de bitmesi-gerekçesiyle pay vermediğini ifade etmiştir. Bu görüşte olanlara göre müellefe-i kulûb'un payı diğer sınıflara paylaştırılarak müslümanların faydasına harcanır.⁴¹⁶

Konu hakkındaki ikinci bir görüşe ise Hz. Peygamberden sonra İslâm'ın güçlenmesi sebebiyle illetin ortadan kalkmasına mukâbil hükmün de sona ermesi konusunda oluşan icmâ ile hükmün düştüğü görüşüdür.

Uslucülerin geneline göre bir hükmün icmâ ile neshi mümkün görülmemekle beraber, hükmün nesh edilme sebebi icmâ ile bilinebilmektedir.⁴¹⁷

Hanefilerden İbrahim Halebi bu doğrultuda bir görüş benimseyerek, Hz. Ömer'in, (müellefe-i kulûb sınıfına verme illetinin bitmesi sebebiyle) kendisinden pay isteyen

⁴¹² Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854).

⁴¹³ Sahnun, *Müdevvenetü'l Kübra*, I, 344.

⁴¹⁴ Ezherî, *Cevahiru'l İklil Şerhu Muhtasarı Halil*, I, 141; Muhammed İlîş *Minâhü'l-celil Şerhu Muhtasarı Halil*, I, 372.

⁴¹⁵ İbn Münzîr, *el-İşraf ala mezhebi'l-Ulema*, III, 91.

⁴¹⁶ İbn Müflih, *el-Mübdî Şerhu'l-Mukni*, II, 409.

⁴¹⁷ Apaydın, H.Yunus, *İslâm Hukuk Usulü*, s.295.

kimselere istediklerini vermemesi kararına, Hz. Ebûbekir'in ve sahabenin de itiraz etmediğini kaydetmiştir.⁴¹⁸ Bunun neticesinde ise illetin bittiğine dair sahabe icmâ'nın gerçekleştiğini ve Peygamber'den sonra zekâtın sarf yerlerinin yedi sınıf kaldığını ifade etmiştir.⁴¹⁹

Tahânevî'ye göre ise hükmün bağlı bulunduğu sebepler kalmadığında hüküm de düşmüş olur.⁴²⁰ Müellefe-i kulûb'un durumu da böyledir. Müellefenin hükmü ne Hz. Peygamber hayatta iken ne de sonrasında nesh edilmemiş, aksine hükmün bağlı kaldığı sebeplerin ortadan kalkması sonucunda hükmün de kalktığı konusunda yapılan icmâ ile düşmüştür.⁴²¹

Halebî ve Tahânevî'nin kaydettiği (ö.1974) bir kısım fukahâya göre, illetin son bulması ile hükmün de son bulmasına icmâ, kat'i bir delildir.⁴²² Bu görüşü savunanlara göre hüküm illete muhtaçtır asl olan da illetin bitmesinin, hükmün bitmesine işaret olduğudur. Nasıl ki, orucun caiz olmasının sonu gündüz vaktinin bitmesiyle olur.⁴²³ Yine Ramazan orucunun ve fitır kefaretinin son bulması Ramazan ayının da son bulmasına bağlı ise müellefe-i kulûbun da ihtiyaç olduğuna dair illetin son bulması halinde müellefe-i kulûb'un hükmü de son bulmuş olur. Yani burada illetin son bulması, hükmün son bulmasına sebep olmuştur ki, müellefe-i kulûba verme illetinin sona ermesiyle müellefenin hükmü de sona ermiştir. Bu durum icmâ ile de sabit olmuştur. Buradaki icmâ, ayetin hükmünün kaldırılmasına yönelik değil de, ihtiyaç duyulmaması sebebiyle illetin bitmesi ile hükmün bittiğine dair yapılan icmâdır.⁴²⁴ Halebî ve Tahânevî de bu görüşü isabetli bularak Tahânevî; ayetin hükmü nesh edilmiş olsa bile bizim buna dair bilgimiz olmadığından müellefe-i kulûb'un payının nesh ile değil de hükmün illetinin kalmaması sebebiyle bitmiştir şeklinde ifade etmiştir.⁴²⁵

⁴¹⁸ Halebi, Hz. Ebubekir'in (r.a) halifelîği döneminde Hz.Ömer'e (r.a) gelip müellefeden paylarını isteyenlere karşılık Hz.Ömer'in (r.a): "Hak Rabbiniz katındadır. Dileyen iman etsin dileyen küfre dönsün" ayetini okumuş ve: "bu gün gönlünüzü hoş edecek bir şey yok" diyerek bu kimselere müellefeden pay vermemesini gerekçe göstermiştir.

⁴¹⁹ İbrahim Halebi, *Mevkufat*, I, 172.

⁴²⁰ Tahânevî, *İla'us-Sunen*, VI, 404.

⁴²¹ Tahânevî, *İla'us-Sunen*, VI, 403.

⁴²² İbrahim Halebi, *Mevkufat*, I, 172; Tahânevî, *İla'us-Sunen*, VI, 404; Babertî, *İnâye*, II, 189-190.

⁴²³ Tahânevî, *İla'us-Sunen*, VI, 404; Babertî, *İnâye*, II, 189-190.

⁴²⁴ Halebi, *Mevkufat*, I, 172; Tahânevî, *İla'us-Sunen*, VI, 404; Babertî, *İnâye*, II, 189-190.

⁴²⁵ Tahânevî, *İla'us-Sunen*, VI, 404, geniş bilgi için bkz. Babertî, *İnâye*, II, 189-190.

Burada birbirine benzer görünen ifadelerin bir nüansla ayrıldığını düşünmekteyiz. Yukarıda bahsettiğimiz hükmün icmâ ile nesh edildiği görüşü savunanlara göre icmâ etken, yani hükmü bizzat kaldırıcı iken, hükmün düşme sebebinin icmâ ile bilindiğini savunanlara göre icmâ bizzat hükmü kaldıran etken değil de hükmün kalkmasına sebep olan şey üzerinedir.

Ayrıca Halebî'nin delil gösterdiği, Ramazan orucunun son bulmasının bu ayın bitmesine bağlı olması gibi hükmün son bulmasının da illetin son bulmasına bağlı olması örneğinin konumuzla ilgili isabetli bir örnek olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü neshin şartlarından birisi de hükmü kaldırılan hitabın hükmün kalkmasını gerektiren bir vakitle kayıtlı olmamasıdır. "...*Orucu geceye kadar tamamlayın*"⁴²⁶ ayetinde olduğu gibi orucu tamamlama hükmü gece olunca ifadesi ile kayıtlanmıştır. Yani oruç tutma hükmü gece olunca kendiliğinden kalkmaktadır yine fitır kefareti ve Ramazan ayının son bulması da müddetinin bitmesi ile son bulmaktadır. Bu sebeple kayda bağlı olarak hükmün kendiliğinden kalktığı durumlara nesih söz konusudur, denilemez.⁴²⁷

Fukahâdan kimisi hükmün müellefe-i kulûb'un tamamı hakkında değil de bazı kısımları hakkında düştüğü görüşündedir.

Bu görüşü benimseyenlerden biri Malikîler'den Menûfî'dir. Menûfî, müellefe-i kulub'un kâfirlerden olmaları sebebiyle, bu kimselere müslüman olmadan önce vermenin caiz olduğu, yalnız İslâm'ın güçlenmesi sebebiyle artık onların gönlünü hoş etmeye gerek kalmadığı; bu kimselere müslüman olmadıkları takdirde asla pay verilemeyeceğini belirtmiştir.⁴²⁸ Hattab Ruaynî ve İbn Beşîr de bu görüşü savunmuştur.⁴²⁹ Malikîlerden İbn Cellab (ö. 378/988), müellefe-i kulub'un kâfirlerden olduğunu, bu kimselere müslüman olmadan önce vermenin caiz olduğu; ancak İslâm'ın güçlenmesi sebebiyle artık onların gönlünü hoş etmeye gerek kalmadığını bu doğrultuda müellefe-i kulûb payının kâfirler hakkında düştüğünü söylemiştir.⁴³⁰

Bazı Şafii fakîhler de bu görüşü benimsemiştir. İmranî ve Nevevî, müellefe-i kulûb sınıfından sayılan kimselerden sadece şerrinden korkulan ve şerlerinden korunmak

⁴²⁶ Bakara, 2/187.

⁴²⁷ Bkz. Apaydın, H.Yunus, *İslâm Hukuk Usulü*, s.285.

⁴²⁸ Menûfî, *Kifâyetü't-Talibi'r-Rabbani ala Risâleti İbn Zeyd el-Kayrevanî*, II, 407.

⁴²⁹ Hattab Ruaynî, *Mevâhibü'l-celil li Şerhi Muhtasarı Halîl*, III, 231.

⁴³⁰ İbn Cellab, *et-Tefri*, s.297-298.

maksadı ile verilen kimseler hakkında payın düştüğü görüşünü benimsemiştir.⁴³¹ Ayrıca Nevevî, Şirbini (ö.977/1570)⁴³² ve fukahadan bazı kimselere göre müellefe-i kulûb'un kâfirleri hakkında; İslâm'ın güç bulması ile kâfirlere zekât ve sadakadan hiçbir şey verilemeyeceği konusunda icmâ yapıldığı ve kâfirler hakkında hükmün kat'iyetle bittiği⁴³³ görüşlerini kaydetmiştir.⁴³⁴ Nevevî, Şirbinî'nin bu kimselere ancak müslüman olmalarından sonra pay verilebileceği görüşünü benimsediğini belirtmiştir.⁴³⁵

Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Takıyyüddîn el- Hısnî de kâfirlere ihtilafsız olarak zekâtan pay verilmeyeceği görüşünü savunanlara katılmıştır.⁴³⁶ Gazzâlî kâfir kimselere sadakadan ve müellefe-i kulûb'dan pay vermenin caiz olmamasını -kaideyi külliye-gereği olarak ifade etmiştir.⁴³⁷ Kelvezânî'nin kaydettiği bir kısım görüşe göre müellefe-i kulub'tan kâfirlere verilen payın hükmü kesilmiştir.⁴³⁸

Şafîî fukahasından bazılarına göre, Hz. Peygamber döneminde müellefeden sayılan kâfirlere İslâm'ın zayıf olduğu dönemde pay verilmiş iken; Allah'ın (c.c) İslâm'ı aziz kılması ve bunlara ihtiyaç kalmaması sebebiyle bunlara verilen pay düşmüştür.⁴³⁹

Buceyrimî de, bu doğrultuda bir görüş beyan etmiştir.⁴⁴⁰ Buceyrimî'nin kaydettiğine göre Maverdî artık ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle; kâfirin şerrini def etmek için verilen kimseler ile zekât vermeyen kimselere yakın oturup onların zekât vermesini sağlayan kimseler hakkında bu hükmün bittiğini, bu sebeple de bu iki sınıfa artık müellefe-i kulûb'tan pay verilemeyeceğini söylemiştir.⁴⁴¹ Ayrıca Buceyrimî -kâfirin şerrini def

⁴³¹ Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176.

⁴³² Şafîî fakihî, müfessir ve dil âlimi Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî (ö. 977/1570).

⁴³³ Nevevî, *Ravzatu't-Talibin ve umdetü'l muttekin*, II, 176. Nevevî'nin eserlerine baktığımızda müellefe-i kulûb payından kâfirlere verilir verilemeyeceği veya bu kimseler hakkında hükmün devam edip etmeme durumuna dair farklı yorumlar görmekteyiz. Nevevî, *Ravzatu't-Talibin* eserinde müellefe-i kulûb payının kâfirler hakkında icma ile bittiğini belirtirken; *Tashihi't-Tenbîh-Tezkiratu't-Tenbîh* eserinde, kâfir kimseye zekâtan ve ganimetten hiçbir şey verilemeyeceğini; *Minhac* eserinde ise, kâfir kimselerin ancak müslüman olmaları halinde zekâtan pay alabileceklerini, *Tenbîh* eserinde, müellefenin kâfirler olduğunu, ancak onlara 1/5 humusdan pay verilebileceğini, Şirâzî'nin *Mecmu'Mühezzeb* eserinde ise, kâfirlere vermekle müslümanlara herhangi bir fayda olmadığı gerekçesiyle kâfirlere ganimetten de pay verilemeyeceğini ifade etmiştir.

⁴³⁴ Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176. Ayrıca Nevevî Şirbinî'nin görüşünün *el-İknâ fî halli elfâzi Ebi Şücâ (Şerhu Ğâyeti'l-İhtisâr)* kitabında geçtiğini kaydetmiştir.

⁴³⁵ Nevevî, İsnevî, *Tashihi't-Tenbîh-Tezkiratu't-Tenbîh*, I, 213.

⁴³⁶ Hısnî, *Kifayetü'l Ahyâr fî Halli Ğayabeti'l İhtisâr*, s. 279-280.

⁴³⁷ Gazzâlî, *el-Veciz Fıkhı İmam eş-Şafîi*, I, 471.

⁴³⁸ Kelvezânî, *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197.

⁴³⁹ Hısnî, *Kifayetü'l Ahyâr fî Halli Ğayabeti'l İhtisâr*, s. 279-280.

⁴⁴⁰ Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l Hatip*, III, 83.

⁴⁴¹ Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l Hatip*, III, 83.

etmek için verilen kimseler- ifadesini diğer görüşlerden farklı bir şekilde yorumlamıştır. Buceyrimîye göre kâfir kimsenin şerrinden korunmak maksadıyla kâfir olan kimseye müellefe-i kulûbdan pay verilmez. Zaten İslâm'ın güçlenmesiyle kâfir kimseye hiçbir şekilde bu paydan verilmez. Ancak kâfir kimsenin şerrinden bizi uzak tutan müslüman kimseye bu paydan verilirdi ki İslâm'ın güçlenmesiyle artık buna da ihtiyaç kalmamıştır.⁴⁴² Bu farklı görüş ilk defa Buceyrimî tarafından ortaya atılmıştır.

Hanbelî fakîhlerinden Şemseddin İbn Müflih, müellefe-i kulûb payından sadece kâfirlerin payının düştüğünü, ayrıca onların paylarının diğer sınıflara verilebileceğini ve Müslümanların maslatına uygun olarak kullanılabileceğini belirtmiştir.⁴⁴³

Merdâvî *el-İnsâf* kitabında konuyla ilgili farklı görüşleri şöyle ifade etmiştir:⁴⁴⁴

- a) Hirakî'ye göre müellefenin payı müşrikler hakkında kesilmiştir.
- b) *İrşâd* kitabında müellefe-i kulûb'un hükmü mutlak olarak kesilmiştir.
- c) *Mebhac* kitabında ise, müellefe kâfirlerdir. Bugün ise kâfirlere müellefeden bir pay kalmamıştır.
- d) *Hidâye* ve mezhebine göre, *Mebhac* ve *Telhis* kitaplarında, müellefe-i kulûb'un payı kâfirler hakkında ihtilafsız bir şekilde kesilmiştir.⁴⁴⁵

Merdâvînin kaydettiğine göre Ahmed b. Hanbel ve müellefe-i kulûb'un kâfirler hakkında tamamen kesildiği görüşünü benimseyen bir kısım fukahâ kâfirlerin payı kalan diğer sınıflara dağıtılır ya da Müslümanların faydasına olacak işlerde kullanılır, demiştir.⁴⁴⁶

İbn Kudame'nin kaydettiğine göre; Ahmed b. Hanbel,⁴⁴⁷ Şafîî, Malikîler ve ashab-ı rey', İslâm'ın güçlenmesi ve Hz. Peygamber'in vefat etmesi ile bu sınıfa verilen payın

⁴⁴² Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l Hatip*, III, 83.

⁴⁴³ İbn Müflih, *Kitabu'lFuru ve MeahuTahsilulFuru*, IV, 330.

⁴⁴⁴ Bkz. Merdavi, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-râcihmine'l Hilaf*, III, 205; İbn Müflih, *el-Mübdî Şerhu'l-Mukni*, II, 407.

⁴⁴⁵ Merdavi, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-râcih mine'l Hilaf*, III, 205.

⁴⁴⁶ Merdavi, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-râcih mine'l Hilaf*, III, 205.

⁴⁴⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855).

hükümünün kesildiği görüşünü benimsemişlerdir. Bu kimselere göre müşriklere müellefe-i kulûb fonundan pay vermek de caiz görülmemiştir.⁴⁴⁸

Hükümün düştüğünü savunan bir kısım fukaha ise her şeyin mevzu'una (konulduğu şeye) rucu edeceğini, bu sebeple müellefe-i kulûb'a vermek caizdir denilirse bunun batıl bir cümle olacağını ifade etmiştir. Çünkü müellefe sınıfına Hz. Peygamber onların şerhlerinden korunmak maksadı ile i'zaz olsun diye veriyordu. Bugün ise onların şerrinden emîn olunca i'zaz onlara pay vermeme yönündedir. Bu sebeple bugün onlara verilen pay düşmüş olur, aksi takdirde İslâm azîz olmuşken İslâm'ı zelîl durumuna düşürür.⁴⁴⁹

c. Hükümün Düştüğü Ancak İhtiyaç Halinde Tekrar Devam Edebileceği Görüşünde Olanlar

Fukahanın bir kısmı hükümün illetinin ya da hükümün mahallinin ortadan kalkması yahut hükümün bir süre bazı gerekçelerle askıya alınması sebebiyle hükümün kesintiye uğradığını savunmuşlardır. Bu görüşü savunanlar hükümün bâki olmakla beraber illet ve maslahat gereği bir süre durduğu ancak ihtiyaç halinde devam edeceğini düşünürler. Ayrıca Hz. Ömer'in bu sınıfa verilen payın hükümünü o dönemin şartlarında uygulamamasının, haklı gerekçelere dayandığını ve bu gerekçelerin ortadan kalktığında hükümün de tekrar aslına döneceğini belirtmişlerdir. Yani müellefenin hükmü ya illetinin ortadan kalkması ile ya da kamu otoritesinin mübah olan bir hüküm ile amel etmeyi yasaklaması halinde bir süreliğine durmuştur. O halde illetin tekrar dönmesi ya da müellefeye pay verme maslahatının ortaya çıkması durumunda hükümün de aslına dönmesi mümkün olacaktır.⁴⁵⁰ Bu görüşü savunanlar, özünde aynı olmakla beraber illetin tekrar dönmesi ya da devlet başkanının yetkisinde maslahatın varlığına göre hükümün tekrar uygulanabilirliği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Nitekim hükümün ihtiyaç halinde devam edeceği görüşünü savunanlar yine hükümün geri gelmesi için zekât ibadetinin devlet eliyle verilmesi şartını savunanlar ya da devlet başkanının ictihadı ile uygun görmesi halinde hükümün geri geleceğini düşünenler aynı görüş etrafında toplanmışlardır.

⁴⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 124; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 197.

⁴⁴⁹ Tahânevî, *İla'us-Sunen*, VI, 403

⁴⁵⁰ Yılmaz, İbrahim, "Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müellefe-i Kulûb'a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer'in Uygulaması", III, 39.

Şari'in hükmün sabit olduğu bir konuda o hükmün içeriğinde mübah bıraktığı alanlar varsa bu alanlarda kamu otoritesinin emretme ya da yasaklama yetkisi bulunmaktadır. Müellefe-i kulûb hakkındaki durum da böyledir. Hz. Ömer sabit olan bir hükmün uygulanmasında mübah bırakılan içeriğinde kamu otoritesi tasarrufunda bulunmuştur.⁴⁵¹

i. Hükmün ihtiyaç halinde geri geleceği görüşünü benimseyenler

Bu görüşü savunan başta Hanbelî fakîhler olmak üzere, mezhebinden farklı bir görüş serdeden Hanefîlerden Babertî'dir. Babertî müellefe-i kulûb'un hükmünün, illetin ortadan kalkması ile düşmediğini, ancak hükmün bir süre durması sebebiyle uygulanmadığını ifade etmiştir. Babertî'ye göre müellefe-i kulûb'un hükmü nesh edilmemiştir. Babertî ayrıca hükmün illete bağlı olması sebebiyle illetin bitmesi sonucunda hükmün de düşmüş olacağı görüşü savunanların delillerini şu gerekçelerle reddetmiştir: Hükmün varlığının bâkî kalması illete bağlı değildir. Hükmün devam etmesi illete bağlıdır. Yani illet ortadan kalksa bile hüküm devam etmektedir ki, müellefe-i kulûb'un da durumu böyledir. İletin ortadan kalkması ile hüküm neshedilmemiş, ancak illet ortadan kalktığı için hüküm de devam etmemiştir. Dolayısıyla müellefenin hükmü her dönemde bâkî olmakla beraber devam edebilmesi için illete ihtiyaç duymaktadır. Buradaki illet ise İslâm'a karşı gönülleri hoş edip İslâm'a teşvik etmektir. İslâm'ın güçlenmesi ile her ne kadar müellefeye verme illeti ortadan kalksa da müellefenin hükmü düşmemiş, bâkî kalmıştır. Babertî her ne kadar illete ihtiyaç olmaması sebebiyle hüküm bir süre durmuş olduğunu söylese de aslında müellefeye her dönemde ihtiyacın olduğunu da kaydetmiştir.⁴⁵²

Babertî'nin naklettiği bazı kimselere göre, illetin sona ermesi sebebiyle müellefenin hükmünün sona ermesi, gündüz vaktinin bitmesi sebebiyle orucun cevazının sona ermesi gibidir. Babertî böyle düşünenlere karşı çıkarak tavaftaki reml veya ıztıba gibi (tavafta kolunu açmak) örneklerle hükmün bâkî kalabilmesi için illete ihtiyaç duymadığı görüşünü savunmuştur.⁴⁵³ Babertî, hocasının hocası Alaaddin Abdulaziz el-Buhârî'ye (ö.730/1330) göre en güzel görüşün şöyle olduğunu açıklamıştır: Hz Peygamber'in, İslâm'ın zayıf olduğu dönemde güç kazanması maksadıyla müellefeye pay vermesi

⁴⁵¹ Yılmaz, İbrahim, "Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müellefe-i Kulûb'a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer'in Uygulaması", s. 56.

⁴⁵² Babertî, *Înâye*, II, 189-190.

⁴⁵³ Babertî, *Înâye*, II, 189-190.

mana iledir. Yani Hz Peygamber müellefeden pay verdiği kimselere İslâm'ın zayıf olduğu bir dönemde İslâm'ın i'zazı (İslâm'ın güçlenmesi) sebebiyle veriyordu. İslâm'ın güçlenmesi ile i'zaz onlara pay vermeme yönünde değişmiş oldu. Görüldüğü gibi buradaki maksat İslâm'ın yücelmesidir. O halde maksat gidince müellefeye pay vermek de durmuş olur ancak hüküm her dönemde bakîdir nesh edilmemiştir. Çünkü müellefede olduğu gibi teyemmümde de hüküm kendi hali üzerine bakîdir. Nasıl ki suyun bulunmadığı bir durumda kişiye temizlenmesi için teyemmüm lazımdır. Yani teyemmüm, suyun yokluğunda temizlik için gerekli bir alet durumundadır. O halde suyun bulunması ile teyemmüm düşer ancak teyemmümün hükmü bakîdir nesh edilmemiştir. Bu da aynen akîlenin bir benzeridir.⁴⁵⁴ Babertî bu görüşüyle mezhebinin görüşünden farklı bir duruş sergileyerek hükmün bâkî oluşunu illetten ayrı olarak yorumlamıştır. Babertî'ye göre hüküm var olmak için illete ihtiyaç duymaz. İlet hükmün varlığı için değil, hükmün devamı için gereklidir.⁴⁵⁵ Babertî ayrıca Hz. Peygamber'in vefatından sonra müellefeye verilen payın düştüğü görüşünü temellendirmeye çalışan Hanefî fakihlerin bu düşüncelerinin de fıkıh usûlü ilkelerine ters düştüğünü belirtmiştir.⁴⁵⁶

Müellefe-i kulûbun hükmünün nesh edilmediğini savunanlardan bir kısmı da Malikî fukahasıdır. Bunlardan Kadı İyaz ve Muhammed İliş, müellefe-i kulûb'un hükmünün bakî olup nesh edilmediğini, hükmün devam ettiğini ve Allah'ın kitabına mutabık olarak ihtiyaç halinde bu sınıfa tekrar verilebileceğini belirtmiştir.⁴⁵⁷ Ayrıca Muhammed İliş, Lahmî ve İbn Atiyye'nin de bu görüşü benimsediğini kaydetmiştir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ Babertî, *Înâye*, II, 189-190. Âkile; Kasıt unsuru bulunmayan bir öldürme veya yaralama hadisesinde suçlu adına diyet/erş ödemeyi yüklenen şahıslar topluluğudur. Âkilede suçlunun diyeti ödeyecek durumu yoksa diyeti akrabaları öder veyahut akrabalarından ödeyecek durumda olan kimse yoksa diyet devlet tarafından ödenir. Ne zaman ki kişinin ödeyebilecek duruma gelir o zaman âkilenin sorumluluğu düşer. Ancak Hz. Peygamber döneminde yardımlaşma unsuru olan âkile akraba iken Hz. Ömer zamanında divana dönüşmüştür. Bu da nesh değildir manada intisardır. Hz. Peygamber zamanında intisâr ile olan aşiret, Hz. Ömer zamanında divan olmuştur. Teyemmüm de böyledir. Suyun olmadığı zamanda intisâr teyemmüm iken bulunması halinde intisâr su ile abdest almak olur. Yani hükmün uygulamasının illete binâen değişmesi illetin tersine dönmesi şeklinde olmuştur.) Bkz. Babertî, *Înâye*, II, 189-190; Aktan, Hamza, "Âkile" *DİA.*, İstanbul 1989, II, 249. Yılmaz, İbrahim, "Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müellefe-i Kulûb'a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer'in Uygulaması", III, 34-35.

⁴⁵⁵ Babertî, *Înâye*, II, 189-190.

⁴⁵⁶ Yılmaz, İbrahim, "Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müellefe-i Kulûb'a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer'in Uygulaması", III, 39.

⁴⁵⁷ Bkz. Kadı İyaz, *el-İlâm bi Hududi ve Kavaidi'l-İslâm*, s.120, Hattab Ruaynî, *Mevâhibü'l-celil li Şerhi Muhtasarı Halîl*, III, 231; Muhammed İliş *Minâhü'l-celil Şerhu Muhtasarı Halîl*, I, 372.

⁴⁵⁸ Muhammed İliş *Minâhü'l-celil Şerhu Muhtasarı Halîl*, I, 372.

Karâfi de benzer bir görüşle, müellefe-i kulûb'un, başkalarının da imrenip müslüman olması maksadı gözetilerek yeni müslüman olmuş kimselere verildiğini söyleyerek şimdi bu kimselere ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle verilmediğini ancak ihtiyacın hâsıl olduğu dönemde tekrar verilebileceğini belirtmiştir.⁴⁵⁹

Şafiî fukahasından bir kısım fakîh de bu görüşe katılmıştır. Bu doğrultuda Maverdî ve Buceyrimî, müslüman olmuş fakat imanı zayıf olan kimselere vermekle imanlarının kuvvet bulması umut edilen kimseler ile müslüman olduğu, hatta imanı da kuvvetli olduğu halde toplumda sözü geçen şerefli kimseler olmaları sebebiyle, başkalarının müslüman olmasına vesile olabilecek kimseler hakkında müellefe-i kulûb payının devam ettiğini ve bu kimselere ihtiyaç halinde müellefeden pay verilebileceğini ifade etmişlerdir.⁴⁶⁰

Hanbelî fakîhlerinin çoğunluğu müellefe-i kulûb'un hükmünün ihtiyaç halinde devam edeceğini ifade etmiş ve Hz. Peygamber'in uygulamasından sonra Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin kendi hilafetleri döneminde bu hükmün gereğini yerine getirmeme gerekçelerini, bu sınıfın payının düşmesi değil de ihtiyacın ortadan kalkması olarak göstermişlerdir. Bu görüş doğrultusunda;

Hanbelî fukahasından Kelvezânî ise, müellefenin durumunu kâfirler ve Müslümanlar açısından değerlendirerek müslümanlara müellefe fonundan verilen payın devam ettiğini belirtmiştir. Kâfirlerin durumuna gelince; Kelvezânî kâfirlere müellefe fonundan pay vermekle İslâm'a herhangi bir fayda sağlanıyorsa bunlara verilen payın devam edeceği yönünde bir görüş kaydetmiştir.⁴⁶¹

İbn Kasım, müellefe-i kulûb'un hükmünün nesh edilmediğini, *el-Mecmu*'da da bu hususta hiç bir ihtilaf görmediğini belirtmiş ve müellefe-i kulûb'a pay vermenin caiz olduğunu açıklamıştır. İbn Kasım'a göre, durumun vücûbiyeti - İslâm'ın zayıf olması halinde bu sınıfa verilmesi, güçlendiği dönemde ise verilmemesi gibi- zamana ve insanların durumuna göre değişir. Eğer tekrar kalplerini ısıdırmaya ihtiyaç duyulan kimseler varsa bunlara vermek caiz olmakla beraber vacip olur. Ancak müellefeden sayılan kimselere ihtiyaç duyulmadığında bu sınıfa verilen payın hükmü bâkî kalmakla

⁴⁵⁹ Karâfi, *ez-Zahire*, III, 146.

⁴⁶⁰ Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l Hatip*, III, 83.

⁴⁶¹ Kelvezânî, *el-İbâdâtü'l-hams*, s.197.

beraber, paylar diğer sınıflara dağıtılır.⁴⁶² Ayrıca İbn Kasım, İmam Malik'in ve İmam Şafî'ye göre müellefe-i kulûb'un hükmünün devam ettiği görüşlerinin dayandığı sebepleri ise bu sınıfa zekâtta pay vermenin ayetle sabit olması, müslümanların maslahatının gözetilmesi ve bu sınıfa ihtiyaç duyulması halinde illetin de ortaya çıkması şeklinde açıklamıştır.⁴⁶³

İbn Kudâme'ye göre de müellefenin payı neshedilmemiştir. Bu sınıfa verme ihtiyacı tekrar ortaya çıkarsa o zaman hüküm de tekrar gelmiş olur ki bu durumda tekrar müellefe-i kulûb'a pay verilebilir.⁴⁶⁴ Ayrıca İbn Kudâme müellefenin hükmünün düştüğü savunanların bu görüşlerine Hz. Ömer'in konu hakkındaki ictihadı karşısında oluşan sahabe icmânı delil gösterdikleri gerekçeye karşı çıkmıştır. Ona göre böyle düşünmek bir hükmün ictihat ya da icmâ ile neshedilmesini ifade eder, bu da usûl-i fıkıh kaidelerine göre mümkün değildir.⁴⁶⁵

İbn Kayyım el-Cevziyye ise verilmesinde Müslümanlar için bir fayda sağlıyorsa müellefe-i kulûb'dan pay verilebileceği, aksi halde verilmeyeceği görüşündedir.⁴⁶⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye'nin konuyla ilgili açıklamalarına baktığımızda konuyu sadece fayda açısından değerlendirdiğini görüyoruz. Ona göre verilen kişi muhtaç ise ya da verilmesinde Müslümanlar için bir fayda sağlıyorsa bu kimselere müellefe-i kulûb'dan pay verilebilir, aksi halde verilmez.⁴⁶⁷

Buhutî, ihtiyaç olsun ya da olmasın müellefe-i kulûb'un hakkının bakî olduğunu ancak Hz. Ömer'in müellefe-i kulûb'a ihtiyaç duymadığı için vermediğini, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de bu sebeple müellefe sınıfına vermeyi terk ettiğini ve ihtiyaç halinde tekrar verilebileceğini belirtmiştir.⁴⁶⁸ Ayrıca bu sınıfa vermeye ihtiyacının ortadan kalkması durumunda, bu sınıfın payının diğer sınıflara verilebileceğini belirtmiştir.⁴⁶⁹ Buna muhalif başka bir görüşe göre ise zekâtı her sınıfa ayrı ayrı vermek değil de hangisinin

⁴⁶² İbn Kâsım, *Haşiyatu'r-Ravdu'l Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki*, III, 314.

⁴⁶³ İbn Kâsım, *Haşiyatu'r-Ravdu'l Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki*, III, 314.

⁴⁶⁴ Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 124; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 197; İbn Kudame (Ebü'l Ferec), *Şerhu'lKebîr*, VII, 234,

⁴⁶⁵ Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 124; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 197; İbn Kudame (Ebü'l Ferec), *Şerhu'l Kebîr*, VII, 234; Yılmaz, İbrahim, "Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müellefe-i Kulûb'a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer'in Uygulaması", III, 35.

⁴⁶⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Câmiu'l Fıkıh*, s. 72.

⁴⁶⁷ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Câmiu'l Fıkıh*, s. 72.

⁴⁶⁸ Buhutî, *er-Ravdu'l-Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki* ve *Haşiyeye*, s. 220, İbn Kâsım, *Haşiyatu'r-Ravdu'l Murbî' Şerhu'z-Zâdi'l Müstenki*, III, 314.

⁴⁶⁹ Buhutî, *er-Ravdu'l Murbî Şerhu'z-Zâdi'l-Müstenki* ve *Haşiyeye*, s. 220.

ihtiyacı varsa ona vermek caiz olur. Bu sebeple özür olmadığında müellefe-i kulûb'a pay vermek de doğru olmaz.⁴⁷⁰

Fukahânın bir kısmına göre kâfirlerin çoğunlukta, müslümanların azınlıkta olduğu dönemde, kâfirlerin şerlerinden korunmak maksadı ile kâfir kimselere müellefeden pay verilmekteydi. Böyle bir durumun tekrar ortaya çıkması halinde illet de tekrar gelmiş olur ki bu durumda ihtiyaca binaen müellefe-i kulûb'a tekrar pay verilebilir.⁴⁷¹

İmranî ve Nevevî de bir kısım fukahânın müslümanlara gelebilecek herhangi bir zarar, kötülük karşısında şerlerinin def edilmesi maksadı sebebiyle kâfir kimselere ihtiyaç halinde pay verilebileceği görüşünü kaydetmiştir.⁴⁷²

Vahhabilerden Muhammed b. Abdulvahab da benzer bir görüş serdetmiştir. Ona göre Hz. Ömer döneminde uygulanmamış olsa da ayet ve hadis esas alındığında müellefe-i kulûb'un hükmü devam etmektedir. Hz. Ömer'in vermediği kimselere gelince, bunlar kâfirlerdir. Müslümanların ileri gelenlerine verilir ki onlara vermekle, gayr-i müslim emsallerinin gönlü İslâm'a ısıdırılmış olsun.⁴⁷³

Hükmün bir süreliğine askıya alındığı görüşünü yansıtan bu yaklaşımlar hükmün uygulanmasına imkân sağlayan şartların oluşması durumunda hükmün de tekrar döneceğini ifade etmektedir. Çünkü neshedilmiş bir hüküm yeni bir hitap olmadıkça dönmez buna karşılık illet ve mahalle bağlı hükümler, illet ve mahallin tekrar dönmesi halinde tekrar dönmüş olur. Sonuç itibariyle bir hükmün bir illete bağlı olarak konulması durumunda illetin ortadan kalkması ile hükmün de ortadan kalkması nesh olarak değerlendirilmez. Yine, hükmün uygulama mahallinin ortadan kalkması durumunda hüküm de ortadan kalkmış olur ki bu durum da nesih anlayışı içerisinde değerlendirilemez.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Bkz. Buhutî, *er-Ravdu'l-Murbî Şerhu'z-Zâdi'l Müstenki* ve *Haşiye*, s.220.

⁴⁷¹ Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 524-525.

⁴⁷² İmranî, *el-Beyân fî Mezhebi İmam Şâfiî*, III, 415-416, Nevevî, *Ravdatu't-Talibin*, II, 176.

⁴⁷³ Muhammed b. Abdulvahab, *Fıkıh*, I, 246.

⁴⁷⁴ İltaş, Davut, *Usulcülerin Nesih Anlayışı ve Çağdaş Tefsircilerin Yanılgıları*, s. 28-29.

- ii. Zekât ibadetinin, ihtiyaç halinde devlet eliyle verilmesi şartıyla devam edeceği görüşünü benimseyenler

Zahirilerden İbn Hazm, müellefe sınıfının payının düşmediğini, kendi döneminde bu sınıfa daha çok ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş ve bu sınıfa verilebilme şartının ancak zekât ibadetinin devlet eliyle yerine getirilmesi halinde olacağını ifade etmiştir.⁴⁷⁵ İbn Hazm'a göre müellefe-i kulûb payının toplanılıp dağıtılması devlet eliyle olmazsa müellefenin payı da düşmüş olur. Çünkü bu sınıfa verme maslahatı, devlet başkanının ihtiyaç hissedip uygun görmesi ile olmaktadır.⁴⁷⁶

İbn Hazm ayrıca Huzeyfe, Ata ve Zahirilerden birçok kişinin zekât verilecek sınıfları altı sınıfa (âmilîn ve müellefe-i kulûb sayılmamış) indirdiğini kaydetmiştir. Bu görüşü savunanlara göre hem âmilîn hem de müellefe-i kulûb'un payı devlet eliyle verilmelidir. Yani bu iki sınıfa pay verme hakkı devlet başkanına aittir.⁴⁷⁷ Kişi ne zamanki kendi eliyle vermek durumunda kalırsa bu iki sınıf da işlerliğini kaybetmiş olacaktır.⁴⁷⁸

İbn Hazm, Ebû Vâil'in ise zekâtın devlet eliyle yerine getirilmediği durumunda sadece âmilîn sınıfının payının düştüğü ve müellefe-i kulûb'un payı devam ettiği görüşünde olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁹ Ebû Vâil'e göre, âmilîn sınıfı devlet hazinesinden ayrıca maaş almayıp vazifelerinin karşılığını zekât payından almaktadır. Bu sebeple zekâtın devlet eliyle yerine getirilmediği zamanlarda âmilîn sınıfının payı da düşmüş olacaktır. Ancak müellefe-i kulûb için böyle bir şarta gerek yoktur.⁴⁸⁰

İbn Hazm'a göre müellefenin olmadığı dönemde bu sınıfa verilecek paylar diğer sınıflara dağıtılır. Ancak İbn Hazm, Hudeyc, İbrahim Nehaî ve Hasan'a göre zekât paylarının toplanıp dağıtılmasının devlet eliyle olması şartının olmadığını ve bir

⁴⁷⁵ İbn Hazm, *el-Muhalla*, VI,144-145.

⁴⁷⁶ İbn Hazm, *el-Muhalla*, VI,144-145.

⁴⁷⁷ Bu görüşü savunanlara göre, müellefe-i kulûb sınıfından sınır boylarında olup düşmana karşı müslümanları savunan kimseler ile zekât vermeyenlerin zekât vermesini sağlayan kimseler ve âmilîn sınıfında bulunan kimseler yaptıkları vazife gereği ayrıca devletten maaş almamakta, bu sınıfların hakkı zekât payından verilmekteydi. Bu sebeple zekât ibadeti ne zaman kişilerin kendi tasarrufu ile yerine getirilir artık devlet eliyle yerine getirilmez ise; o zaman bu sınıflara verilen paylar da düşmüş olacaktır.

⁴⁷⁸ Bkz. İbn Hazm, *el-Muhalla*, VI,145 Aynî, *el-Binaye fi şerhi'l-hidaye*, III, 524.

⁴⁷⁹ İbn Hazm, *el-Muhalla*, VI,145. Bu kimse hakkında bkz. Ebû Hüneyde Vâil b. Hucr b. Sa'd el-Kindî el-Hadramî (ö. 51/671 [?]) Muhammed Hamidullah bu kimse hakkında Vâil memleketine döneceği zaman Hz. Peygamber kendisine üç mektup verdi. Bunlardan biri de Vâil'in bölgesindeki zekâtların toplanma usulleri ve şartları hakkındadır, şeklindeki kaydı bulunmaktadır. Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, s. 246-251.

⁴⁸⁰ İbn Hazm, *el-Muhalla*, VI,145.

kimsenin zekât paylarını kendi eliyle verebileceğini de nakletmiştir.⁴⁸¹ Ayrıca Said b. Cübeyr'in müellefe-i kulûb konusunda: "Allah sana nasıl emrettiyse öyle yap, sekiz sınıfa dağıt." ifadesi ile müellefe-i kulûb'un payının devam ettiği görüşünü benimsediğini ve İmam Şafiî'nin, İbn Ömer'in ve Ebû Süleyman'ın da bu görüşte olduklarını belirtmiştir.⁴⁸²

Günümüzde ehl-i sünnet dışında en geniş kitleye sahip olarak Şia mezhebini görüyoruz. Şia'dan Tûsî de, âmilîn gibi müellefe-i kulûb'un hakkının da bugün kalmadığını ifade etmiştir. Tûsî'ye göre bu sınıflara kişinin kendi tasarrufu ile değil, zekâtın devlet başkanı tarafından toplanıp dağıtılması şartıyla verilir. Bugün ise zekât ibadeti kişilerin kendi eliyle yerine getirilmektedir. Bu sebeple bugün müellefenin hakkı düşmüş olur.⁴⁸³

- iii. Devlet başkanının ihtiyaç halinde müellefe-i kulûbun payını vermeyi ictihadı ile uygun görmesi halinde hükmün devam edeceği görüşünü benimseyenler

Malikî fukahâsından Kadı Abdulvehhab mezhebinin genel görüşünden farklı bir tutum sergilemiş ve zekâtın Tevbe suresindeki ayetle belirtilen sekiz sınıfa verildikten sonra ihtiyaç halinde, ictihada dayalı olarak bu sekiz sınıftan daha fazla sınıfa verilebileceğini, bununla beraber ihtiyaç ortadan kalktığında yine ictihad ile müellefe-i kulûb ve âmilîn sınıflarına pay verilmeyeceğini belirtmiştir. Yani Kadı Abdulvehhab'a göre, ihtiyaca göre devlet başkanı zekâtın sarf yerlerini taksim edebilir ve yine kendi görüşüne göre ictihat ile zekâtın sarf yerlerini sekiz sınıfın üstüne de çıkarabilir sekiz sınıftan daha az sınıfa da verebilir.⁴⁸⁴

İbn Rüşd⁴⁸⁵ *Bidâyetü'l Müctehîd*'de, İmam Malik'e göre müellefe-i kulûb payının maslahatı mürsele olduğunu ve İslâmın güçlenmesi ile de kamu yararının gözetilmesi açısından Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu sınıfın payının düştüğünü

⁴⁸¹ İbn Hazm, *el-Muhalla*, VI,145. Ebu Muhammed ayrıca Hudeyc'in devlet başkanının yanına geldiğinde zekât paylarından bir şey getirmediği, devlet başkanı sorduğunda ise; payları kendi eliyle toplayıp Resulullah'ın (s.a.v) söylediği sekiz sınıfa dağıttığını söylediği rivayetini de kaydetmiştir. Yani devlet eliyle olmasa da sekiz sınıfın hükmünün baki olduğunu ve var olan bu sınıflara dağıttığını belirtmiştir.

⁴⁸² İbn Hazm, *el-Muhalla*, VI,144-145.

⁴⁸³ Tûsî, *el-Mebsût fî Fıkhî'l İmamiyye*, I, 239.

⁴⁸⁴ Kadı Abdulvehhab, *el- Meûne ala Mezhebi Ehli Medine*, s.268.

⁴⁸⁵ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198).

belirtmiştir.⁴⁸⁶ Ancak kendi döneminde müellefe sınıfına pay vermeye daha çok ihtiyaç duyulduğunu, bu sınıfın hükmünün bakî olduğunu ve devlet başkanının uygun görmesi halinde bu sınıfın hakkının tekrar verebileceğini kaydetmiştir. Ayrıca Afrika'da ezilen toplumlardan gönülleri hoş edilince de İslâm'a karşı olumlu bir tavır takınanların olduğunu; ancak bu kimselere Müslüman toplumlar yerine Hristiyan toplumların yardım ederek kendi saflarına çektiklerini ifade etmiştir. İbn Rüşd'e göre cihad niteliği taşıyan ve Müslümanların üzerine vacip olan bu yardımlara çok ihtiyaç vardır. Fakat Müslümanlar bu sınıfın hakkının düştüğü gerekçesiyle yerine getirmeyince Hristiyan toplumlar bu durumu kendi lehine çevirmişlerdir.⁴⁸⁷

Râzî, İslâm güçlendikten sonra müslümanların veya müşriklerinin kalbini yapmaya artık ihtiyaç kalmamıştır düşüncesini savunanlara karşılık, devlet başkanının maslahat gereği müslümanlara bir fayda sağlıyorsa bu sınıfa pay verebileceğini savunmuştur. Ayrıca müellefe-i kulûb'un hakkını belirten hükmün mensuh olmadığını, ancak Hz. Ömer'in o dönemde müellefe ile gönülleri hoşnut etmeye gerek görmediğini bu sebeple kendisine gelenlere pay vermediğini kaydetmiştir.⁴⁸⁸

İbn Abdilber'e göre ise İslâm'ın güçlenmesi sebebiyle müellefe-i kulûb'un ve âmilînin payı düşmüştür. Ancak, devlet reisinin ihtiyaç gördüğü herhangi bir vakitte, kâfir bir kimsenin müslüman olması veya bu kimseden gelebilecek zararı def etmek maksadı gibi gerekçeleriyle müellefeye tekrar pay verebilir.⁴⁸⁹

Hâricîler'den İbâdiyye'ye göre ise müellefe-i kulûb'un payı ayetle sabittir, Hz Ebûbekir müellefe-i kulûb'a pay vermiştir. Buna göre ayetin hükmü mensuh olmamıştır, matruh olmuştur, yani sadece belirli bir süre için uygulanması terk edilmiştir. Çünkü zekât vermek farz, zekât verilecek sekiz sınıfın içinden müellefe-i kulûb'u tercih edip vermek de caizdir. İhtiyaç duyulması halinde ise bu kimselere tekrar verilebilir.⁴⁹⁰ Yalnız ihtiyaç halinde devlet başkanının (imam) uygun gördüğü kimselere verilir.⁴⁹¹

⁴⁸⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, Darü'l-Ma'rife, 1402/1982, I, 233; İbn Rüşd, *Şerhu Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, şerh ve tahkik: Abdullah Abâdî, Darü's-selâm, 1417/1995, II, 648.

⁴⁸⁷ İbn Rüşd, *Şerhu Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, II, 648.

⁴⁸⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-kebîr)*,

⁴⁸⁹ İbn Abdilber, *el-Kâfi fi Fıkhi Ehli Medine*, s.114.

⁴⁹⁰ Gömbeyaz, Kadir, *İbâdiyye'de Zekât*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, s.375-376.

⁴⁹¹ Geniş bilgi için bkz. Gömbeyaz, *İbâdiyye'de Zekât*, s.370-371.

Zeydîler ise Ebû Hanîfe'nin sahabe icmâsı ile ayetin hükmünün nesh edildiği düşüncesine karşı çıkmakla beraber Ebû Hanîfe'nin dönemin şartları gereği böyle bir düşüncede olmasına da hak vermişler ve imamın uygun gördüğü zaman ve şartlarda müellefe-i kulûb'a pay verebileği yönünde görüşlerini beyan etmişlerdir.⁴⁹²

İsmailîler de benzer bir görüşle müellefe-i kulûb'un payının ayetle sabit olmakla beraber, dönemin imamının dilerse ayette belirtilen sınıfların dışında farklı sınıflara da zekât verilmesi konusunda icthad yapabileceğini ifade etmişlerdir.⁴⁹³ Yani imamın icthadına bağlı olarak ihtiyaç halinde tekrar bu sınıfa verilebilir.

2) Müellefe-i Kulûb'un Hükmünün Her Dönemde Bâkî Olduğu Görüşünde Olanlar

Fukahanın önemli bir kısmı da müellefe-i kulûb'un neshedilmediği ve her dönemde bâkî olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu görüşlerini ise, müellefe sınıfına verilen payın maslahat gereği ya da illetin varlığını devam ettirmesi gibi gerekçelerle temellendirmeye çalışmışlardır.

Hanefî fakihlerinden Kasânînin kaydettiğine göre İmam Şafî'nin bir görüşü müellefenin hükmünün düştüğü yönünde iken başka bir görüşü hükmün kıyamete kadar bakî kaldığı şeklindedir. Kasânî ulemânın çoğunluğunun da bu görüşte olduğu ifade etmiştir.⁴⁹⁴ Bu görüşü benimseyenlere göre Hz. Peygamber müellefeden sayılan kimselere İslâm kuvvet bulsun diye kendi döneminde pay vermiştir. Bu maksat gözetilerek müellefeye verilen payın hükmü bakî kalmıştır.⁴⁹⁵ Malikî fakihlerden İbn Rüşd de benzer bir görüş naklederek Ebû Hanîfe ve İmam Şafî'ye ait bir görüşün müellefenin hükmünün kıyamete kadar bâkî kaldığı yönünde olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁶ Aynı şekilde Hanbelî fakihlerinden İbn Kudâme'de mezhebinin görüşünün müellefenin kıyamete kadar bâkî olduğunu kaydetmiştir.⁴⁹⁷ Hasan, Zühri, Ebû Cafer, Muhammed b. Ali'nin de müellefe-i kulûb'un hükmünün neshedilmediği görüşünü benimsediklerini

⁴⁹² Ekşi, Ahmet, *Zeydiyye'de Zekât*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, s. 428.

⁴⁹³ Geniş bilgi için bkz. Avcu, Ali, *İsmailîlik'te Zekât*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, s. 392.

⁴⁹⁴ Kasânî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 470.

⁴⁹⁵ Kasânî, *Bedâiu's-Senâi*, II, 470.

⁴⁹⁶ Yılmaz, İbrahim, "Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müellefe-i Kulûb'a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer'in Uygulaması", s. 24.

⁴⁹⁷ İbn Kudâme, *Bedâiu's-senâi*, II, 470; ayrıca bkz. Yılmaz, İbrahim, "Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müellefe-i Kulûb'a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer'in Uygulaması", s. 24.

belirtmiştir. Bu görüşlerini ise Hz. Peygamber'in yanına pay istemeye gelen kimseye: “*Zekât sekiz sınıfa verilir. Eğer sen bunlardan birisi isen veririm.*” rivayeti ile temellendirdiklerini ifade etmiştir.⁴⁹⁸ Aynî'nin kaydettiği İkrime'den rivayetle; “zekât sekiz sınıfa dağıtılıyordu ve bu sınıflar arasında müellefe-i kulûb da vardı” ifadesi de bu görüşleri destekler niteliktedir. Bu durumda da müellefenin payının nesh edilmiş olması düşünülemez.⁴⁹⁹

Zührî de müellefe-i kulûb'un payını nesh eden bir şey görmediğini ve bir dönemde bu sınıfa vermeye ihtiyaç kalmamasının, bunlar hakkında hükmün de kaldırıldığına işaret etmediğini belirtmiştir. Ayrıca, ihtiyacın ortadan kalktığı dönemde illetin de ortadan kalkmış olacağını, ancak illetin ortadan kalkmasının hükmü kaldırmadığını ifade etmiştir. Zira Hz. Ömer'de bu doğrultuda ayetin hükmünü yasaklamamış sadece illetin ortadan kalkmasıyla o dönemde müellefeye vermeyi yasaklamıştır ki bu durum bütün sınıflar için aynıdır.⁵⁰⁰

Ezherî de benzer bir görüş kaydederek, fukahadan bazılarına göre müellefe-i kulûb'a; İslâm'a teşvik, onların müslüman olarak ebedi olan cehennemden kurtulmaları ve kâfirlere karşı müslümanlara yardım etmeleri gibi gayeler gözetilerek verilmesinden dolayı bu sınıfın hükmünün bakî olduğunu ve nesh edilmediğini ifade etmiştir.⁵⁰¹ Sahnun (ö.240/854)⁵⁰² ise *el-Müdevvenetü'l-kübra* da, İbn Şihab'ın (ö.124/742)⁵⁰³; “müellefe-i kulûb hakkında veya zekât verilecek olan sekiz sınıfın herhangi birinde nesh olup olmadığı konusunda bilgim yok.” dediğini kaydetmiştir.⁵⁰⁴

İmam Halil'in de içinde bulunduğu Malikîlerin genel görüşlerine göre müellefe-i kulûb'un hükmü düşmemiştir, bakîdir. Çünkü Tevbe suresinin 60. ayeti son inen ayetlerdendir ki bu ayetin gereği müefe-i kulûb sınıfına pay verme maksadı, müslüman olmamış kimseleri İslâm'a teşvik ederek onların cehennem azabından korunmasına yöneliktir. Yani bu kimselere verme maksadı onların bize yardım etmesi değildir ki İslâm'ın güçlenmesi ile bunlara verilen pay da düşmüş olsun. Bilâkis vermekle, bu

⁴⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 124, İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 197.

⁴⁹⁹ Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, III, 524-525.

⁵⁰⁰ Geniş bilgi için bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 125, İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 197; İbn Kudame(Ebü'l-Ferec), *Şerhu'l Kebîr*, VII, 234; Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s.361.

⁵⁰¹ Ezherî, *Cevahiru'l İklil Şerhu Muhtasarı Halil*, s. 141.

⁵⁰² Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854).

⁵⁰³ Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742).

⁵⁰⁴ Sahnun, *el-Müdevvenetü'l Kübra*, I, 344.

kimselerin İslâm'a faydalarından çok kendilerinin azaptan korunması hedeflenmiştir. Müslüman olmayanların İslâmı seçerek cehennem azabından koruma maksadı da hep var olacağı için, İslâm'ın güçlenmesi sebebiyle bu sınıfın payının düştüğü de söylenemez. Kişi belki dünyalık şeylerle İslâm'a gelebilir fakat zamanla İslâm'ı da güzelleşebilir. Yine böyle düşünen kimselere göre İslâm'a davet yöntemleri her şekilde ve her dönemde insanların hidayetine vesile olacak, dünyayı küfür cehaletinden kurtaracaktır. Bu sebeple de müellefe-i kulûb sınıfının payı bâkî kalacaktır.⁵⁰⁵ Muhammed İliş'in kaydettiğine göre Abdulvehhab, İbn Beşir ve İbn Hacı, müellefe-i kulûb'a verme hikmetinin, onları cehennem azabından korumak olduğu, bu maksatla da müellefenin hükmünün bakî olup nesh edilmediği görüşünü benimsemişlerdir.⁵⁰⁶

İbn Kesîr'in kaydettiği görüşlerden bir kısım kimseye göre ise Hz. Peygamber 'in, Mekke'nin fethinde ve Hevâzîn'de İslâm güçlendiği halde müellefe-i kulûb'a pay vermesini örnek göstererek, müellefeye verme maksadının İslâm'ın güçlenmesi olmadığını bu sebeple Hz. Peygamber'den sonra da bu sınıfın hakkının devam ettiğini açıklamıştır.⁵⁰⁷

Hanbelîlerin çoğunluğuna göre ise ihtiyaç olsun ya da olmasın müellefe-i kulûb'un hükmü düşmemiştir, bakîdir. Nitekim Merdâvî, *el-İnsaf* kitabında mezhebin sahih görüşüne göre müellefe-i kulûb'un hakkının bakî olduğunu, mezhebin ashabının da bu görüş üzerine olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁸

Karadâvî, Zahirilerin çoğunun, İmamiyeden Cafer-i Sadık'ın, Caferiyye ve Zeydiyye'nin de müellefe-i kulûb'un payının bâkî olduğu görüşlerini kaydetmiştir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ Zuhaylî, Vehbe, İslâm Fıkıh Ansiklopedisi, Risale yay. İstanbul, 1991, III, 360; Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 599.

⁵⁰⁶ Muhammed İliş *Minâhü'l-celil Şerhu Muhtasarı Halîl*, I, 372.

⁵⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, II, 365.

⁵⁰⁸ Bkz. İbn Müflih, *el-Mübdî Şerhu'l-Mukni*, II, 407, Merdâvî, *el-İnsaf fî Ma'rifeti'r-râcih mine'l Hilaf*, III, 205.

⁵⁰⁹ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 600-601.

B. Günümüzde Müellefe-i Kulûb Tartışmaları ve Uygulamaları

1) Son Dönem İslâm Âlimleri Tarafından Hz. Ömer'in Müellefe-i Kulûb Uygulaması Çerçevesinde Cereyan Eden Tartışmalar

Hız. Ömer'in Hız. Ebûbekir'in halifeliğı döneminde bazı kimselere müellefe-i kulûb'dan pay vermemesi, farklı düşünceleri de beraberinde getirmiştir. Şöyle ki Hız.Ömer'in yaşanan olay dâhilinde kendisine gelen kimselere müellefe-i kulûb'dan pay vermemesi acaba sadece o kimseleri kapsayan bir durum muydu, yoksa Hız.Ömer'in bu tavrı müellefeden sayılabilecek herkesi mi kapsamıştı? Ya da zekâtтан müellefe-i kulûb sınıfına verilen payın hükmü bugün de devam ediyor mu, etmiyorsa bunun gerekçeleri nelerdir? gibi bütün ihtilafların kaynağının; Hız. Ömer'in durum karşısındaki tavrının bir sonucu olduğunu görüyoruz. Bu sebeple şimdi Hız. Ömer'in bu uygulamasını son dönem fıkıh âlimleri ve İslâm hukukçuları penceresinden anlamaya çalışacağız.

Elmalılı Hamdi Yazır, şerrinden korkulan kâfirlere Hız. Peygamber'in, zekâtтан pay verdiğine dair kesin ve sarıh bir bilginin olmamasından dolayı bu kimselere zekâtтан değil de fey veya ganimetten pay verdiğini görüşünü benimsemiştir. Ayrıca Hız. Peygamber'in bu kimselere kendi öz malı olan 1/5 lik kısımdan vermiş olması ihtimalinden dolayı da İmam Şafîî ve bazı imamların müellefe-i kulub'u, gayr-i müslimlerden değil, müslümanlardan oldukları görüşünü savunduklarını ifade etmiştir.⁵¹⁰

Yazır'a göre, müellefe-i kulûb; müslüman olduğu halde tereddütler yaşayan İslâm'ın gönlünde sebat bulmadığı kimselerdir. Bu sebeple Yazır, desteğine ihtiyaç duyulmadığı dönemlerde bu kimselere de zekâtтан pay vermenin doğru olmayacağını; desteklerine ihtiyaç duyulduğu dönemde ise sadaka fonundan pay verilebileceğini görüşündedir.⁵¹¹ Buradan hareketle Abdullah Çolak, Hız.Ömer'in, bu uygulamasının Kur'an'ın emredici nassının iptal değil, nassın illetinin ortadan kalkması sebebiyle hükmün bir süre için terk

⁵¹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 534; Çolak, Abdullah, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, s. 158.

⁵¹¹ Çolak, Abdullah, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, s. 161.

edildiğini, ancak aynı illetin herhangi bir zamanda ortaya çıkması durumunda önceki hükmün tekrar devreye girebileceğini belirtmiştir.⁵¹²

Hız. Peygamber'in İslâm'a girmesi umud edilen veya kalplerinde iman sebat bulsun maksadı ile müellefede-i kulûb'dan pay verdiği kimselerin durumuna gelince; Hız. Ebûbekir hilafeti döneminde Hız. Ömer'in ikazıyla bu kimselere vermekten vazgeçmiştir. Çünkü Yazır'a göre müellefe-i kulûb'a müslümanların sayıca az olduğu dönemde verilmiş olup, müslümanların güçlendikleri dönemde bu kimselere vermeye artık ihtiyaç kalmamıştır. Yani Hız. Ebûbekir'in, Müellefe-i kulûb'tan sayılan bu kimselere pay verme maksadının müslümanların az olduğu döneme has, özel bir durum olduğu düşüncesini benimsemiştir. Bundan dolayı Hız. Ebûbekir, artık bu konuda ictihada yer olmadığını belirterek, Hız. Ömer'in kararını da yanlış bulmayarak kendi kararından vazgeçmiştir. Eğer Ebûbekir bu konuda ictihada yer bulsaydı onayladığı bir hükmün fesh edilmesine de müsaade etmezdi. Bu duruma sahabeden de karşı çıkan olmayınca oluşan sükûti icmâ sebebiyle de fukahânın çoğunluğuna göre illetin ortadan kalkması ile hükmün uygulanmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Yazır da, Hız. Ömer'in uygulamadan vazgeçme gerekçesini ictihat olarak değil de, müellefe sınıfına verme ihtiyacının ortadan kalkması şeklinde açıklamıştır.⁵¹³

Mısır eski müftüsü Muhammed Abduh (ö.1329/1905), *Menâr* tefsirinde; cihad eden kimseleri, düşman sınırında bulunan, nöbet tutan, herhangi bir tehlike karşısında savaşan kimseler olarak açıklayarak, bu kimselerin sadece Allah yolunda savaşanlar olarak zannedildiğini ifade etmiştir. Abduh'a göre zamanımızda maddi ihsanlarda bulunularak bazı kimseleri İslâm'a ısındırmak en büyük cihattır. Ayrıca günümüzde kâfirlerin müslümanlardan bir takım kimselere para vererek fikirlerini etkilediklerini, kendi dinlerine sokmak ve müslümanları parçalamak maksadı ile çaba gösterdiklerini belirtmiştir. Bu doğrultuda günümüzde kalkınmış zengin devletlerin, müslümanları dinlerinden uzaklaştırmak gayesiyle bütçe ayırdıklarını; müellefe-i kulub'dan gördüğü müslümanları kendi ideolojilerine kaydırmak ve kendi dinlerine çekmek ve Hristiyanlığa karşı kalplerini yumuşatmak için maddi yardımlarda bulunduklarını ifade etmiştir. Bu duruma Arap Yarımadasındaki devlet adamlarını ve devlet başkanlarını da

⁵¹² Çolak, Abdullah, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, s.161.

⁵¹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 534; Çolak, Abdullah, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, s.159

örnek göstererek, zekâtın sarf yerlerinden olan müellefe-i kulûb'un hükmünün müslümanlar tarafından askıya alınıp kâfirler tarafından uygulandığına dikkat çekmiştir.⁵¹⁴ Çünkü Abduh'a göre, Hz. Ömer'in müellefe-i kulûb'un hükmünü ebediyyen kaldırmamıştır. Meşhur olan rivayet o kimseler ve onlar gibi müellefe-i kulûb vasfından çıkmış kimseler içindir. Hz. Ömer'in bu kimselere ülfet sebebiyle zekâtın pay vermesinin fayda sağlamayacağı düşüncesidir.⁵¹⁵

Saffet Köse, hükümlerin zamana ve çevreye bağlı olarak değişebileceği konusundaki tartışmaları; maslahatın ya da aklın naslar üzerindeki tahakkümünü savunan *modernist* yaklaşım, fikhî mirasımızın yeterliliğini ve bu mirası koruyup bununla yetinmemiz gerektiğini savunan *muhafazakâr* yaklaşım ve sübutu ve delâleti kat'i olan, zaman ve mekândan bağımsız olarak maslahatı sabit olan nassların değişmeye kapalı olduğunu, ancak örf veya illet doğrultusunda gelişen hükümlerin örfe ve illete bağlı olarak değişmeye açık olduğunu savunan *mutedil* yaklaşım olarak üç grupta açıklamıştır.⁵¹⁶ Köse'ye göre müellefe-i kulûbun fonunun devam edip etmediği konusu da bu yaklaşımlar çerçevesinde tartışmaya mahal oluşturmuştur.

Köse'nin bahsettiği maslahatın ya da aklın naslar üzerindeki tahakkümünü savunan *modernist* yaklaşımlardan biri İzmirli İsmail Hakkı'nın (ö.1946) görüşleri olmuştur. İzmirli İsmail Hakkı, müellefe-i kulûb'a zekâtın pay verilmesi hükmünün maslahat gereği düşebileceği ve maslahatın gerektirdiği durumlarda nasla belirlenmiş olan hükümlerin değişebileceği ya da bir süre nasların uygulanmayacağı görüşü benimsemiş ve bunu şöyle temellendirmeye çalışmıştır. Nasıl ki Hz. Ömer kıtlık zamanı hırsıza uygulanan haddi kaldırmış, müellefe-i kulûb'un hükmünü de bu doğrultuda kaldırmıştır.⁵¹⁷

Mehmet Said Hatipoğlu ise Kur'an'ın bütün hükümlerinin insanların maslahatı için olduğunu, bu maksat gözetilerek maslahata uymayan hükümlerin değiştirilebileceği ilkesini savunmuştur. Ayrıca Mecelle'de geçen; "mevrid-i nassda ictihada mesağ

⁵¹⁴ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, s.365-366.

⁵¹⁵ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, s.366.

⁵¹⁶ Köse, Saffet, *Hz. Ömer(r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi*, İslam Hukuku Araştırma Dergisi, sy.7, Nisan 2006, s.14.

⁵¹⁷ Köse, *Hz. Ömer(r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi*, s.15.

yoktur." ifadesinin yanlış yorumlanarak adeta Kur'an ve Sünnet hukukunun dondurulmak istendiği düşüncesini de eleştirmiştir.⁵¹⁸

M.Yûsuf Mûsâ da konuyu maslahat ilkesi dâhilinde ele almış ve Kur'an'ın emrine rağmen Hz. Ömer'in bu sınıfa pay vermeyi engellediğini belirtmiştir.⁵¹⁹

Köse, sübutu ve delâleti kat'i olan, ancak örfe ve illete bağlı olarak hükümlerin değişmeye açık olduğunu savunan *mutedil* yaklaşımlardan birinin Subhi el-Mahmesânî'ye (ö.1986) ait olduğunu kaydetmiştir. Subhi el-Mahmesânî konuyu illet açısından değerlendirerek, İslâm zayıf iken Hz. Peygamber'in kalpleri kazanmak gayesiyle bu sınıfa pay verdiğini, ancak İslâm'ın güçlenmesi ile illetin ortadan kalktığını ve verme maksadının tam anlamıyla sağlanamadığını, bu sebeple de illete dayanan hükmün sona erdiğini ifade etmiştir.⁵²⁰

Yunus Vehbi Yavuz'da konuyu daha çok Hanefîlerin kullandığı istihsân ile temellendirmeye çalışarak, müellefe-i kulûb fonunun nasslarla sabit iken; Hz. Ebûbekir'in halifeliği döneminde Hz. Ömer'in şura üyesi olarak bu sınıfa pay verilmesini, dirayetini kullanarak kaldırmıştır, şeklinde yorumlamıştır.⁵²¹ Ancak Y. Vehbi Yavuz, Hz. Ömer'in bu icihadının değişmez bir esas gibi alınmasından dolayı, Allah'ın (c.c) müslümanlara ihsan ettiği, müslümanların en önemli mücadele aracı olan bu metodun terk edildiğini ve oluşan boşukların yerini de gayr-i müslimlerin doldurduğunu ifade etmiştir. Yavuz'a göre, Müslümanların kendini kuvvetli görüp mücadeleyi terk etmesi, cepheyi boş bırakması tümüyle düşmana fırsat ve imkân sunmaktadır. Hz. Peygamber'in uygulamasıyla başlayan bu mücadele metodu Ömer'in uygulamasıyla yerini yabacı ideolojilere bırakmış ve bu metod gayr-i müslimler tarafından en etkili silah olarak kullanılmıştır. Hâlbuki müellefe-i kulûb'un hükmü her zaman bakîdir ve sürekli bir soğuk savaş taktiğidir. Günümüzde zararlı fikirler, yapılan maddi yardımlar sayesinde kolayca yayılma fırsatı bulmuş, fikirler ve vicdanlar para ile satın alınmıştır. Bu sebeple müslümanların terk ettiği bu metodun yeniden uygulamaya

⁵¹⁸ Köse, Hz. Ömer(r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi, s.16.

⁵¹⁹ Köse, Hz. Ömer(r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi, s.17.

⁵²⁰ Köse, Hz. Ömer(r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi, s.17.

⁵²¹ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, s.357; Köse, Hz. Ömer in (r.a)' Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi, s.16.

konulması da elzemdir. Çünkü İslâm daveti, korunması ve İslâm'ın yayılması kıyamete kadar sürecek bir vazifedir.⁵²²

Hamdi Döndüren ise, İslâmi hükümlerin, sebep ve hikmetlere değil, illetlere dayandığını, bu sebeple zamanın ve şartların değişmesiyle illetin de kalkabileceğini, bunun sonucu olarak da İslâmi hükümlerin değişebileceğini ifade etmiştir.⁵²³ Apaydın bu konuda da, tarihselciler başta olmak üzere ilahiyat camiasından birçok kişinin "zamanın değişmesi ile hükümlerin değişmesinin kaçınılmaz olduğu" görüşünün dayandırıldığı Mecelle'nin "Ezmanın tağayyuru ile ahkâmın tağayyuru inkâr olunamaz" ifadesini; muamelat alanına yoğunlaşarak, "hukuki düzenleme" içeren ayetler açısından yorumladıklarını ve bunu da bir hukuk mantığı ve sistematığı gözetmeden konuyu tikel olarak ele aldıklarını belirtmiştir.⁵²⁴ Mehmet Öztürk, Mecelle'nin 39. Maddesi ile belirlenmiş olan "Ezmânın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkâr olunamaz" ifadesi ile belirli bir illete bağlı olarak gelen hükümlerin o illetin de değişmesi veya sona ermesiyle hükmün de değişebileceği ilkesini belirtmiştir.⁵²⁵

Konu ile ilgili "muhafazakâr" yaklaşımlardan biri de Yusuf el Karadavî'nin görüşü olmuştur. Karadâvî'ye göre müellefe-i kulub hakkında ayette müslümanlar veya kâfirler diye herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu sebeple ayet müslümanlar, kâfirler ve müşriklerden kalbi İslâm'a ısındırılacak olan kimseleri kapsamaktadır. Ayrıca müellefe-i kulûb'un gönlünü İslâm'a ısındırmak niyetiyle onlara pay vermek Kurtubi'nin de ifade ettiği gibi bir cihat türüdür. Müslümanların başından bulunan yönetici, maddi ihsanda bulunmakla küfürden kurtulmasını ümid ettiği kimselere pay verebilir. Ancak müellefe-i kulûb şahsi bir iyilik ve ferdi yürütülecek bir ibadet değildir, aksine bu vazife ya devlet başkanının ya vekilinin yahut 'ehlü'l-hal ve'l-akd' in yerine getireceği görevlerden olup bu sınıfa ihtiyaç olup olmadığını veya bu sınıftan sayılabilme kriterlerinin ne olduğunu ya da ne kadar verileceğini tesbit edecek merci yine bu kimselerdir. Bununla birlikte devlet başkanı daha önce müellefeden verdiği kimselere -ihtiyaç kalmadığı kararıyla- pay vermeyi yasaklayacağı gibi İslâm'a ve müslümanlara fayda sağlayacağını

⁵²² Yavuz, Yunus Vehbi, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 367-369.

⁵²³ Döndüren Hamdi, "Zamanın ve Şartların Değişmesiyle İslami Hükümler Değişir mi?", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. sy.7, cilt:7, 1998, s.94-95.*

⁵²⁴ Bkz. Apaydın, H. Yunus, *Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik*, ", *Dini Hükümlerin Kaynağı ve Dini Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı, İSAM*, (Aralık 2019) İstanbul 2010, s.355.

⁵²⁵ Öztürk, Mehmet, "Hz. Ömer'in İçtihatlarının Fıkhi İlkelerdeki Karşılığına Kısa Bakışlar", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy:2, s.78.*

düşündüğü bir durumda da maslahata binaen bu sınıftan sayılan kimselere pay verebilir.⁵²⁶

Karadâvî Hanefilerin çoğunluğunun müellefe-i kulûb'un hükmünün nesh edilmesi konusunda ihtilaf ettiklerini bazılarına göre neshin icmâ ile gerçekleştiğini ve bu icmâyâ farklı dayanaklar oluşturulduğunu söylemiştir. Hz. Ömer'in "Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin"⁵²⁷ ayetini okumasını delil gösterenlere karşı, Kehf suresindeki ayet ile Tevbe suresindeki ilgili ayetlerin arasında çelişki olmadığını; Kehf suresindeki ayetin Mekkî, Tevbe suresindeki ayetin Medenî olduğunu ifade ederek Kehf suresinde geçen ayetin kendisinden yıllar sonra inen ayeti nesh etmesine delil olamayacağını ifade etmiştir. Muaz b. Cebel'in Yemene gönderilirken zekâtı zenginlerden alıp fakîrlere dağıtması ile ilgili hadisi hükmün nesh edildiğine dair delil gösterenlere ise; bu hadiste geçen "fakîrlere" ifadesinin müellefe-i kulûb'un hükmünü nesh edemeyeceğini şöyle açıklamaktadır: "fakîrlere" ifadesinin müellefe-i kulûb'u edebilmesi için ayette geçen diğer sınıfları da (âmilîn, köleler, borçlular, ibn-i sebil, fi sebilillah) nesh etmesi gerekirdi ki böyle bir kayıt da bulunmamaktadır.⁵²⁸ Karadâvî'ye göre müellefe-i kulûb ne nesh edilmiştir, ne de kalpleri ısıdırma ihtiyacı ortadan kalkmıştır. Eğer ki müellefe-i kulûb'a pay vermenin illeti İslâm'ın zayıflaması ise o halde dünyanın müslümanlara sırtını döndüğü, İslâm'ın garipleşerek başladığı döneme tekrar dönüldüğü ve güçlü milletlerin zayıf müslüman devletlerin üzerine üşüştüğü şu dönemde müellefe-i kulûb'a tekrar pay vermekle İslâm'ın güçlendirilmesi caiz olmuştur. Güçlü devletlerden Amerika Birleşik Devletlerinin sınırlı güçlere sahip Orta Doğu gibi küçük ülkeleri kendisine ısıdırmak maksadı ile vermesi gibi, müslümanların da zengin fakîr ayrımı yapmadan İslâm'a teşvik maksadı ve müslümanların maslahatına uygun olarak bu sınıfa pay vermeye devam etmesi gerekmektedir.⁵²⁹

Hz. Ömer'in uygulamasına gelince; ayetin hükmünün nesh edilmesine dair herhangi bir delil niteliği taşımamaktadır. Hz. Ömer, sadece bazı kimselerin bu paydan faydalanmasını yasaklamıştır ki bununla da en doğru uygulamayı yapmıştır. Bir kimsenin müellefeden sayılması her dönemde bu sınıftan sayılacağı anlamına da gelmemektedir. Ayrıca bir sınıfın payının düşmüş olması Kur'an ayetinin hükmünün

⁵²⁶ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 597.

⁵²⁷ Kehf, 18/29.

⁵²⁸ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 604-606.

⁵²⁹ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 607.

nesh edilmesi demek de değildir. Allah'ın koyduğu bir hüküm, ya ayet ya da Peygamberin sünneti ile nesh edilir. Risaletten sonra da neshin meydana gelmesi mümkün değilse müellefe-i kulûb'un hükmünü nesh eden bir şey de olmayacaktır. Ayrıca haber-i vahid ile mütevâtir heberin de Kur'an'ı neshedemeyeceği konusunda da icmâ oluşmuştur. Nitekim İbn Hazm da kesin bir bilgi sahibi olmadan Kur'an ve sünnetten bir hükmün mensuh olduğunu söylemenin helal olmadığını belirtmiştir.⁵³⁰ Karadâvî, müellefe-i kulûb'a ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle hükmünün bittiğini söyleyen ya da bu kimselere fakîr ve muhtaç olmaları şartıyla verilebileceği görüşünde olan kimseleri; herhangi bir delile dayanmadan nassların genelini sınırlamaları ve makul gerekçeler olmadan şariat hükümlerinin hikmetine aykırı davranmaları sebebiyle de eleştirmiştir.⁵³¹

Muhammed Hamidullah ise bir kısım fıkıhçıların, devletin ihtiyaçları altındaki derin nedenleri ve Hz. Ömer'in müellefe-i kulûb'un tasarrufundaki hikmet ve anlayışı göremeyecek kadar dar düşünceli olmalarından dolayı; başta Hz. Peygamber'in sonrasında da Hz. Ebûbekir'in uyguladığı Kur'an ayetini, Hz. Ömer'in yürürlükten kaldırmaya çalıştığı hatasına düştüklerini belirtmiştir. Hamidullah Hz. Ömer'in müellefe-i kulûb'dan pay isteyenlere karşı olumsuz cevap verdiği, şeklinde meşhur olan olayın farklı bir rivayetini de şöyle anlatmaktadır:

“Medine’de devlet mâliyesi ve vergi muhasebesi ile ilgili işlerde görevli bazı gayrimüslimler İslâm’ı kabul edince, Halife Ömer’e başvurarak, bütçenin “gönülleri ısıdırılacak olanlar” faslından kendilerine belli bir ödeme yapmasını telkin ettiler; Halife Ömer bu öneriyi sinirlenerek şöyle dedi: “Maddi çıkar sağlamak amacıyla dinlerini değiştiren kimselere İslâm’ın ihtiyacı yoktur.”⁵³²

Hamidullah Hz.Ömer'in buradaki tavrının, devletin harcama kalemlerinden avantaj sağlamak isteyenler hakkında, devletin çıkarlarını korumaya yönelik özel bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Ömer'in, bundan sonra kimsenin lehine bir iş yapmayacağını da söylemediğini, sadece bu olaya bakarak bütün müellefler hakkında hükmün bir daha uygulanmayacağı manasının çıkmayacağını da kaydetmiştir.⁵³³

⁵³⁰ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 601-605.

⁵³¹ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 607.

⁵³² Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, s.811.

⁵³³ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, s.811.

H. Ömer'in müellefe-i kûlub'u nesh, sükûfî icmâ, maslahat, istihsân ya da illet sebebiyle uygulamadığı görüşünde olanlar olduğu gibi konuya tarihselci bir yaklaşımla bakan bazı anlayışlar da olmuştur.⁵³⁴

Şevket Kotan, konuyu tarihselcilik açısından değerlendirerek müellefe-i kulûb'un hakkının ârızı bir durum sebebinden dolayı hükmünün durduğunu ya da askıya alındığını savunmuştur.⁵³⁵

H.Yunus Apaydın ise bu anlayışlar doğrultusunda; Hz. Ömer'in devlet başkanı sıfatıyla aldığı bazı kararların, tarihselciler tarafından, Hz. Ömer'in Kur'an lafızlarını ihmal etmek pahasına (!) bazı hükümleri uygulamadığı şeklinde ifade edildiğini belirtmiştir.

⁵³⁶ Nitekim Hz. Ömer'in uygulamalarına bakıldığında; söz konusu nassın askıya alınmasının değil de, bir maslahat gereği bu sınıfa pay verilmediğinin görüleceğini; bununla da maksadın nassı büsbütün askıya almak olmadığını⁵³⁷ ifade etmiştir.

Ayrıca Apaydın, nassın uygulanmaması veya nassa muhalefet olunabilmesi için nassın müellefe-i kulûba pay vermemeyi alternatifsiz bir şekilde buyuyor olması gerektiği şeklinde açıklayarak; Hz. Ömer'in muhalefetinden söz edebilmek için, öncelikle zekâtını sekiz sınıfa pay etmeyip bu sınıf içinden fakîri önceleyen ve zekâtını fakîr kimseye verenin muhalefetinden söz etmek gerektiğini belirtmiştir.⁵³⁸ Buradan hareketle Apaydın, müellefe-i kûlub için belirtilen sekiz sınıfın hepsinin aynı anda varlığı durumunda bile içlerinden birisinin öncelenebilmesinin mümkün olmasından hareketle, fiilen veya hükmen mevcut olmayan bir sınıfa pay verilmesinin nassa muhalefet sayılmasının "lojik" ve "metadolojik" olarak mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁵³⁹

Görüldüğü gibi Hz. Ömer döneminde, bütün çeşitleriyle içtihat ilkesini uygulanmış, içtihat, fetva, hüküm ve maslahatı gerektirecek birçok uygulama meydana gelmiştir. Hz. Ömer, genellikle içtihatlarını belirli usul ve kaidelerle değil şura yoluyla yapmıştır. Bu demek değildir ki Hz. Ömer, nasslarda belirlenmiş hukuki sınırları aşıp reform yapmıştır. Aksine Hz.Ömer içtihadı gerek duyulan sahalarda kanun koyucunun

⁵³⁴ Bkz. Apaydın, H. Yunus, "Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik", s.353-354.

⁵³⁵ Köse, Hz. Ömer (r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi, s.17-18.

⁵³⁶ Apaydın, H. Yunus, "Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik", 353-354.

⁵³⁷ Apaydın, H. Yunus, "Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik", 354.

⁵³⁸ Apaydın, H. Yunus, "Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik", 354.

⁵³⁹ Bkz. Apaydın, H. Yunus, "Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik", 354.

belirlediği ilkelere bağlı kalarak içtihat faaliyetlerini icra edip, islâm hukukun teşekkülüne de katkılarda bulunmuştur.⁵⁴⁰

Nitekim Saffet Köse de, zekâtın farziyetinin yanında zekâtın verileceği sekiz sınıftan birini seçmenin mübah olduğunu, zekâtın verileceği kimsenin de mükellefin kendi seçimine bırakıldığını ifade etmiştir. Bu durumda müellefe-i kulûb özelliğini taşıyan kimse kalmadığında Hz. Ömer'in zekât verilecek sınıflardan müellefe-i kulûb'u seçmiyorum demesinin ayeti değiştirmeyeceğini aksine Hz. Ömer'in seçme hakkını kullandığını gösterdiğini izah etmiştir.⁵⁴¹ Ayrıca Köse, Hz. Ömer'in zekâtın sarf yerlerinden olan miskin kimseleri gayr-i müslim⁵⁴² olarak yorumladığını ve bu kimselere pay verdiğini söylemiştir.⁵⁴³ Köse'ye göre İslâm'ın güçlendiği ve gayr-i müslimin yardımına ihtiyaç duyulmadığı bir zamanda, Hz. Ömer'in gayr-i müslim olan miskin kimselere zekâttan pay vermesi vakî iken müellefe-i kulûba pay vermemesi düşünülemez. Bu maksatla Hz. Ömer'in, o dönemde Arap dünyasında en güçlü hicivcilerinden olan ve bütün erdemlere karşı savaş açan biri olarak bilinen Hutay'e'den (ö.59/678) söz alarak Müslümanları hicvetmemesi karşılığında hatırı sayılır bir meblağ olan 3.000 dirhem pay verdiğini nakledilmiştir. Köse, Hutay'e'ye verilen bu payın müellefe-i kulûb fonundan verildiği kanaatindedir.⁵⁴⁴

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in, Kureyş ve Hevâzin kabileleri gibi büyük kabilelerin yenilgiye uğramasından sonra da İslâm'ın güçlenmesinden sonra da müellefe-i kulûb sınıfına pay vermeye devam ettiği bilinmektedir. Nitekim Becîle halkı Celûlâ Savaşı'na katıldıktan sonra Irak cephesi başkumandanı Sa'd b. Ebû Vakkâs'dan kendilerine vaad edilen dörtte birlik ganimet hissesinin verilmesini talep etmişlerdi. Bunun üzerine Halife Ömer'in, Sa'd b. Ebû Vakkâs'a: Allah rızâsı için değil de müellefe-i kulûb'dan pay almak maksadıyla savaşmışlarsa söylenen miktarın verilmesi şeklinde tâlimat verdiği kaydedilmektedir. Dolayısıyla konuya sadece dinin yücelmesi ile bu sınıfa verilen payın kaldırılmış olabilme ihtimali şeklindeki bir yaklaşım da doğru bir yaklaşım değildir.

⁵⁴⁰ Öztürk, Mehmet, "Hz. Ömer'in İctihatlarının Fıkhi İlkelerdeki Karşılığına Kısa Bakışlar", s.75.

⁵⁴¹ Köse, Saffet, Hz. Ömer(r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi, s.25-26.

⁵⁴² Ayrıca Köse, Ebu Yusuf'un; Hz. Ömer in (r.a)' zekâtın sarf yerlerinden olan "fakir" kimseleri müslümanlar olarak "miskin" kimseleri ise ehl-i kitabın yoksulları olarak tefsir ettiğini kaydetmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Köse, Saffet, Hz. Ömer (r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi, *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, sy.7, Nisan 2006, s.25-26.

⁵⁴³ Köse, Saffet, Hz. Ömer(r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi, s.25.

⁵⁴⁴ Köse, Saffet, Hz. Ömer (r.a)'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi, s. 25; Tüccar Zülfikar, "Hutay'e" *DİA*, XVIII, 424.

Hâlbuki Hz. Ömer'in müellefeden sayılan söz konusu şahıslarda müsbet gelişmeler sezmiş olması ya da bu kişilerin müellefe kriterlerinden çıktığı halde pay almayı kendilerine huy haline getirmiş olan kimseler olduğunu farkederek asalak bir sınıfın teşkil etmesini önlemek istemiş olması da muhtemeldir.⁵⁴⁵

Bu düşünce doğrultusunda Öztürk de zekâtın sarf yerleri ayette sekiz sınıf olarak belirlenmiş olup bu sınıflardan hangisine verileceği konusunda da muhayyerlik olduğu, bu durumda Müslüman'ın veya devletin zekâtı bu sınıflardan birine veya bir kaçına verilebileceği ifade edilmiştir. Hz. Ömer'in de, ayetin kaldırılmasına İlişkin bir müdahalesinin olmayıp, hükmün uygulama şartlarına matuf bir yorumlama ile ayette mubah olan sınıf seçimi konusunda müdahalesinin olduğu belirtilmiştir.⁵⁴⁶ Yani Öztürk, Hz.Ömer'in o günün şartlarında müellefe-i kulûb sayılacak zümrenin bu özelliklerini kaybetmesi ile bu özellikte kimsenin bulunmaması gerekçesi ile bu içtihadı yaptığını; Kur'an ile sabit olan müellefe-i kulûb'un her dönemde ortaya çıkabileceğini, devletin zekât toplayıp zekât dağıtmadığı günümüzde bir mü'minin kendi zekâtını müellefe-i kulûb sınıfından birilerine verebileceğini, tabiûn devrinde Ömer b. Abdülaziz'in halifelik yaptığı dönemde bu sınıfa pay verdiği temsiliyle açıklamıştır.⁵⁴⁷

Biz de günümüzde bu özellikteki kimselerin varlığı dâhilinde, müellefe-i kulûb'un tekrar işlerliğinin kazanacağını düşünüyoruz. Çünkü zekât başlı başına sosyal dayanışma maksatlı bir ibadet olsa da aslında hem sosyal hem ekonomik hem de siyasî yönden müslümanlara hayırlar getiren çok yönlü bir ibadettir. Müellefe-i kulûb'a pay verilme maksadı bu açıdan ele alındığında Müslümanlar açısından hep ihtiyaç duyulan bir ibadet olacaktır.

2) Günümüzde Müellefe-i Kulûb Uygulamaları

Hz. Peygamber döneminde kurumsallaşmaya başlayan zekât ibadeti, Hz. Ömer döneminde, "irafet teşkilâtı"nın da kurulmasıyla, zekâta muhtaç insanların tespiti ve zekâtın dağıtımı konularında daha sistematik bir yapıya kavuşturulmuştur.⁵⁴⁸ Yine bu

⁵⁴⁵ Kallek, Cengiz , “Müellefe-i Kulûb”, *DİA*, XXXI, 475.

⁵⁴⁶ Öztürk, Mehmet, “Hz. Ömer'in İctihatlarının Fıkhi İlkelerdeki Karşılığına Kısa Bakışlar”, s.79.

⁵⁴⁷ Öztürk, Mehmet, “Hz. Ömer'in İctihatlarının Fıkhi İlkelerdeki Karşılığına Kısa Bakışlar, s.79-80, Ayrıca bkz. Köse, Saffet, “Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* sy:7, Nisan 2006, s. 26.

⁵⁴⁸ Bilgin, Yusuf, Türkiye'de Zekât Çalışmaları: İlh Örneği, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr. İstanbul 2017, s. 491.

doğrultuda, Hz. Ömer özellikle cunudlarda meskûn bulunan Müslümanları yüzer kişilik gruplar halinde sınıflara ayırmış ve bu sınıfların başına, ârif denilen görevliler atamıştı. Bu ârifler ise menakibe bağlanarak, kendi irafetindeki fakîrlerden sorumlu tutulmuş ve bu şekilde zekâta muhtaç insanların belirlenmesi de daha kolay olmuştur.⁵⁴⁹

Zekâtı kurumsal bir yapıya kavuşturan Hz. Peygamber'den sonra bu alanda en yoğun çalışmayı Hz. Ömer döneminde görüyoruz. Ancak hulefa-i raşidin'den sonra Emevîler döneminde siyasi sorunların kısmen çözülmesi ile beraber birçok kurumda olduğu gibi zekât müessesinde de bazı değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle bir rivayete göre Ömer b. Abdülazîz'in halifeliği döneminde Medine'den Hz. Peygamber ve Hz. Ömer'in zekâta dair kitaplar istetilerek zekâtın uygulanmasına dair bilgiler bir araya toplatılmıştır.⁵⁵⁰

Apak, Ebû Ubeyd'in rivayetine göre Emevî halifesi Ömer b. Abdülazîz'in zekâtın sarf yerleri hakkındaki yazdırdığı tâlimatnameyi şöyle açıklamıştır:

“Zekâtın hisse ve sarf yerleri şöyledir: Zekât sekiz paydır. Bir hisse fakîrlerin, bir hisse miskinlerin, bir hisse amillerin, bir hisse müellefe-i kulûbün, bir hisse borçluların, bir hisse Allah yolunda savaşanların ve bir hisse de yolcuların hakkıdır.”⁵⁵¹

Apak İbn Sa'd'ın rivayetine göre, bu doğrultuda Ömer b. Abdülazîz'in, zekâtı Bıtrık'a (Patrik) kalbini İslâm'a ısındırılmak maksadıyla pay verdiğini de kaydetmiştir.⁵⁵²

Abbasiler döneminde de zekâtın kurumsal yapısı korunmakla beraber, araştırdığımız kaynaklarda bu döneme ait müellefe-i kulûb uygulamasına dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Sonraki dönemlerde ise, zekât müessesesi, devletin sosyal siyasi bir yardımlaşma aracı olmaktan çıkarak insanların insiyatifine bırakılan bir yardımlaşma olgusuna terk edilmiştir.

Türkiye'deki zekât faaliyetlerine baktığımızda ise bu ibadetin devletten bağımsız bir şekilde insanlar tarafından bireysel olarak yürütüldüğünü, bununla birlikte resmi

⁵⁴⁹ Bilgin, Yusuf, Türkiye'de Zekât Çalışmaları: İhh Örneği, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s.491.

⁵⁵⁰ Apak, Âdem, Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr. İstanbul 2017, s.165.

⁵⁵¹ Apak, Âdem, Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s.172.

⁵⁵² Apak, Âdem, Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s.174.

makamlarca izin verilen, kâr amacı gütmeyen vakıf, dernek gibi bazı kurum ve kuruluşların zekâtı toplayıp ülkemizde veya yurt dışında dağıtma faaliyetlerini üstlendiğini görüyoruz. Nitekim Karadâvî de, günümüzde olduğu gibi zekât işlemlerinin ve İslâm'ın diğer hükümlerinin uygulanmadığı devlet yönetiminin bulunduğu ülkelerde bu gibi müslüman teşkilât ve kurumları tarafından, zekât dağıtımının ve müellefe-i kulûb'a da pay ayırmalarının caiz olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bu vazifeyi yürüten herhangi bir kurum veya teşkilâtın olmaması durumunda kişilerin ferdî olarak müellefe-i kulûb'a pay vermek caiz olmayacağını, müellefe-i kulûb'a zekâttan pay vermenin ancak ya müslüman yönetiler ya da bu vazifeyi üstlenen kurum kuruluş ve teşkilâtlar aracılığı ile mümkün olacağını ifade etmiştir.⁵⁵³

Ülkemizde müellefe-i kulûb'un belirlenmesi ve uygulanması kriterlerine gelince; Zekât devlet kanalıyla kurumsal olarak toplatılıp dağıtılmadığından, bu sınıfa tahsis edilmiş belirli herhangi bir pay yoktur. Dolayısıyla kimlerin bu sınıfta sayılacağına dair kriterler de belirli değildir. Ancak devlet kanalıyla olmasa da özelde kurumsal nitelikte sayılabilecek İHH İnsanî Yardım Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı ve bunun gibi birçok yardım kuruluşu, vizyonlarında zekâtın dağıtımında, muhatap kitlenin ayette geçen sekiz sınıf olduğunu belirterek, bu çerçeveye uygun bir zekât dağıtımının yapıldığını belirtmişlerdir. Ancak bu kuruluşlar tarafından toplanan zekâtın dağıtım alanlarında müellefe-i kulûb'un uygulanabilirliği görülmemektedir ve dağıtım alanları ihtiyaç önceliği esas alınarak belirlenmektedir. Zekâttan toplanan paylar; her türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere savaş mağdurlarına, deprem, sel gibi doğal afet mağdurlarına, açlık, susuzluk, sağlık problemleri gibi ciddi hayatî risk oluşturan, ihtiyaç önceliği bulunan kimselere dağıtılmaktadır.

Günümüzde zekâtın kurumsallaşmasına ciddi anlamda ihtiyaç vardır. Muhammed Hamidullah bu gerekliliği zaruriyyatını; zekâtın miktarının belirli, ödenmesinin de zorunlu olduğunu belirterek şöyle söylemiştir: “Zekât kişiye özel bir harcama değildir. Nasıl hesaplanacağı ve kimlerin yararlanacağı, hatta bunun hangi dönemlerde ödeneceği, onu veren kişinin keyfine bırakılmamıştır.”⁵⁵⁴ Nitekim devletin planlaması ve organizasyonu ile kurumsallaşacak olan zekât müessesesi müslümanların bireysel, sosyal, ekonomik ve siyasi birçok alanda ihtiyacı karşılanmış olacaktır. Zekâtın kurumsallaşması adına ciddi

⁵⁵³ Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu'z-Zekât*, II, 608.

⁵⁵⁴ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, s.817.

adımlar atan ülkeler arasında Malezya ve Sudan'ı görüyoruz. Bu ülkeler dışında Kuveyt, Ürdün, Libya, Endonezya, Bangladeş, Pakistan, Mısır, Yemen Arap Cumhuriyeti, Suudi Arabistan gibi İslâm ülkelerinin bir kısmında zorunlu, bir kısmında gönüllü olarak zekât ödemesi devletlerin resmi zekât kurumlarına yapılmaktadır. Ayrıca bazı ülkelerde zekât müessesesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılarak zekât kanunları da çıkartılmıştır.⁵⁵⁵

Malezyada uygun bir zekât sisteminin 1915 yılında ortaya çıktığı bilinmekle beraber, zamanla tahsil edilen zekât miktarlarının artması ile 1990 yılında, Bölge İslâm Konseyi'nin kurduğu yine İslâm Konseyinin kurumsal yönetim usulleri çerçevesinde yönetilecek olan Pusat Pungutan Zakat (PPZ-MAIWP) bir kurum oluşturulmuştur. Bu kurum daha önce Beytü'l-Mal MAIWP tarafından zekât tahsil işlemi doğrudan yapılacak iken, konsey adına PPZ-MAIWP kurumuna bırakılmış oldu.⁵⁵⁶ Federal bölgede bu Komisyon ve Konsey, zekât fonunun harcanmasında zekâtın genel hedefleriyle uyuşan sekiz sınıftan birisini belirleyerek zekâtı dağıtmaktadır.⁵⁵⁷ Ayrıca şeffaflığın sağlanabilmesi için iç denetim ve genel denetimden geçmektedir. Kısacası, Malezya da zekâtın toplanma ve dağıtılması sistematik bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.⁵⁵⁸

İsmail Yalçın, Malezya'da hem temlikin şart koşulduğu hem de temlik içermeyen zekât harcamalarının olduğunu kaydetmektedir.⁵⁵⁹ Tevbe suresinde ayette geçen ilk dört sınıf (fakîrlar, miskinler, amiller ve müellefe-i kulûb) için “lam” harfi ile hem aidiyet hem de temlik şartına işaret edildiğini, “fi” harfi ile de son dört sınıf (köleler, borçlular, fi sebilillah ve ibn'i sebil) için temlikin şart olmadığını ifade edildiğini belirtmektedir.⁵⁶⁰ Bu doğrultuda müellefe-i kulûb için barınak, gıda yardımı, sağlık desteği, dini eğitim, beceri eğitimi gibi dolaylı olarak temlik uygulamalarının işletildiği alanların olduğunu ve bu maksatla kitap basımı ve her türlü tebliğ faaliyetlerinin finanse edildiğini izah

⁵⁵⁵ Yalçın, İsmail, Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20, sy: 2 Aralık 2016, s.239; Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*, s.105.

⁵⁵⁶ Hazalî, Amran, *Malezya'da Zekât Çalışmaları, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr. İstanbul 2017, s.509.

⁵⁵⁷ Hazalî, Amran, *Malezya'da Zekât Çalışmaları, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s.518.

⁵⁵⁸ Hazalî, Amran, *Malezya'da Zekât Çalışmaları, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 518-520.

⁵⁵⁹ Yalçın, İsmail, *Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 68.

⁵⁶⁰ Yalçın, İsmail, *Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 68.

etmektedir.⁵⁶¹ Ayrıca Malezya’da zekât dağıtımında eyaletlere göre farklı anlayışlar ve uygulamalar olsa da ortak kriterler esas alınarak uygulama yapan eyaletlerin müellefe-i kulûb’a şu kalemlerde harcamalar yaptığını açıklamaktadır.⁵⁶²

Müellefe-i kulûb;

- a) Gayrimüslim bir ülkede yeni müslüman olmuş fakîr kimselerin başta eğitim olmak üzere tüm ihtiyaçlarının giderilmesinde,
- b) Gayrimüslimler arasında yaşayan müellefler için camiler inşa edilmesinde,
- c) Gayrimüslimlerin baskısı altında veya çatışma bölgelerinde yaşayan veya bağımsızlık için mücadele eden Müslümanlara destek verilmesinde,
- d) Müelleflerin her türlü işleri ile ilgilenen vakıf ve kurumlara maddi destek sağlanmasında,
- e) Müellefeler için İslâmi gelişme programlarının hazırlanmasının finanse edilmesinde,
- f) Müellefeler için inşa edilen veya satın alınan pansiyonların idare kaleminde,
- g) Müellefeler için basılan yayınların finansında, kullanılır.⁵⁶³

Güney Afrika’da ise zekât uygulamaları SANZAF (Güney Afrika Ulusal Zekât Fonu) tarafından yürütülmektedir. Zekâtın dağıtılması müslümanlar tarafından kolayca yerine getirilebilir olmasına rağmen bu dağıtımın Kur’an’da ön görülen kategorilere göre yapılıp yapılmadığı önem arz etmektedir. SANZAF, zekâtın doğru hesaplanması, Kur’an’a uygun dağıtılması konusunda programlar hazırlayarak sistematik bir düzen içerisinde hareket etmektedir.⁵⁶⁴ SANZAF’a başvuran kimsenin kimlik kartı, adresi, evlilik cüzdanı, İslâm’a yeni giren bir kimse ise bunu gösteren belgeleri gibi gerekli bütün evrakları tespit edilerek zekât verilecek sınıflardan olup olmadığı belirlenmektedir. Bu doğrultuda zekâtın sarf yerlerinden olan müellefe-i kulûb’un kimler olduğu, bu kimselerin hangi kriterler ölçüsünde nasıl belirleneceği gibi konularda fıkıhçılar arasında ihtilaflar olmuştur. Örneğin Müslüman olmadığı halde

⁵⁶¹ Yalçın, İsmail, Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 69.

⁵⁶² Yalçın, İsmail, Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s.69.

⁵⁶³ Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*, s.107, Yalçın, İsmail, Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s. 69.

⁵⁶⁴ Amod, Irshaadh, Güney Afrika’da Zekât Alanındaki Yardım Faaliyetleri: Sanzaf (Güney Afrika Ulusal Zekât Fonu) Deneyimi, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, s.522.

yardıma muhtaç olan bir kimseye zekâtı pay verilemeyeceğini, bu kimseye ancak sadaka fonundan pay verilebileceğini söyleyenler olmuştur.

Libya'da ise, 1971 tarihinde Maliki mezhebi esas alınarak hazırlanmış olan kırk yedi maddelik zekât kanunu çıkarılmıştır. Buna göre zekât ayetle belirtilen sınıflardan; fakirlere, ihtiyaç sahiplerine, zekât işlerinde çalışan amillere, müellefe-i kulûb'a, borçlulara, fi sebilillah'a, esirlere ve yolculara dağıtılmaktadır.⁵⁶⁵

Kuveyt'de "Beytü Zekât" adıyla bir fon oluşturulmuş ve zekât ayetle belirtilen sekiz sınıfa dağıtılmakla beraber ihtiyaç halinde, dini eğitim kurumları inşa etmek, İslâmi yayınlar oluşturmak, hükümet dışında sosyal örgütlere destek sağlamak gibi bu sınıflar dışında da dağıtılabilmektedir.

Sudan da aynı "Zekât Sandığı Kanununa göre" zekât, ayetle belirtilen sekiz sınıfa pay edilmektedir.⁵⁶⁶

Son olarak, Mısırlı hukukçu Osman Hüseyin Abdullah tarafından hazırlanan Zekât Kanunu tasarısına göre günümüzde müellefe-i kulûb fonuna yapılacak harcama kalemleri şöyledir.

- 1) “İslâmi daveti yaymak, inanç ve hukukunu tanıtmak ve sağlam İslâmî terbiye ile ilgilenmek suretiyle insanların kalbini İslâm'a ısındırmak ve dine mensup olma ruhunu geliştirmek
- 2) İslâm'a zarar veren akımlar, kültürel ve İslâmî çözülme, komünizm, siyonizm ve sömürünün yayılmasına karşı mücadele etmek
- 3) Bazı Asya ve Afrika ülkelerinde dinde yeni olan ve inançlarının kaymasından korkulan müslümanlara yardım etmek ve onları davetçilerle, basınla, mal ve hizmetlere donatmak.”⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*”, s.110.

⁵⁶⁶ Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*”, s.112-113.

⁵⁶⁷ Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*”, s.116.

SONUÇ

Zekât verilecek sınıflardan birisi olan “müellefe-i kulûb” sınıfı hakkında araştırdığımız kaynaklar neticesinde ulaştığımız sonuçları şöyle özetleyebiliriz.

a) Hz. Peygamber döneminde müellefe-i kulûb sınıfından kimselere zekâtın müellefe-i kulûb fonundan, ganimet mallarından, fey’den ve diğer devlet gelirlerinden paylar verilmiştir. O dönemde bilinen ilk müellefe-i kulûb uygulaması ise Huneyn Gazvesi sonrasında elde edilen ganimetlerin bir kısmının kalpleri İslâma ısındırılmak maksadıyla “müellefe-i kulûb” olarak isimlendirilen kimselere dağıtılması şeklinde vukû bulmuştur.

b) Hz. Peygamber döneminde bu sınıftan sayılarak pay verilen kimseler şunlardır:

1. Müslümanlara gelebilecek her türlü zararı önlemek, şerlerinden korunmak maksadıyla verilen kimseler
2. İslâm’a karşı meyli olan, kendi kabilesindeki Müslüman olmuş kişilerin İslâm’da sebât etmelerini sağlayan, Müslümanlara hayrı umulan kimseler
3. Yeni müslüman olmuş ama küfre dönme ihtimali olan ya da imanında zayıflık bulunup güçlendirilmesi umulan kimselerdir.

Bu kimselerin kaç kişi oldukları konusunda kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda bu sayının on üç, bazısında kırk, bazılarında ise yetmiş kadar olduğu görülmektedir. Ancak araştırdığımız kaynakların birçoğunda bu kimselerin on üç kişi olduğu yönündeki bilgiler yer almaktadır.

c) Müellefe-i kulûb’un kimleri kapsadığına dair klasik fıkıh metinlerinde yukarıda belirttiğimiz Hz. Peygamber’in verdiği kimselerin yanı sıra şu iki grup da yer almaktadır:

1. Sınır boylarında oturan, düşmandan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı müslümanları koruyacak durumda olan kimseler,
2. Zekât vermekle mükellef olduğu halde vermek istemeyenlere yakın yerlerde oturan ve bu kimselerin zekât vermelerini teşvik eden kimselerdir.

d) Fukahanın müellefe-i kulûb hakkındaki farklı yaklaşımları da şöyledir:

Hanefî ve Hanbelî fukahâsının çoğunluğu, Malikî ve Şafîî fakihlerin bir kısmı müellefe-i kulûb sınıfından sayılan kimseleri genel olarak; müslümanlar ve kâfirler ve müşrikler olarak değerlendirmiş, kâfirleri de kavminin reisi konumunda olan Kureyşin ve Arap kabilelerinin ileri gelenleri olarak ifade etmişlerdir. Ancak İmam Mâlik ve Malikî fâkihlerin birçoğu bu kimseleri kâfirler olarak tanımlamıştır. İmam Şafîî ve Zahirîlerden İbn Hazm ise Mâlikî fakihlerinin tam tersi bir görüş beyan ederek müellefenin sadece müslümanları kastettiğini bu sebeple kâfire veya müşrike müellefe fonundan pay vermenin caiz olmadığı görüşünü benimsemiş ve zekâtın sadece müslüman olanlara verileceğinden hareketle da kâfire müellefe-i kulûb'dan pay verilmeyeceğini belirtmişlerdir. Şia'ya göre de müellefe-i kulûb, zekât vermekle İslâm'a gelmeleri umut edilen, pay vermekle şerlerinden korunulan veya savaşlarda ehl-i şirke karşı müslümanları koruyup yardım eden kâfirlerdir.

e) Araştırdığımız kaynaklar itibariyle Hanefî fukahâsı ve İmam Şafîî; “*Zengine zekât helâl olmaz*” ve “*Ben zekâtı sizin zenginlerinizden alıp fakîrlerinize vermekle emrolundum.*” hadislerini delil göstererek bir kimseye zekât verilebilmesi için o kimsenin fakîr olması şartını koşmuşlardır. Ancak ilk dönem Hanefî fakihlerinden Taberî, Cessâs ve son dönem Hanefî fakihlerinden Ebüssuûd, Şafîî fakihlerinden İbnü'l Münzir ve Hanbelî fakihlerinden el-Cevziyye'nin görüşü, İslâm'ın maslahatına uygun olarak bu sınıfa pay verme konusunda fakîrlik şartının aranmaması yönündedir. Nitekim müellefe-i kulûba zekâtтан pay vermek fi sebilillah, ibn sebil ve amiller sınıfı gibi zekâtın ictimâî ve siyasî kısmını oluşturmaktadır. İslâm'ın hedeflerini gerçekleştirmek, İslâm'ı yüceltmek gibi maksatlar ile fakîrlere olduğu kadar varlıklı kimselere de zekâtтан pay vermek önem arz edecektir. Bu sebeple biz de müellefe-i kulûb sınıfına pay vermede fakîrlik şartının aranmasının doğru bir yaklaşım olmadığını söyleyebiliriz.

f) Kadınların müellefeden sayılıp sayılmama durumuna gelince; klasik fıkıh eserlerinin çoğunda bu konu hakkında bilgiye rastlanmamaktadır. Konu hakkında

yalnızca Şafîîlerden Buceyrimî ile Hanbelîlerden İbn Kasım eserlerinde kadınların da müellefeden sayıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Konu ile ilgili diğer eserlerin kadınlar sınıfından bahsetmemesini şöyle değerlendirebiliriz:

- a. Hz. Peygamber döneminde müellefeden sayılabilme kriterlerine uyan (şerlerinden çekinilen, kabile reisliği yapan vs.) kadın kimselerin olmaması
- b. Zekât verilecek kimseler arasında kadınların da olduğu bu sebeple diğer sınıflarda olduğu gibi bu sınıfta da böyle bir ayrıma gidilmemiş olması
- c. Askerî vazifeyi gerektiren; sınır boylarında olup düşmandan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı müslümanları koruyacak durumda olan kimseler ve zekât vermek istemeyenlerin zekât vermelerini sağlayan kimselerin yaptığı vazifelerin o dönemde kadınlar için uygun vazifeler olmaması ihtimaller dâhilindedir.

g) Fukahâ tarafından müellefe-i kulûb sınıfına verilen payın hükmünün devam edip etmediği konusunda Hz. Ömer'in Hz. Ebûbekir döneminde müellefe-i kulûb'a pay verilmesini yasaklayan meşhur rivayet referans gösterilerek farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden ilki müellefe-i kulûb'a verilen payın hükmünün düştüğü görüşüdür. İkinci bir görüş ise hükmün her dönemde bâkî olduğu görüşüdür.

I. Hükmün düştüğü görüşünü benimseyen ilk yaklaşımı; hükmün neshedildiği, hükmün uygulamasının tamamen düştüğü ve hükmün düştüğü ancak ihtiyaç halinde devam edeceği şeklinde üç başlık altında sınıflandırmak mümkündür.

1. Özellikle Hanefî fukahâsının benimsediği, hükmün özel bir manadan dolayı uygulanmış olup, bu özel mananın kalkmasıyla hükmün de sona ermesi şeklindeki görüşleri, nesh kelimesini “ref” manasında yorumlayan usulcülerin yaklaşımlarıyla örtüşmektedir.

- a. Bu doğrultuda hükmün nesh edildiğini savunan Tahtâvî'nin de içinde bulunduğu bazı Hanefî fakîhler Hz. Peygamber daha hayattayken hükmü nesh ettiğini iddia etmişlerdir.
- b. İmam Mâturîdî ve bazı çağdaş âlimler de hükmün neshedilmesini Hz. Ömer'in müellefeye ictihadı ile pay vermemesi olayına dayandırmışlardır. Bu

yaklaşımları sonucunda ise ictihat ile ayetin hükmünün nesh edilmesinin caiz olacağı düşüncesine kapı aralamışlardır.

- c. Hanefî fakîh Îsâ b. Ebân ve Mutezîleden bazı kimseler de hükmün neshedilmesini Hz. Ömer'in uygulamasına Hz. Ebûbekir'in ve sahabenin karşı çıkmaması halinde oluşan sükûtî icmâ'a dayandırmışlardır.

Ancak hükmün neshedildiğine dair yukarıda ifade ettiğimiz bu yaklaşımların hiçbiri isabetli görünmemektedir. Kasânî, Aynî ve İbnü'l Hümam gibi Hanefî fukahâ da hükmün icmâ ile nesh edildiğini savunanların görüşlerinin Hz. Peygamber'in hayattayken hükmü neshettiğini bildirmesine dayandığını ifade etmişlerdir. Ayrıca fıkıh usûlü kaidelerine göre nesh ancak Hz. Peygamber'in hayatıyla sınırlıdır. Bu sebeple nass ile sabit olan bir hükmün Hz. Peygamber'den sonra icmâ veya ictihad ile nesh edilmesi mümkün değildir.

2. Hükmün uygulamasının tamamen düştüğü görüşünü hükmün illetinin sona ermesine bağlayan görüşler, çoğunluğunu Hanefî fukahâsının oluşturduğu, bazı Malikî ve Şafiî fakîhlerden müteşekkildir. Bu görüşü benimseyenlere göre Hz. Peygamber döneminde i'zaz (İslâm'ın izzeti), müellefeye pay vermek yönünde iken İslâm'ın güçlenmesinden sonra i'zaz, müellefeye vermeme yönünde değişmiş oldu. Ayrıca bu konuda gerçekleşen icmâ da hükmü nesh etmeye yönelik değil hükmün uygulanmasının kaldırılmasını haber vermek içindir. Dolayısıyla bu düşünceyi savunanlar hükmün tamamen düştüğü görüşünde olsalar da ilk görüşte olduğu gibi nesh edildiğini ifade etmemişler hatta nesh demekten de çekinmişlerdir. Hükmün tamamen düşmesini, hükmün yalnızca kâfirler hakkında bittiği müslümanlar hakkında devam ettiği şeklinde yorumlayan Menûfî, Hattab Ruaynî, İbn Beşîr, İbn Cellab'ın da içinde bulunduğu Malikîlerin öncülük ettiği bu görüş, bir kısım Şafiî ve Hanbelî fukahâsı tarafından da kabul görmüştür.

3. Hanbelîlerden Kelvezânî, İbn Kasım, İbn Kudâme ve Buhutî'nin iddia ettiği üçüncü başlık olarak ele aldığımız hükmün ihtiyaç halinde geri döneceği görüşüne göre ise, hüküm illetin düşmesi ile bir süreliğine yürürlükten kaldırılmıştır. Yani hüküm geçici bir süreliğine askıya alınmıştır, illetin dönmesi halinde de aslî hükme dönülür ve müellefe-i kulûb vasfı taşıyan kimselere zekâtın müellefe fonundan tekrar verilir. Hanefîlerden Babertî de illetin, hükmün varlığı için değil, hükmün devamı için gerekli

olduğu görüşü ile Hanbelî fakîhlerinin öncülük ettiği bu görüşe katılmıştır. Zahirî mezhebi ve Şia'dan Tûsî ise zekât ibadetinin, ihtiyaç halinde devlet eliyle verilmesi şartıyla hükmün devam edeceği görüşünü benimsemişken; Malikî fukahâsından Kadı Abdulvehhab, İbn Rüşd, Râzî, İbn Abdilber, Hâricîler'den İbâdiyye, Zeydîler ve İsmailîler ise devlet başkanının ihtiyaç halinde müellefe-i kulûbun payını vermeyi ictihadı ile uygun görmesi halinde hükmün devam edeceği görüşünü savunmuşlardır.

II. Hükmün her dönemde bâkî olduğu görüşünü savunanlar ise müellefe-i kulûb'un neshedilmediğini ifade etmişlerdir. Nakledilen rivayetlerde İmam Şafî, Hanbelîlerin çoğunluğu, Hasan, Zühri, Ebû Cafer, Muhammed b. Ali gibi isimler bu görüşü benimseyenler arasında zikredilmiştir. Ayrıca Zührî, Ezherî ve İmam Halil'in de içinde bulunduğu Malikîlerin çoğu, Zahiriler, İmamiyeden Cafer-i Sadık, Caferiyye ve Zeydiyye'den de bu görüşü benimseyen birçok fakîh bulunmaktadır.

h) Günümüz fıkıhçıları tarafından da müellefei kulûb'un hükmünün devam edip etmediği konusu tartışılmış olup bir kısmı hükmün nesh edildiği, bir kısmı zaman ve şartlar, maslahat, illet gibi unsurlar dâhilinde devam edebileceği bir kısmı da hükmün bâkî olduğu görüşünü görüşleri çerçevesinde ifade etmişlerdir.

i) Gerek fukahânın gerek günümüz fıkıhçılarının görüşlerini ifade edilen deliller çerçevesinde değerlendirdiğimizde Hz.Ömer'in o dönemdeki tavrını hükmün tamamen kaldırıldığı yönünde bir uygulama olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü Hz.Ömer açıkça ayete muhalif bir şekilde ben müellefe-i kulûb'a verilen payı kaldırdım dememiş aksine İslâm şimdi güçlendi ve size gerek kalmadı diyerek müellefe-i kulûb'a İslâm'ın zayıf olması gerekçesi ile pay verildiğini belirtmiştir. Ayrıca İslâm'ın güçlenmesi ile de bu illetin bir süreliğine askıya alındığına ya da illetin sadece Hz.Ömer'in pay vermediği kimseler hakkında bittiğine işaret etmiştir. Nitekim Hz. Ömer illetin bu kimseler için bitmiş olmasına mukabil ise hükmü uygulamamıştır. Hz.Ömer'in bu uygulamasını ayetin hükmünü nesh etmeye yönelik değil, ayetin kapsadığı sekiz sınıftan herhangi birinin uygulamasında muhayyer bırakılan bir durumda Hz. Ömer'in birini diğerine tercih etmesi şeklinde anlıyoruz. Hz. Ömer, nassın içeriğinde bulunan ve uygulama açısından da muhayyer bırakılan seçenekler içerisinden bir tanesinin uygulama sahasını, kamu otoritesine dayanarak uygun görmemiş diğer seçenekleri bu sınıfa tercih etmiştir. Biliyoruz ki bir konu hakkında nassların kesin ve açıkça belirttiği hükümler değişmeye

de neshe de kapalıdır ve böyle bir konuda Hz.Ömer'in keyfi bir tasarruf yapma yetkisi de mümkün değildir. Bu sebeple hükmün ihtiyaç halinde devam edebileceği görüşünün daha isabetli bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz.

j) Hz. Peygamber (s.a.v) dönemindeki siyasi karakter taşıyan özel bir uygulama formatında görülen müellefe-i kulûb'un bugün de aynı düzeyde uygunabileceğini düşünüyoruz. Çünkü her daim müellefe-i kulûb kriterlerine uygun kişiler veya durumlar olabilir. İslâm'ı tanıttak her türlü basın yayın faaliyetlerine destek sağlamak, yeni müslüman olanların İslâm'da sebat etmelerini sağlamak, İslâm'a gelebilecek her türlü zararın önünü kapatmak, kalemi güçlü yazarların ya da söz sahibi siyasi konumu olan kimselerin gönlünü hoş etmek suretiyle bu fon tekrar aktif haline getirilebilir.

k) Devlet zekâtın müellefe-i kulûb fonunu İslâm'a fayda verecek birçok alanda kullanabilir. Konuya toplumun sosyal, ekonomik, dinî ve siyasi alandaki konuyla ilişkili alanlarına baktığımızda geniş bir uygulama sahası ortaya çıkmaktadır. İslâm'a davet ve tebliğ alanlarında müslümanlar tarafından yapılacak olan her türlü tanıtım faaliyetleri ve ikna faaliyetleri bu fondan karşılanabilir. Nitekim müslüman olan ya da olmayanlardan müellefe sınıfından sayılan kimselere İslâm'ı yücelmesine katkı sağlayacak ya da müslümanlara fayda sağlayacak birçok alanda zekâtın pay verilebilir. Bu durumu İslâm'ın maksadına uygun olarak yorumladığımızda müellefe fonunun güncelliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak müellefe fonundan bugün hangi alanlarda ve ne şekilde istifade edilebileceği konularında daha detaylı akademik çalışmalar yapılmasının, müellefe-i kulûb fonuna zekâtın pay verilme maksatlarının daha anlaşılır olmasına ve bu fonun kıyamete kadar güncelliğini devam ettirmesine katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Abdulaziz el-Hudrevî, *Ömer ibn Hattab Feteve ve'l İhtiyar*, Mektebetü'l Kara', Kahire, b.y., ts.
- Ahtari Kebir, (Hacı Ahmet Hulusi, Hacı Mustafa Derviş ve arkadaşları), Matba-i Amire, İstanbul, h.1330.
- Akan, Yasin, *Hanefî ve Şâfiîlerin Zekâtla ilgili Farklı Görüşleri ve Delilleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Kayseri 2017.
- Akbayrak, Halil, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında "Fî Sebilillah"*, (Yüksek Lisan Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Rize 2013.
- Aktan, Hamza, "Âkile" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, II, (248-249).
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), *Fethu bâbi'l-'inâye* (nşr. Muhammed Nezâl Temîm, Heysem Nezâl Temîm), I-III, Dâru'l-erkâm, Beyrut 1418/1997.
- Altıkulaç, Tayyar, "İkrime el-Berberî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII, (40-42).
- Amod, Irshaadh, Güney Afrika'da Zekât Alanındaki Yardım Faaliyetleri: Sanzaf (Güney Afrika Ulusal Zekât Fonu) Deneyimi, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr. İstanbul 2017, (521-530).
- Apak, Âdem, Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr. İstanbul 2017, (163-178).
- Apaydın, H. Yunus, "İctihad", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XXI, (432-445).
- Apaydın, H. Yunus, Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik, *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı (18- 19 Aralık 2009)*, Editor: Cengiz Kallek, İSAM Yay., İstanbul 2010.
- Apaydın, H.Yunus, *İslâm Hukuk Usulü*, Bilay yay. Ankara 2018.

- Arap Lügat Heyeti (Ta'lim Terbiye Heyeti), *Mu'cem 'ul-Mu'rebi'l Esasiye*, Tunus, 1408/1988.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Muhtasaru Fethu'l Bârî*, (Ebû Suheyb Safâüddavî Ahmed el-Adevî eseri İthâfû'l-kârî bi'htisâri Fethi'l-bârî adıyla ihtisar etmiştir (I-V), Riyad 1414/1993.
- Avcu, Ali, İsmailîlik'te Zekât, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr. İstanbul 2017, (383-408).
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedruddîn Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, I-XII, Dâru'l-fikr, Beyrut 1411/1990.
- Babertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *et-Takrîru li-usûli Fahri'i-İslam el-Bezdevî*, by., 1997/1417, (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 495; Fâtih, nr. 1322, 1323), (142-143).
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384), *el-İnâye (Fethu'l-Kadîr şerhi ile birlikte; nşr. Abdürrezzâk Galib el-Mehdî)*, (I-X), Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- Bardakoğlu, Ali, "Garâmet", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, XIII, (359-361)
- Bernî, Muhammed Aşık İlâhî, *Teshilu'l zarûrî li Mesaili'l-Kudurî*, nşr. Mektebetü's-Şeyh-Karataşi, h.1408.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *es-Sünenü'l Kebîr*, Ocak yay. İstanbul 2016.
- Bilgin, Yusuf, Türkiye'de Zekât Çalışmaları: İhh Örneği, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr. İstanbul 2017, (489-506)
- Boynukalın, Mehmet, Toprakların ve Gelirlerin Genişlemesi ve Gelir Kalemlerinin Artmasına Bağlı Olarak Zekâtın toplanması ve Dağıtımı/İlk Kurumsal Tecrübeler, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr. İstanbul 2017, (91-114).
- Buceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer Buceyrimî, *Haşiyatü'l Buceyrimî ale'l Hatip*, Daru'l Kütübü'l İlmiyye, (I-V), Beyrut, 1417/1996.

- Buhârî, Zekât, 1330, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi (I-X), DİB yay. Ankara 1985, VIII, (447-448).
- Buhuti, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn, *er-Ravdu'l-Murbi Şerhu Zadi'l-Müstenki ve Haşiye*, by., bs.,
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn, *Şerhu Muntehe'l-İradat*, b.y., bs., (I-VII).
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî), (I-V), Dâru'l ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1412/1992.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* (nşr. Muhammed Ubeydullâh Hân), (I-VIII), Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1431/2010.
- Cezirî, Abdurrahman Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz, *Kitabu'l Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbâa'*, (I-V) Mektebetü't-Ticariyyetü'l Kübra, Mısır.
- Cüveynî, (İmâmü'l-Haremeyn) Ebû'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *et-Telhîs*, (thk. Abdullah en-Nebâlî ve Beşir el-Umerî), Daru'l Beşâiri'l İslâmiyye, Beyrut ts., II, (104-105).
- Çakan, İsmail Lütfî, “Câbir b. Zeyd”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, VI, (537-538).
- Çakıcı, Nagehan, *Hız. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb*, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enst. İslam Tarihi, Temmuz 2010.
- Çolak, Abdullah, *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Bazı Görüşleri*, Yazar Ofset matbaacılık, Antalya 2012.
- Dalgın, Nihat, Zekât Hükümleri, *On Dokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.16, Samsun 2003.
- Demir, Şehmus, “Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 28, Erzurum, 2007.

- Demircan, Adnan, Dört Halife Döneminde Zekât Uygulamaları, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar nşr. İstanbul 2017, (115-162).
- Demirel, Zahit, *Hanefî ve Şafî Fıkında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2007.
- Demirhan, Yahya, Hz. Peygamber Döneminde Zekâtın Toplanmasında İzlenen Yol, Uludağ Üniv. Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2006.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafed-Desûkî (ö. 1230/1815), *Haşiyatu'd-desûki ala Şerhi'l-Kebir*, Kütübü'l-Arabiyye, (I-IV).
- Döndüren, Hamdi, Zamanın ve Şartların Değişmesiyle İslami Hükümler Değişir mi? *Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. sy.7, cilt:7*, Bursa 1998.
- Duman, Soner, “Zekât Ahkâmının Teşri’ Süreci”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Ensar yay., İstanbul, 2017. (19-44)
- Dumlu, Emrullah Zekâtın Yeni Sarf Yerleriyle İlgili Yeni Yorumlar, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, (İSAV), Ensar nşr. İstanbul 2017, (765-810).
- Ebû Yusuf, Yakub b. İbrahim, *Kitâbu'l Harac*, Mektebetü’ Mişkât İslâmiyye, by.,ts.
- Ebü'l-Ferec, Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 682/1283) *Şerhu'l-Kebîr* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhummed el-Hulv), Dârul âlemi'l-kütüb, (I-XXXII), b.y. ts
- Ebüssuûd, Muhammed b. Ali İskenderî el-Hüseynî, *Fethullâhi'l-mu'in alâ Şerhi Molla Miskin* (son olarak üç cilt halinde Karaçi'de neşredilmiştir *Fethü'l-Mübin alâ Molla Miskin alâ Şerhu'l-Kenz*, by., ts., (I-III) .
- Efendioğlu, Mehmet “Saîd b. Cübeyr”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, XXXV, (552-554).
- Ekşi, Ahmet, Zeydiyye'de Zekât, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, (İSAV), Ensar nşr. İstanbul 2017, (409-442).

- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur 'ân Dili*, Eser nşr, İstanbul 1979.
- Enderpetî, Ferîdüddin Âlim b. Alâ, *el-Fetevâ't-Tatarhâniyye*, Süleymaniye Ktp, Reîsül-küttâb Mustafa Efendi, nr. (416-419) .
- Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, MÜİFV. yay., İstanbul 1990.
- Erkal, Mehmet, "Âmil", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, III, (58-60).
- Erkal, Mehmet, "Zekât", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, XLIV (197-207).
- Erkal, Mehmet, Zekât, *İlmihal-I*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2013.
- Eskicioğlu, Osman, "Fakîr", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, XII, (129-131).
- Ezherî, Salih Abdussemmî' el-Âbi, *Cevahiru'l İklil Şerhu Muhtasarı Halil*, nşr. Mektebetü's-Sekâfî, Beyrut,by., ts., (I-II).
- Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-kebîr)*, I-XXXII, Dâru'l-fikr, Beyrut 1401/1981.
- Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Veciz Fıkhi İmam eş-Şafîi*, (nşr. Ali Yavuz, Fadıl) Beyrut, 1414/1997.
- Gömbeyaz, Kadir, İbâdiyye'de Zekât, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, (İSAV), Ensar nşr. İstanbul 2017, (365-382).
- Güleç, Hasan, "Müellefe-i Kulûb" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 7, İzmir, 1992.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 956/1549), *Mevkufat*, (Mültekâ tercümesi ile birlikte), (I-II), Dâru't-Tıbbî el-Âmire, by.,1290.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Mehmet Yazgan) Beyan yay.,İstanbul 2011.

Hattab Ruayni, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî (ö.954/1547), *Mevâhibü'l-celil li Şerhi Muhtasarı Halîl*, Daru'l İlmiyye, Beyrut 1416/1995.

Hazalî, Amran, Malezya'da Zekât Çalışmaları, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, (İSAV), Ensar nşr. İstanbul 2017, (507-520).

Heyet (Karaman Hayreddin ve diğerleri), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB yay. Ankara 2008, (I-V).

Hısnî, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî, *Kifâyetü'l Ahyâr fi Halli Ğayabeti'l İhtisâr*, Daru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut, 1422/2001.

Hillî, Muhakkık, Ebü'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekerıyyâ Yahyâ el-Muhakkık el-Hillî el-Hüzelî (ö. 676/1277), *Şeraiul İslâm fi Mesâilil Helâl ve Haram*, ts., by.,(I-IV)

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-Kâfî fi Fıkhi Ehli Medine*, Darü'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1413/1992.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (nşr. Âdil Ahmet Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvaz), I-XII, Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.

İbn Cellâb, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen, *et-Tefrî'*, thk. Hüseyin b. Sâlim b. Dehmânî, (I-II), Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1408/1987.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Münîr ed-Dımeşkî), (I-XI), Kahire 1347-1352.

İbn Kâsım, Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, *Haşiyetu'r Ravdu'l Murbi Şerhu Zâdi'l Müstenki*, by., h.1397.

İbn Kayyım el- Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb, *Cami'ul-Fıkıh*, Dâru'l-Vefâ, (I-VII), by., 1421/2000.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav', *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987, (I-IV).
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav', *Hadislerle Kuran'ı Kerim Tefsiri*, (çev: Hacı Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı yay., (I-XVI), İstanbul 1985.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhummed el-Hulûv), (I-XV), Dâru âlemi'l-kütüb, Riyad 1417/1997.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed, *el-Kâfî*, (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), (I-VI), by., 1418/1997.
- İbn Kudâme (Ebü'l-Ferec) Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu'l Kebir*, (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhummed el-Hulûv), I-XXXII, Dâruâlemi'l-kütüb, Riyad 1415/1995.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce, *Sünen-i ibn Mâce Tercümesi*. (haz. Abdullah Parlıyan), Konya matbaacılık, İstanbul 2008.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed, *Lisânu'l Arab*, Dâru's-Sâdır, Beyrut, (I-XV).
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih, *Kitabu'l Furu ve Meahu Tahsilu'l Furu*, Müessesetü'r-Risâle, (I-XI), ts. Beyrut.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (nşr. Zekeriyâ Umeyrât), I-IX, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1418/1997.
- İbn Rüşd, (el-Hafîd) Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, Darü'l-Ma'rife, (I-II), 1402/1982.
- İbn Rüşd, (el-Hafîd) Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, şerh ve tahkik: Abdullah Abâdî, Darü's-selâm, (I-IV), 1417/1995.

- İbnü'l Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003 (I-X).
- İbnü'l Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir, *el-İşraf ala mezhebi'l-Ulema*, (nşr. Ebû Hammâd Sagîr Ahmed b. Muhammed Hanîf), 1425/2004, (I-X).
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd, *Şerhu fethi'l-kadîr*, (nşr. Abdürrezzâk Galib el-Mehdî), (I-X), Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1424/2003.
- İlîş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İlîş, *Minehu'l-celil Şerhu alâ Muhtasari'sh-Şeyh Halîl*, Daru'l Fikr, by.,ts.,
- İltaş, Davut, *Usulcülerin Nesih Anlayışı ve Çağdaş Tefsircilerin Yanılgıları*, Tezmer, Kayseri 2014.
- İmam Muhammed b. el-Hasen, *Kitâbü'l-asl el-Mebsût*, thk/tlk. Ebû'l-vefâ el-Efğânî, Alemü'l-kütüb, Beyrut 1990 (I-V).
- İmrânî, Ebû'l-Huseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr, *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî (el-Mühezzeb şerhi)*, I-XIV, nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî), Dâru'l-minhâc, Beyrut 1421/2000.
- İsfehânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredat*, (terc. Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra yayın., İstanbul, 2010.
- İslâm Ansiklopedisi M.E.B (İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati), Eskişehir 1997,
- Kadı İyaz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz, *el-İlâm bi Hududi ve Kavaidi'l-İslâm*, thk. Muhammed Sıddık Minşâvî, Dâru'l Fazilet, Kahire, ts., b.y.
- Kâdî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr, *el-Meûnet ala mezhebi ehl-i Medine*, (I-II), Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1418/1998.
- Kallek, Cengiz, "Miskîn", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, XXX, (183-184).

- Kallek, Cengiz, “Müellefe-i Kûlub”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, XXXI, (475-476).
- Karadâvi, Yusuf, “*Ekonomik Sorunların Çözümünde Zekâtın Rolü*”, Nida yay, bs. 2, İstanbul 2017.
- Karadâvî, Yusuf, *Fıkhu ’z-zekât*, Müessesetü’r-risâle, 1393/1973 (I-II).
- Karafi, Ebü’l-Abbâs Şehaâbeddîn Ahmed b. İdris, *ez- Zahire*, (I-XIV), Daru’l- Ğarbi’l- İslâmî, Beyrut 1994.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd (ö. 587/1191), *Bedâi’u’s-sanâi’ fî tertîbi’s-şerâi’*, (thk. Ali Muhammed Muavvad), (I-X), Dâru’l-kütübi’l-ilmiye, Beyrut 1418/1997.
- Kelvezani, Ebü’l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen, *el-İbâdâtü’l-hams*, (thk. Fehd b. Abdurrahman el-Ubeykân), Mektebetü’l Abikân, Riyad 1415/1995.
- Keskin Mehmet, Yiğit Yaşar ve Karagöz İsmail, *Zekât İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 2013.
- Keskin, Mehmet, *Caferî İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 2013.
- Kesler, Muhammed Fatih, “Mücâhid b. Cebr”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, XXXI, (442-443).
- Kılıç, Ünal, Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, (İSAV), Ensar nşr., İstanbul 2017, (45-64).
- Koçak, Muhsin, *İslâm Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer’ in Bazı Uygulamaları*, Kardeşler Ofset, Samsun 1997.
- Koçak, Muhsin, “Ömer (Fıkıh)”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV, İstanbul 2007, (51-53).
- Kotan, Şevket, Kur’an’ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları, *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması*, 2010, (405-456).

Köse, Saffet, Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy:7, Nisan 2006, (13-50).

Kudûrî, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed, *et-Tecrîd* (nşr. Muhammed Ahmed Serrâc ve Ali Cum'a Muhammed), I-XII, Dâru's-selâme, Kahire 2004.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), I-XXIV, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1427/2006.

Luvîs, Ma'lûf el-Yesûî, *el-Müncîd fi Lügati ve İlâm*, Daru'l Meşrik, Beyrut 1986.

Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Hâvi'l-kebîr* (nşr. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud), I-XVIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1994.

Mavsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtar*, (nşr. Mahmûd Ebû Dakîka), Daru'l-Fikri'l-Arabî, Beyrut ts., (I-VII).

Menûfî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed, *Kifayetü't-Talibi'r-Rabbani ala Risâleti İbn Zeyd el-Kayrevanî*, Mektebetü'l Hancı, (1407/1987), (I-IV).

Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâuddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-racih mine'l Hilaf*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, (nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî), (I-XII), 1418/1997.

Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî (Fethu'l-kadîr şerhiyle birlikte; nşr. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî)*, I-X, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1424/2003.

Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dâr'ul ilmîyye Turâsi'l Arabî, Beyrut 1364/1945.

Nadir Özkuyumcu, "Muâviye b. Hudeyc", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XXX, (334-335).

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî, *el-Mecmû‘ şerhu’l-Mühezzeb* (nşr. Muhammed Necîb el-Mutî‘î), I-XXIII, Mektebetü’l-irşâd, Cidde, ts.

Nevevi, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî - İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî, *Tashihu’t-Tenbîh* (İsnevî’nin *Tezkiratu’t-Tenbîh* ile birlikte), (I-III), (Muhammed Akl el-İbrahim), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1417/1996.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit, "İbn Hişâm el-Lahmî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XX, İstanbul 1999, (73-74).

Özel, Ahmet, "Muhammed İlîş", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, XXX, (543-544).

Özen, Şükrü, "İbn Süreyc, Ebû’l-Abbâs", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, XX, (363-366).

Öztürk, Mehmet, Hz. Ömer’in İçtihatlarının Fıkhi İlkelerdeki Karşılığına Kısa Bakışlar, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, sy: 2, (75-103).

Ruhûni, Muhammed ibn Ahmed b. Muhammed, ibn Yusûf, *Haşiyatu’r-Ruhûnî ala Şerhi’z-Zürkânî*, (I-VIII), Beyrut 1398/1978.

Sahihi Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi (I-X), DİB yay. Ankara 1985, VIII, 447-448.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselam b. Saîd et-Tenuhi, *el-Mudevvenetu’l-Kubrâ*, (I-V), (İbn Ruşd el-Cedd’in *Mukaddemât*’ı ile birlikte), Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.

Serahsî, Şemsü’l-Eimme Ebû Bekr, Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Dâru’l-ma’rife, (I-XXXI), Beyrut 1409/1989.

Sözen, Hüseyin, *Gayrimenkul Malların Zekâtı*, (Yüksek Lisans Bitirme Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Ankara, 2010.

Şâfîî, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, (thk. Rafet Fevzi Abdülmuttalib, Daru’lvefa, Mansûre 1422/2001 (I-XI).

Şeşen, Ramazan, "İbn Yûnus, Kemâleddin", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XX, İstanbul 1999, (452-453).

Şeybânî, (İmam Muhammed) Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (ö.189/805), *Kitâbu'l Hucce ala Ehli Medine*, Âlemü'l Kütüb, Beyrut 1403/1983 (I-IV).

Şeybânî, (İmam Muhammed) Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî, *Kitabu'l Asl ve el-Ma'ruf bi'l-Mebhut*, Âlemü'l Kütüb, ts., by., (I-V)

Şeybânî, (İmam Muhammed) Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-asl / el-Mebhut*, thk / tlk. Ebû'l-vefâ el-Efğanî, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1990 (I-V).

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Alî, *el-Mühezzeb*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1995 (I-III).

Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *El-Mühezzeb fî Fkhl'l-İmâm eş-Şâfî*, Beyrut 1416/1995, (I-III).

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi' u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), I-XXIV, Kahire 1422/2001.

Tahânevî, Zafer Ahmed Osmânî, *İ'lâ'us-Sünen*, Daru'l Fikr, (I-XXI), Beyrut 1421/2001.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meâni'l Asâr*, (I-V) Âlemü'l Kütüb, Beyrut 1414/1994.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl ed-Dûkâtî, *Haşiyatu alâ Merak'l-Felah Şerhu Nuri'l-İzah*, Mısır 1389/1970.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd), *Sünen-i Tirmizî Tercümesi*, (haz. Abdullah Parlıyan), Konya kitapçılık, İstanbul 2007.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî, *el-Mebhut fî fikh'l-İmâmiyye* (nşr. Muhammed Takî el-Keşfî, Muhammed Bâkır el-Behbûdî), (I-VIII), Beyrut ts.

Tüccar, Zülfikar, "Hutay'e" *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1998, XVIII, (424).

- Uludağ, Süleyman, “Hasan-ı Basri”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul -1997, XVI, (293-301).
- Uludağ, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, Türkiye Diyanet Vakfı yay. Ankara1995.
- Yalçın, İsmail, Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, sy:2, Aralık 2016.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *İslam 'da Zekât Müessesesi*, Çığır yay., İstanbul, 1977.
- Yavuz, Yusuf Şevki ve Avcı, Casim, "İbnü'l-cevzî Ebü'l-Ferec", *DİA.*, XX, İstanbul 1999, (550-551).
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir*, Azim yay., (I-X), İstanbul 1952.
- Yılmaz Duman, Sibel, *Zekât Verilecek Kimseler*, Erciyes Üniv. (Yüksek Lisans Bitirme Tezi), Kayseri 2010.
- Yılmaz, Ali, *Zekâtın Sarf Yerleri*, (Yüksek Lisans Bitirme Tezi) Dokuz Eylül Üniv., Sosyal Bilimler Enst., İzmir 2013.
- Yılmaz, İbrahim, “Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması Bağlamında Müllefe-i Kulûb’a Zekât Fonundan Pay Verilmesi ile İlgili Hz. Ömer’in Uygulaması”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (I-III). Sivas 2018,
- Yiğit, Yaşar; Keskin, Mehmet; Karagöz, İsmail, *Zekât İlmihali*, DİB yayınları, Korza yay. Ankara 2011.
- Zeylâî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen, *Tebyinu Hakaik Şerhu Kenzi'l-Dekâik*, (I-XV), ts., bs.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyü ve Edilletüh*, Dârü'l-Fikr, Şam 1985, (I-VIII).
- Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsiru'l Münir* (terc. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, H. İbrahim Kutlay, vs) Risale Yayınları, (I-XV), bs.5, İstanbul 2007.

Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, Risale yay. İstanbul, 1991.

Zuhaylî, Vehbe, *Tefsiru'l Veciz ala Hamiş'il-Tefsiri'l Azim*, Daru'l Fikr, Dımaşk, 962 /1996.

EKLER

EK-1: Kaynaklarda Yer Alan Muellefe-i Kulûb Listelerinde İttifakla İsimleri Geçen Kimseler

1- Akra' b. Hâbis
2- Ebû Süfyân b. Harb
3- Hakim b. Hizâm
4- Huveytîb b. Abdiluzzâ
5- Mâlik b. Avf
6- Safvân b. Ümeyye
7- Süheyl b. Amr

EK-2: Kaynaklarda Yer Alan Müellefe-i Kulûb Listelerinde İsimleri En Çok Geçen Kimseler

1- Abbâs b. Mirdâs
2- Abdurrahman b. Yerbû'
3- Adiy b. Kays
4- Akra' b. Habis
5- Alâ b. Hârs
6- Ebû Süfyân b. Harb
7- Hakîm b. Hizâm
8- Hâris b. Hişâm
9- Huveytib b. Abdiluzzâ
10- Mâlik b. Avf
11- Safvân b. Ümeyye
12- Süheyl b. Amr
13- Uyeyne b. Hısn

EK-3: Kaynaklarda Müellefe-i Kulûb Olarak İsmi Geçen Kimseler

1- Abbas b. Mirdas (Beni Süleym Kabilesinden)	Hicretin 8.yılıda gerçekleştirilen Mekkenin fethinin hemen öncesinde Müslüman olmuştur.
2- Abdurrahman b. Yerbû' (Sakif Kabilesinden)	Bazı kaynaklarda Abdurrahman b. Merbu' olarak da geçer. Müellefe-i kulûb sayılan Sâid b. Yerbû' un kardeşidir. Huneyn ganimetlerinden yüz deve verilmiştir.
3- Addâb. Hâlid b. Hevze (?)	Müellefe-i kulûbtan sayılan bu kimsenin Mekke'nin fethinde müslüman olduğu düşünülmektedir.
4- Amr b. Mirdâs	Abbas b. Mirdâs'ın kardeşidir. Kendisine ne kadar pay verildiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.
5- Ahnes b. Şerîk (Übey) (Sakif kabilesinden)	Huneyn'de kendisine ne kadar pay verildiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.
6- Akra b. Habis (ö.33/653) (Temim Kabilesinin reisleridir.)	Asıl adı Firâs'tır. Hicretin 8.yılıda gerçekleştirilen Mekkenin fethinin öncesinde Müslüman olmuştur. Huneyn ganimetlerinden yüz deve verilmiştir. Kabilesinin ileri gelenlerinden biri olarak kavminden pek çok kişinin Müslüman olmasında öncülük etmiştir. Müellefe-i kulûb isimlerinin zikredildiği bütün kaynaklarda ismi geçmektedir. Ayrıca Kureyş kabilesine mensub olmasına rağmen müellefe-i kulûb arasında yer almıştır.
7- Alâ b. Cârîye (Ala b. Harise/Hars) (Sakif Kabilesinden)	Bu isim kaynaklarda Hars, Harise gibi farklı isimlerde geçmektedir. Aynî'nin kitabında Ala b. Hazm diye kaydedilmiştir. Ayrıca bazı kaynaklarda Huneyn'de yüz deve bazı kaynaklarda elli deve verildiği kaydedilmiştir.
8- Alkame b. Adiy	Hakkında kaynaklarda detaylı bir bilgiye rastlanmamakla beraber Hz. Peygamber'in şerrinden emin olmak maksadıyla verdiği kimseler arasında sayılmıştır.
9- Alkame b. Ülase (Âmir b. Sasaa kabilesinden)	Kabilesi arasında sözü geçen itibarlı bir kimsedir. Hicretin 8.yılında Mekke'nin fethinden önce müslüman olmuştur. Huneyn'de kendisine yüz deve verilmiştir. Rivayetlere göre müslüman olduktan sonra dininden dönmüş ancak bir süre sonra tekrar iyi bir müslüman olmuştur.
10- Amr b. Ethem	Hicretin 9.senesinde Hz. Peygamber'e gelen heyetin içerisinde yer alan Amr b. Ethem yaşı küçük olmasına rağmen kabile reisi olarak gelmiştir. Hz. Peygamber'in isteğiyle kendisine hediye verilmiştir.
11- Amr b. Hişâm	Hakkında detaylı bir bilgiye rastlanmamıştır.
12- Cedd b. Kays (Hazrec kabilesi)	Hazrec kabilesinin münâfıklarından olduğu bilinmektedir. Şerrinden korunmak maksadıyla müellefeden pay verilen kimseler arasında kaydedilmiştir.

13- Cübeyr b. Mut'im	Kureyş kabilesinin önde gelenlerinden biridir. Müslüman olduğu zamana dair farklı rivayetler bulunmakla beraber, Mekke'nin fethinden hemen önce müslüman olduğu düşünülmektedir.
14- Ebû Cehm b. Huzeyfe	Kureyş kabilesinindendir. Mekke'nin fethi günü müslüman olduğu bilinmektedir. Huneyn'de kendisine pay verilmiştir. Ancak ne kadar pay verildiğine dair bilgi bulunmamaktadır.
15- Ebû Süfyan b. Harb (Ümeyye Kabilesi)	Kureyş kabilesinin reislerdendir. Mekke'nin fethi esnasında müslüman olduğu bilinmektedir. Huneyn gazvesine Hz. Peygamber ile beraber katıldığı esnada müslüman olmuş ama iman kalbine tam yerleşmemiştir. Dinde sebat etmesi amacıyla Huneyn'de kendisine yüz deve ve kırk ukiyye gümüş verildiği kaydedilmiştir. Daha sonraları Sakif kabilesinin müslüman olmasında etkili olmuştur.
16- Ebû Süfyan b. Haris	Kureyş kabilesinin önde gelen isimlerindendir. Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve süt kardeşidir. Mekke'nin fethinden kısa bir süre önce müslüman olduğu bilinmektedir.
17- Ebüssenâbil (Amr) b. Ba'kek	Hz. Peygamber'in yüz deveden az verdiği kimselerden olduğu kaydedilmiştir.
18- Esîd b. Cârîye (Sakif Kabilesinden)	Esîd b. Hârîse olarak da bilinmektedir. Kendisine Huneyn'de yüz deve verilmiştir.
19- Hakîm b. Hizam (Beni Esed Kabilesinden)	Mekkenin ileri gelenlerinden, Dârü'n-Nedve'nin üyelerinden biri olduğu bilinmektedir. Mekke'nin fethinde müslüman olduğu ve kendisine Ci'rane'de yüz deve, oğullarına iki yüz deve verildiği kaydedilmiştir. Daha sonra iyi bir müslüman olduğu ve kendisine müellefeden verilen payları kabul etmediği belirtilmiştir.
20- Hakîm b. Tuleyk b. Süfyân	Huneyn'de yüz deve pay verildiği bilinmektedir.
21- Halef b. Hişâm	Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Halef b. Hişâm müellefe-i kulûb'tan sayılanlar arasında yer almıştır.
22- Hâlid b. Muğîre el- Mahzûnî	Huneyn'de yüz deveden az verildiği bilinmektedir.
23- Hâlid b. Esîd	Mekke'nin fethinde müslüman olduğu ve kendisine Huneyn'de yüz deveden az verildiği kaydedilmiştir.
24- Hâlid b. Hevze	Kendisi ve kardeşi Harmele b. Hevze müellefeden sayılan kimselerdendir. Kendilerine yüz deveden az pay verildiği belirtilmiştir.

25- Hâlid b. Hişâm b. Muğîre	Hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber Kureyş kabilesinin Beni Mahzûm kolundan olduğu bilinmektedir. Müellefeden olup olmadığına dair farklı rivayetler bulunmaktadır.
26- Hâlid b. Kays	Hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber Beni Sehm kabilesinden ve müellefeden sayılan kimselerden olduğu bilinmektedir.
27- Hâris b. Hâris b. Kelede es-Sekâfi	Huneyn'de kendisine yüz deve ihsanda bulunulduğu kaydedilmiştir. Bazı kanaklarda ismi Nadr b. Hâris b. Kelede olarak geçmektedir.
28- Haris b. Hişâm (Beni Mahzum Kabilesi),	Ebû Cehil'in kardeşidir. Mekke'nin fethinden sonra müslüman olmuş ve kendisine Ci'rane'de yüz deve verilmiştir. Daha sonra iyi bir müslüman olmuştur.
29- Hâris b. Kelede (?) (Sakif Kbabilesinden)	Ci'rane'de yüz deve verildiği ve müslüman olmadan vefat ettiği kaydedilmiştir.
30- Harmele b. Hevze	Müellefeden kabul edilen bu kimse yüz deveden az pay verilenler arsında sayılmıştır.
31- Hâtib b. Abdiluzzâ	Müellefeden sayılan bu kimsenin hayatına ve ne kadar pay verildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.
32- Hişâm b. Amr	Kureyş kabilesine mensuptur. Ne zaman müslüman olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Huneyn'de elli deveden az pay verilmiştir.
33- Hişâm b. Velîd b. Muğîre	Hâlid b. Velîd'in kardeşidir. Müellefeden sayılan bu kimsenin hayatına ve ne kadar pay verildiğine dair bir herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.
34- Huveytib b. Abdiluzzâ (Beni Amir Kabilesi)	Mekke'nin fethi sırasında müslüman olduğu ve kendisine yüz deve pay verildiği kaydedilmiştir.
35- İkrime b. Âmir	Müellefeden sayılan bu kimseye yüz deveden daha az pay verilmiştir.
36- İkrime b. Ebî Cehil	Kureyş kabilesinin Mahzûm koluna mensup olan ve müellefeden sayılan bu kimsenin Mekke'nin fethinden sonra müslüman olduğu bilinmektedir.
37- Ka'b b. Ahnes	Müellefeden sayılan bu kimse hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır.
38- Kays b. Adiy	Müellefeden sayılan bu kimseye Huneyn'de yüz deve verildiği belirtilmiştir.
39- Kays b. Mahreme b. Muttalib	Kureyş kabilesine mensuptur. Ne zaman müslüman olduğuna dair bir bilgi bulunmamakla beraber Hayber seferinden önce müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Hayber'de bir rivayete göre otuz diğer bir rivayete göre elli vesk, Huneyn'de ise birkaç deve pay aldığı kaydedilmiştir.
40- Lebîd b. Rebîa	Hicretin 9.yılında müslüman olduğu bilinmektedir. Huneyn'de kendisine ne kadar pay verildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

41- Mahreme b. Nevfel	Kureyş kabilesinin Beni Zühre koluna mensup olan bu kimsenin kabileler arasında hakemlik yapan itibarlı bir kimse olduğu kaydedilmiştir. Huneyn'de kendisine yüz deveden daha az pay verildiği bilinmektedir.
42- Malik b. Avf	Ci'rane'de müslüman olmuş ve müslüman olması karşılığında kendisine yüz deve verilmiştir. Onun müslüman olması ile de İslâm dini farklı kabilelere yayılma imkânı bulmuştur.
43- Muâviye b. Ebî Süfyân	Ebû Süfyan b. Harb'ın oğludur. Müellefeden sayılan kimselerdendir.
44- Mutî' b. Esved	Kureyş kabilesinin seçkin kimselerindendir. Mekke'nin fethinde müslüman olduğu bilinmektedir. Huneyn'de yüz deveden daha az pay verilmiştir.
45- Nevfel b. Muâviye	Mekkenin fethinden önce müslüman olmuş ve yüz deveden daha az pay verilmiştir.
46- Nudayr b. Hâris b. Alkame	Müellefe-i kulûb listelerinde adı Hâris b. Alkame olarak da geçmektedir. Huneyn ganimetlerinden yüz deve verilmiştir.
47- Osman b. Nevfel	Müellefeden sayılan bu kimseye Huneyn'de elli deve verildiği kaydedilmiştir.
48- Osman b. Vehb	Müellefeden sayılan bu kimseye Huneyn'de elli deve verildiği kaydedilmiştir.
49- Rakîm b. Sâbit b. Sa'lebe (?)	Müellefeden sayıldığına dair net bir bilgi bulunmamakla beraber ne kadar pay verildiği de bilinmemektedir.
50- Safvan b. Ümeyye (Beni Cüheyne Kabilesi),	Kureyşin ileri gelenlerindendir. Mekke'nin fethi esnasında Hz. Peygamber'den eman dileyerek Ci'rane'de müslüman olmuş ve Huneyn'de yüz deve pay verilmiştir.
51- Sâib b. Ebi's-Sâib	Kureyş kabilesinin Beni Mahzûm koluna mensuptur. Bedir savaşından sonra müslüman olmuştur. Kendisine yüz deveden daha az pay verildiği kaydedilmiştir.
52- Saîd b. Yerbü'	Kureyş kabilesinin Beni Mahzûm koluna mensuptur. Müellefe-i kulûbdan sayılan bu kimseye Huneyn ganimetlerinden elli deve verilmiştir.
53- Sayfî b. Âiz	Kureyş kabilesinin Beni Mahzûm koluna mensup olan bu kimseye ne kadar pay verildiği belirtilmemiştir.
54- Sehl b. Amr	Müellefe-i kulub sınıfından sayılan bu kimseye Huneyn ganimetlerinden yüz deve pay verildiği kaydedilmiştir.
55- Sehmî (Adiy b. Kays)	Sehmî, Kays b. Adiy, Adiy b. Kays gibi ismi konusunda kaynaklarda karışıklık bulunmaktadır. Müellefe-i kulûbdan sayılan bu kimseye Huneyn'de elli deve pay verildiği bilinmektedir.

56- Süfyan b. Abdülesed	Kureyş kabilesinin Beni Mahzûm koluna mensup olan bu kimsenin müellefeden sayıldığına dair net bir bilgi bulunmamakla beraber ne kadar pay verildiği de belirtilmemiştir.
57- Süheyl b. Amr el- Âmirî'	Kureyşin ileri gelenlerinden olan Süheyl b. Amr kardeşi gibi müellefeden sayılan bu kimse Ci'rane'de müslüman olmuş ve kendisine Huneyn ganimetlerinden yüz deve verilmiştir.
58- Süheyl b. Amr el- Cumahî	Müellefe-i kulûb sayılan kimselerden olduğuna dair net bir bilgi bulunmamaktadır.
59- Şeybe b. Osman b. Ebî Talha	Kureyş kabilesinden olan bu kimse Huneyn'de Hz. Peygamber'den intikam almak istemiş ve Huneyn'de kendisine pay verilince müslüman olmuştur. Yüz deveden daha az pay verildiği bilinmektedir.
60- Tuleyk b. Süfyân	Huneyn'de yüz deveden daha az miktarda pay verildiği belirtilmiştir.
61- Umeyr b. Ahnes b. Şerîk	Müellefeden sayılan bu kimseye Huneyn'de elli deve verilmiştir.
62- Umeyr b. Vedeka (Vezaka)	Umeyr b. Vehb olarak da bilinen, müellefeden sayılan bu kimseye Ci'rane'de yüz deveden daha az miktarda pay verildiği kaydedilmiştir.
63- Umeyr b. Vehb b. Halef	Müellefeden sayılan bu kimseye Huneyn'de yüz deveden daha az pay verilmiştir.
64- Uyeyne b. Hısn (Beni Fezara Kabilesinden)	Hz. Peygamber'in şerhlerinden korunmak maksadı ile verdiği kimselerden sayılan bu kimseye Huneyn'de yüz deve verildiği kaydedilmiştir. Ancak bir rivayette Mekke'nin fethi öncesinde müslüman olduğu fakat İslâm'ın gönlüne tam yerleşmediği kimse olarak belirtilmişken, diğer bir rivayette ise irtidat ettiği gerekçesiyle müellefeden sayılmadığı kaydedilmiştir.
65- Ühayha b. Ümeyye	Safvan b. Ümeyye'nin kardeşidir. Müellefeden sayılan bu kimse hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır.
66- Vâbısa b. Hâlid	Kureyş kabilesinin Beni Mahzûm koluna mensup olan bu kimsenin müellefeden sayıldığına dair net bir bilgi bulunmamakla beraber bu kimseye ne kadar pay verildiği de belirtilmemiştir.
67- Verkâ b. Hâbis	Akra' b. Hâbis'in kardeşidir. Hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır.
68- Yezîd b. Ebî Süfyân	Ebû Süfyân b. Harb'ın oğlu olan bu kimsenin Mekke'nin fethi esnasında müslüman olduğu ve kendisine Huneyn'de yüz deve ve kırk ukiyye verildiği kaydedilmiştir.
69- Zeydû'l Hayli	Mekke'nin fethi sonrasında müslüman olduğu bilinen bu kimsenin de müellefeden sayıldığı ve kendisine iktâ yoluyla arazi verildiği kaydedilmiştir.

70- Züheyr b. Ebî Ümeyye	Kureyş kabilesinin Beni Mahzûm koluna mensup olan bu kimsenin ne zaman müslüman olduğuna dair net bir bilgi bulunmamakla beraber ne kadar pay verildiği de belirtilmemiştir.
1- Adiy b. Kays (Beni Sehm Kabilesinden)	Kaynaklarda bu kişinin ismi konusunda karışıklık yapıldığı ve asıl isminin, Nesebi Adiy b. Kays b. Huzâfe es-Sehmî olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca bu kimseye Huneyn ganimetlerinden elli deve verildiğini de belirtilmiştir.

*Ek-3 de Müellefe-i kulûb olarak ismi geçen kimseler ve bu kimseler hakkında verilen kısa bilgiler, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Alanında, Nagehan Çakıcı tarafından hazırlanan “Hz. Peygamber Döneminde Müellefe-i Kulûb” isimli Yüksek Lisans Tezi’nden istifade edilerek hazırlanmıştır.

ÖZ GEÇMİŞ

Sevda Hanilçi Toprak, 1986 yılında Malatya’da doğdu. Üniversite tahsilini 2013 yılında Malatya İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde tamamladı. 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Kur’an Kursu Öğreticiliğine başladıktan bir süre sonra, Milli Eğitim Bakanlığı’na atama yoluyla öğretmen olarak geçiş yaptı. Şu anda aynı kurumda vazifesine devam etmektedir.

